

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA
STANDARTLARI VE VERGİ DÜZENLEMELERİ
KAPSAMINDA TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİ
DEĞERLEME VE RAPORLAMA YAKLAŞIMI: REEL
SEKTÖR VE MEVDUAT BANKALARI
RAPORLAMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

ARİFAYLUÇTARHAN
2502100290

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. ASLI TÜREL

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ARİF AYLUÇTARHAN Numarası : 2502100290
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : MUHASEBE Danışmanı : DOÇ.DR. ASLI TÜREL
Tez Savunma Tarihi : 06.12.2017 Saati : 15:00
Tez Başlığı : ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI VE VERGİ DÜZENLEMELERİ
KAPSAMINDA TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİ DEĞERLEME VE RAPORLAMA
YAKLAŞIMI: REEL SEKTÖR VE MEVDUAT BANKALARI RAPORLAMASINA YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. RECEP PEKDEMİR		KABUL
2-PROF.DR. HANİFİ AYBOĞA		KABUL
3-PROF.DR.NAZLI KEPÇE		KABUL
4-DOÇ.DR.MERT ERER		KABUL
5-DOÇ.DR.ASLI TÜREL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.NERMİN ÇITAK		
2-DOÇ.DR. A.TAYLAN ALTINTAŞ		

ÖZ

“Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Vergi Düzenlemeleri Kapsamında Türev Ürün Sözleşmelerini Değerleme ve Raporlama Yaklaşımı: Reel Sektör ve Mevduat Bankaları Raporlamasına Yönelik Bir Araştırma”

Arif AYLUCİTARHAN

Günümüz ekonomik koşulları dolayısı ile uluslararası faiz ve kur istikrarsızlığı yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu şartlar altında reel sektör işletmeleri ve finansal işletmeler hem yurt içi hem de yurtdışı faaliyetlerini istikrarlı ve öngörülebilir şekilde yürütmek ve mevcut şartlar altında spekülâtif gelir sağlamak üzere yaygın olarak türev ürün sözleşmeleri kullanmaktadırlar.

Bu çalışmada türev ürün sözleşmelerinin değerleme ve raporlanmasına ilişkin olarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) düzenlemeleri ile Türk Vergi Mevzuatı düzenlemeleri karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır. Türev ürün sözleşmelerinin UFRS’ye göre değerlemesi ve raporlanmasının temelde bütüncül, finansal raporlama bazlı olduğu ve sözleşmelerin kullanım amacının (ekonomik özünün) bu raporlamaya yön verdiği sonucuna varılmıştır. Bu husus vergi mevzuatının işlem bazlı ve diğer hukuki mevzuat kaynaklı sınırlı yaklaşımı dikkate alındığında daha açık olarak anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan araştırmada 2016 yılında BİST 100 endeksinde yer alan reel sektör şirketleri ile Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının konuya ilişkin finansal tablo dipnotları incelenmiştir. Araştırma verileri daha önce aynı kapsamı esas alarak yürütölen iki çalışma verileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilerek sunulmuştur. Öz olarak hem türev ürün sözleşmelerine taraf olunma oranının arttığı hem de türev ürün sözleşmelerinin kullanım amacına uygun raporlama yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Reel sektör işletmelerinin türev ürün sözleşmelerine daha çok

riskten korunma amacı ile taraf olurken, mevduat bankalarında amacın daha çok spekülâtif olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca türev ürün sözleşmeleri ile ilgili olarak UFRS ve vergi düzenlemeleri dolayısı ile ortaya çıkan geçici farklardan dolayı “Ertelenmiş Vergi” raporlama düzeyinin önemli oranda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türev Ürün Sözleşmeleri, Ekonomik Öz, UFRS, UFRS 9, Menkul Kıymet, 5 No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliğı, Ekonomik Yorum

ABSTRACT

“A Research Oriented on Valuation and Reporting Approach, Non-Financial Firms and Deposit Banks Reporting within The Concept of International Financial Reporting Standards and Turkish Tax Regulations to Derivative Contracts”

Arif AYLUÇTARHAN

On the occasion of today’s economic conditions international interest rate and currency instability is intensively experienced. Under these conditions, real economy businesses and financial businesses are widely using derivative contracts for carrying out their domestic and international activities in stable and foreseeable way and under current conditions for making speculative income.

In this study regarding valuation and reporting of derivative contracts International Financial Reporting Standards (IFRS) are comparatively explained in comparison with Turkish Tax Legislation. It is concluded that IFRS valuation and reporting of derivative contracts are essentially holistic, financial reporting based and intended purpose (economic substance) gives direction to this reporting. This matter is better understood when tax legislation’s transaction based and other legal legislation based limited approach is taken into consideration.

In the research made within the concept of study financial reporting parts and disclosures of non-financial companies in listed Borsa Istanbul 100 Index (BIST-100) and deposit banks that operate in Turkey in 2016. Research data are presented in comparison with two previous studies performed based in same concept. It is arrived at a conclusion that as substance ratio of being part of derivative contracts is increased and it has been made reporting befitting with intended purpose of derivative product

contracts. While non-financial companies are being part of derivative product contracts mostly with the purpose of risk hedging, in deposit banks this purpose is mostly speculative. Besides it is ascertained that the “deferred tax” reporting level is at a significant rate consequently temporary differences are emerged because of IFRS and tax regulations.

Keywords: Derivative Contracts, Economic Substance, IFRS, IFRS 9, Security, Corporate Tax General Communiqué No: 5, Economic Interpretation

ÖNSÖZ

Özellikle “Bretton Woods” para sisteminin çökmesi ile uluslararası faiz ve kur istikrarsızlığı yoğun olarak yaşanmaya başlanmıştır. Ortaya çıkan şartlar altında reel sektör işletmeleri ve finansal işletmeler hem yurt içi hem de yurtdışı faaliyetlerini istikrarlı ve öngörülebilir şekilde yürütmek ve mevcut şartlar altında spekülâtif gelir sağlamak üzere yaygın olarak türev ürün sözleşmeleri kullanmaya başlamışlardır.

Türev ürün sözleşmelerinin değeriemesi ve raporlanmasına ilişkin olarak, Dünya ölçeğinde ve Türkiye’de uygulanan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ile Türk Vergi Mevzuatı temel yasal düzenlemeleri teşkil etmektedirler. Bu çalışmanın amacı türev ürün sözleşmelerine dair UFRS ve Türk Vergi Mevzuatı düzenlemelerinin değerieme ve finansal raporlama yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak konuya ilişkin finansal raporlamanın açıklanması ve anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Çalışma kapsamında konu ile ilgili kapsamlı bir literatür çalışması yapıldıktan sonra, 2016 yılında Borsa İstanbul 100 (BİST-100) Endeksinde yer alan reel sektör şirketleri ile Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının taraf oldukları türev ürün sözleşmeleri ve finansal raporlamasını konu alan bir araştırma yapılmıştır. Araştırma verileri daha önce aynı kapsamı esas alarak yürütölen iki çalışma verileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilerek sunulmuştur. Yine bu çalışmalardan önce “anket” yöntemi ile veri toplanan öncöl nitelikte olan diğeri bir çalışmanın özet bilgilerine de yer verilmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında destek, çaba ve geri dönüş sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Aslı TÜREL’e, özellikle çalışmanın başında yol gösteren destek sağlayan Prof. Dr. Yakup SELVİ’ye ve her daim yol gösteren, destek ve motivasyon sağlayan Prof. Dr. Recep PEKDEMİR’e ve Muhasebe Anabilim Dalı hocalarına, yine çalışmaya destek veren Doç. Dr. Mert ERER’e, aileme (eşim Melek AYLUÇTARHAN ve oğlum Cihan AYLUÇTARHAN’a) çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİ

1.1. Türev Ürün Sözleşmelerinin Tanımı	4
1.2. Türev Ürün Sözleşmelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	5
1.3. Türev Ürün Sözleşmelerinin Türleri	7
1.3.1.Forward Sözleşmeleri	7
1.3.2. Futures Sözleşmeleri.....	10
1.3.3. Swap Sözleşmeleri.....	13
1.3.4. Opsiyon Sözleşmeleri	15
1.3.5.Diğer Türev Ürün Sözleşmeleri.....	18
1.4. Türev Ürün Sözleşmelerinin Ekonomik Özü ve Kullanım Amaçları	24

İKİNCİ BÖLÜM TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİN MUHASEBE TEORİSİ ÇERÇEVESİ VE ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (UFRS) KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ, DEĞERLENMESİ VE RAPORLANMASI

2.1. Sermayenin Korunması- Kâr İlişkisi	27
2.2. Tahakkuk Esası.....	31

2.3.Finansal Araçların Raporlanması ve Değerlemesine Dair Teorik Çerçeve.....	32
2.3.1.Finansal Varlıklar	32
2.3.1.1.İtfa Edilmiş Maliyet Değeri ile Değerlenen Finansal Varlıklar.....	33
2.3.1.2.Gerçeğe Uygun Değer ile Değerlenen ve Diğer Kapsamlı Gelir İçinde Raporlanan Finansal Varlıklar	33
2.3.1.3. Gerçeğe Uygun Değer ile Değerlenen ve Kâr veya Zarar İçinde Raporlanan Finansal Varlıklar	34
2.4.Türev Ürün Sözleşmelerinin Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi ile İlgili UFRS Düzenlemeleri	34
2.4.1.UMS 39 Düzenlemeleri ve Konuya İlişkin Açıklamalar.....	35
2.4.2.UFRS 9 Düzenlemeleri ve Konuya İlişkin Açıklamalar	39
2.5.Türev Ürün Sözleşmelerinin Değerlemesine İlişkin Örnekler	44
Alım-Satım Amaçlı Forward Türev Ürün Sözleşmesi	45
Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Faiz Swap Sözleşmesi	46
Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma - Forward Sözleşmesi	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİ İLE İLGİLİ HUKUKİ MEVZUAT VE VERGİ MEVZUATI DÜZENLEMELERİ

3.1.Türev Ürün Sözleşmelerinin Hukuki Çerçevesi ve Özel Hukuk.....	55
Düzenlemeleri	55
3.1.1.Türev Ürün Sözleşmelerine Dair Sermaye Piyasası Kanunu	56
Düzenlemeleri.....	56
3.1.2.Türev Ürün Sözleşmelerinin Hukuki Yapısı	57
3.2.Özel Hukuk Düzenlemeleri ve Vergi Düzenlemeleri Bağlamında Türev Ürün Sözleşmeleri	58
3.3.Vergi Düzenlemeleri Genel Çatısı ve Türev Ürün Sözleşmeleri	59
3.3.1. Gelir Vergisi Kanunu, Gelirin Unsurları ve Türev Ürün Sözleşmeleri	60
3.3.2. Kurumlar Vergisi Kanunu	62

3.3.3. Türev Ürün Sözleşmelerinin Menkul Kıymet Olup Olmadığı Sorunu....	63
3.3.4. Konunun Gelir Vergisi Unsurları Açısından Değerlendirilmesi ve Yargı Kararları Nitelemesi.....	64
3.3.5. Konunun Gelir Vergisi Hükümleri Açısından Değerlendirilmesi	65
3.3.6. Konunun Değerlendirilmesine Yönelik Vergi İdaresi Görüşü	66
3.3.6.1. Forward Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması	68
3.3.6.2. Swap Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması	70
3.3.6.3. Opsiyon Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması	72
3.3.6.4. Organize Piyasalarda İşlem Gören Sözleşmeler ve Varantların Ticari İşletme Raporlaması	73
3.4.Türev Ürün Sözleşmelerine Yönelik Vergi Düzenlemeleri ve UFRS Düzenlemelerinin Birlikte Değerlendirilmesi	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİN FİNANSAL RAPORLANMASINA YÖNELİK TÜRKİYE UYGULAMASI: DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE YAPILAN ARAŞTIRMA VERİLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

4.1.Finansal Araçların Türkiye’deki Bankalarda Kullanımına Yönelik Bir Araştırma	77
4.2.Türkiye’de BIST-100 Reel Sektör Şirketleri ile Mevduat Bankalarında Türev Ürün Sözleşmelerinin Finansal Raporlaması Üzerine Bir Araştırma.....	78
4.2.1.Araştırmanın Amacı.....	78
4.2.2.Araştırmanın Kapsamı	79
4.2.3. Araştırma Metodolojisi ve Veri Toplama Yöntemi.....	79
4.2.4. Verilerin Analizi	79
4.2.4.1. Reel Sektör İşletmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı ve Mevduat Bankalarının Türleri.....	80
4.2.4.2. Türev Ürün Sözleşmesine Taraf Olunup Olunmadığı	81

4.2.4.3. Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri	82
4.2.4.4. Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar ...	84
4.2.4.5. Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları.....	86
4.2.4.6. Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama	88
4.2.4.7. Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama.....	89
4.2.4.8. Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olunması Dolayısıyla Raporlanan Ertelenmiş Vergi	91
4.2.4.9. Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Vergi Varlığı veya Yükümlülüğü	92
4.2.4.10. Türev Ürün Sözleşmesine Taraf Olunması Dolayısı Ortaya Çıkan Ertelenmiş Verginin Büyüklüğü	93
4.2.4.11. Türev Ürün Sözleşmesi Değerinin Finansal Durum Tablosundaki Büyüklüğü	95
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ.....	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: EUSIPA'ya göre Yapılandırılmış Finansal Ürünler	22
Tablo 2: Yapılandırılmış Finansal Ürünler ile İlgili Açıklamalar	23
Tablo 3: Türev Ürün Sözleşmelerinin UMS 39 Düzenlemelerine Göre Değerlemesine İlişkin Özet	39
Tablo 4: Türev Ürün Sözleşmelerinin UFRS 9 Düzenlemelerine Göre Değerlemesine İlişkin Özet	44
Tablo 5: Verilen Borç ve Taraf Olunan Swap Sözleşmesine Dair Bilgiler.....	47
Tablo 6: Faiz Değişim Tarihleri İtibari ile LIBOR ve Kur Değerleri	71
Tablo 7: Ödeme Tarihleri İtibari ile Kazanç ile İlişkilendirilecek Tutarın Hesabı ...	71
Tablo 8: Mevduat Bankalarının Türleri.....	80
Tablo 9: Reel Sektör Şirketlerinin Sektörlere Göre Dağılımı	80
Tablo 10: Türev Ürün Sözleşmesi Kullanımı.....	81
Tablo 11: Önceki Çalışmalarda Türev Ürün Sözleşmesi Kullanımı	82
Tablo 12: Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri	83
Tablo 13: Önceki Çalışmalarda Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri.....	84
Tablo 14: Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar.....	85

Tablo 15: Önceki Çalışmalarda Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar	85
Tablo 16: Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları	86
Tablo 17: Önceki Çalışmalarda Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları	87
Tablo 18: Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama	88
Tablo 19: Önceki Çalışmalarda Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama	89
Tablo 20: Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama	90
Tablo 21: Önceki Çalışmalarda Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama	91
Tablo 22: Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Ertelenmiş Vergi Raporlanması... ..	92
Tablo 23: Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Vergi Varlığı veya Yükümlülüğü.....	93
Tablo 24: Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olunması Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Verginin Ertelenmiş Vergi Toplamına Oranı	94
Tablo 25: Varlık Olarak Raporlanan Türev Ürün Sözleşmesi Tutarının Varlıklar Toplamına Oranı	96
Tablo 26: Borç Olarak Raporlanan Türev Ürün Sözleşmesi Tutarının Pasif Toplamına Oranı	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: P A.Ş.'nin 2016 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu	45
Şekil 2: P A.Ş.'nin 31.12.2016 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu	45
Şekil 3: P A.Ş.'nin 2017 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu	46
Şekil 4: P A.Ş.'nin 31.12.2017 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu	46
Şekil 5: A A.Ş.'nin 2017 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu.....	48
Şekil 6: A A.Ş.'nin 31.12.2017 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu.....	48
Şekil 7: A A.Ş.'nin 30.06.2018 tarihli Kısmi Kâr-Zarar Tablosu	48
Şekil 8: A A.Ş.'nin 30.06.2018 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu.....	49
Şekil 9: A A.Ş.'nin 2018 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu.....	49
Şekil 10: A A.Ş.'nin 31.12.2018 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu.....	50

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
A.e.	Aynı Eser
A.Ş.	Anonim Şirket
BİST	Borsa İstanbul
EUSIPA	Avrupa Yapılandırılmış Yatırım Enstrümanları Birliği
IASB	Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KAP	Kamuyu Aydınlatma Platformu
LIBOR	Londra Bankalar Arası Faiz Oranı
M.Ö.	Milattan Önce
Par.	Paragraf
R.G.	Resmi Gazete
s.	Sayfa
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TFRS	Türkiye Finansal Raporlama Standardı
TMS	Türkiye Muhasebe Standardı
UFRS	Uluslararası Finansal Raporlama Standardı
UMS	Uluslararası Muhasebe Standardı
ViOP	Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası
V.U.K.	Vergi Usul Kanunu
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

Türev ürün sözleşmelerine dair işlemler Dünya’da ve Türkiye’de ekonomi ve işletme ölçeğinde önemli bir hacim teşkil etmektedir. Bu ekonomik önemine binaen bu sözleşmeleri konu alan akademik çalışmalar vasıtası ile farklı disiplinler içinde konunun tartışılmasına ve anlaşılmasına katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, türev ürün sözleşmelerine dair Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ve Türk Vergi Mevzuatı düzenlemelerinin değerlendirme ve finansal raporlama yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak konuya ilişkin muhasebe standartları ve raporlamasının açıklanması ve anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. UFRS düzenlemelerinin bütüncül ve amaca yönelik raporlama ve değerlendirme yaklaşımı ile vergi düzenlemelerinin tek tek sözleşmeleri kavramaya çalışan, işlem bazlı ve standart olmayan değerlendirme yaklaşımı izah edilerek kıyas yapılacaktır. Vergi hukukunun başka bir disiplin olması hasebi ile çalışma diğer bir disiplinin yaklaşımının kullanılmasını ve kıyasını gerektirmiştir. Dolayısı ile çalışma, başka bir disiplinin yaklaşımını muhasebe alanına taşımak sureti ile konu hakkında açıklama sağlayarak konunun anlaşılmasına ve tartışılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Türev ürün sözleşmeleri, UFRS kapsamında finansal araçlar ile ilgili düzenlemeler kapsamında sınıflandırılmış, değerlendirme ve raporlama esasları düzenlenmiştir. UMS 32 kapsamında sınıflandırma ve tanımlarına yer verilen finansal araçların, değerlendirme ve raporlama esaslarına dair düzenlemeler önce UMS 39 ve daha sonra UFRS 9 kapsamında yapılmıştır. Yine UFRS 7 kapsamında gerekli dipnot açıklamalarına dair esaslar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında türev ürün sözleşmeleri finansal durum tablosu (bilanço) içine taşınarak bu sözleşmelerin ekonomik özüne, kullanım amacına göre değerlendirme ve raporlama esasları düzenlenmiştir. Temel çatı olarak türev ürün sözleşmeleri alım/satım (spekülatif) ve riskten korunma amaçlarına yönelik olarak raporlanmaktadır. Gerçeğe uygun değer ile değerlendirme sonucu ortaya çıkan kayıp veya kazancın raporlanması bu sözleşmelerin kullanım amacına yönelik olarak değişmektedir.

Diğer taraftan vergi mevzuatı düzenlemelerine göre, Sermaye Piyasası Kanunu ve Borçlar Kanunu düzenlemeleri kapsamında türev ürün sözleşmelerinin tanımı ve yapısı değerlendirilmektedir. Vergi uygulamalarında “Ekonomik Yaklaşım” olarak kavramsallaştırılan ilkeye göre, vergiyi doğuran olay ve buna uygulanacak vergi düzenlemesinin yorumunda hukuki biçimin ötesine geçilerek gerçek ekonomik özün kavranması amaçlanır. Bu vergilendirme ilkesine karşın türev ürün sözleşmelerine ilişkin vergi düzenlemeleri ve yorumları bu sözleşmelerin “menkul kıymet” (nihai olarak varlık) olup olmadıkları üzerinden devam etmiş ve türev ürün sözleşmelerinin bir kısmının “taahhüt” olarak değerlendirilerek bilanço dışında tutulmasına (realizasyon yöntemi) diğer bir kısmının ise menkul kıymet/varlık olarak bilanço içinde değerlendirilerek bunların değerlemeye tabi tutulmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Bu çalışmada konu ile ilgili kapsamlı bir literatür çalışması yapıldıktan sonra, 2016 yılında Borsa İstanbul 100 (BİST-100) Endeksinde yer alan reel sektör şirketleri ile Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının taraf oldukları türev ürün sözleşmelerini ve finansal raporlamasını konu alan bir araştırma yapılmıştır. Araştırma verileri daha önce aynı kapsamı esas alarak yürütülen iki çalışma verileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilerek sunulmuştur. Yine bu çalışmalardan önce “anket” yöntemi ile veri toplanan öncül nitelikte olan diğer bir çalışmanın özet bilgilerine de yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, türev ürün sözleşmelerinin tanımı, çeşitleri ve temel türev ürün sözleşmelerinin sözleşme özelliklerine ve fiyatlamalarına dair bilgiler verilmiştir. Bölümün sonunda, türev ürün sözleşmelerinin ekonomik özü ve kullanım amaçlarına dair açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölümünde, muhasebe disiplini çerçevesinde konu değerlendirilmiştir. Konu gerek ilgili standartlar gerekse kavramsal çerçeve kapsamında açıklanmıştır. Bu açıklamalar vergisel düzenlemelerin yer aldığı üçüncü bölüme de katkı sağlayacak şekilde raporlama ve değerlendirme kriterleri açısından yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, türev ürün sözleşmelerinin vergisel düzenlemeler ve diğer hukuki düzenlemeler kapsamında nasıl değerlendirildikleri hususları açıklanmıştır. Karşılaştırma ve kıyas sağlamak üzere ticari işletme üzerinden gidilerek Gelir ve Kurumlar Vergisi değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde konuya ilişkin vergi düzenlemeleri UFRS düzenlemeleri ile karşılaştırılmış ve kıyas yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde türev ürün sözleşmelerinin Türkiye'deki finansal raporlanmasında kat edilen yol ve mevcut durumun araştırma kapsamına alınan şirketlerin finansal tablo ve dipnotlarının analizi ile ortaya konması amaçlanmıştır. Literatürde konu ile ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar irdelenmiştir. Bu araştırmalardan önemli ve öncül olarak değerlendirilen birisinin bulgularına dair özet bilgiler verilmiştir. Türev ürün sözleşmelerinin Türkiye'de finansal raporlama uygulamasını tespit etmek amacı ile 2016 yılı itibari ile Borsa İstanbul 100 (BİST-100) Endeksinde yer alan reel sektör şirketleri ve Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal rapor verileri KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu) ve şirketlerin kendi internet sitelerinden elde edilerek analiz edilmiştir. Bu araştırma verileri aynı kapsamda daha önce yürütülmüş iki araştırmanın sonuçları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİ

1.1. Türev Ürün Sözleşmelerinin Tanımı

Türev, terim olarak bağımsız bir değerin olmadığına, tamamen ardındaki varlığa bağlı, ondan türetilmiş olan bir değere işaret etmektedir.¹ Buradan yola çıkılarak türev ürün sözleşmeleri en genel biçimi ile “fiyatı ile temelini oluşturan emtia, kur, ekonomik değişken ve finansal araç ile güçlü ilişkisi olan finansal araç” olarak tanımlanmaktadır.² Türev ürün sözleşmeleri tanımlarında temel olarak bu sözleşmelerin finansal sözleşme olduğu ve getirilerinin, dayanağı olduğu değişkene bağlı olarak değiştiği unsurları yer almaktadır. Bu iki unsuru birlikte içeren bir tanıma göre türev ürünler, “getirileri ardındaki faktörden türetilmiş finansal ürünlerdir”.³ Bu faktör finansal bir sözleşme, menkul kıymet veya hava durumu gibi çok farklı değişkenler olabilecek genişliktedir. Türev ürünlerin performansları bu değişkenlerin hareketlerinden türetilmiş olmaktadır.⁴ Yine risk temelli olarak yapılan bir tanıma göre; türev ürünler temel araçlarda (tahvil, hisse senedi vb.) el değiştirme olmaksızın, riskin diğer tarafa naklini sağlayan yasal sözleşmelerdir.⁵ Son olarak IASB (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) tarafından 39 No.lu Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS 39) ve 9 No.lu Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS 9) içinde türev ürün sözleşmelerinin sahip olması gereken üç özelliğin birleştirilmesi ile yapılan tanımlama da şöyledir.⁶

Türev ürün sözleşmeleri, belirli bir faiz oranında, finansal araç fiyatında, mal bedelinde, döviz kurunda, fiyat veya oran endeksinde, kredi derecesi veya kredi

¹ S. L. Gupta, **Financial Derivatives: Theory, Concepts and Problems**, PHI Learning Pvt. Ltd. New Delhi, 2005, s. 4.

² Axel Hilling, “Income Taxation of Derivatives and other Financial Instruments– Economic Substance versus Legal Form”, **JIB Dissertation**, Series No:042, Jönköping University, 2007, s. 1.

³ Don. M. Chance ve Robert Brooks, **Introduction to Derivatives and Risk Management**, 10.th Edition, Cengage Learning, Boston, 2016, s. 1.

⁴ **A.e.**, s. 1.

⁵ Yakup Selvi, **Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi**, ARC Yayınları, Yayın No:5, İstanbul, 2000, s. 3-4.

⁶ Aslı Türel, “Riskten Korunma Muhasebesi ve Finansal Tablolarda Raporlanması”, **İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Haziran 2008, s. 15-16.

endeksinde ya da başka bir değişkende veya sözleşmenin taraflarından birine özgü olmayan finansal olmayan bir değişkende meydana gelen bir değişiklik karşısında değeri değişen, net bir başlangıç yatırımı gerektirmeyen veya piyasa koşullarındaki değişikliklere benzer tepki vermesi beklenen diğer türden sözleşmelere göre daha az bir net başlangıç yatırımı gerektiren ve önceden belirlenen bir tarihte ödemeyi gerektiren sözleşmelerdir.

Ekonomik ilişkiler ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemelerin etkisi ile türev ürün sözleşmelerinin çok farklılaşması sonucunda, bu sözleşmelerin sınıflandırmaları da farklı şekillerde yapılmaya başlanmıştır. Yapılan sınıflandırmalarda, genellikle devam eden yenilikler, finans mühendisliği çalışmaları dolayısıyla tam sınırları olmayan bir sınıflandırma çerçevesi ile karşılaşılmaktadır. Buna ek olarak türev ürün sözleşmeleri ne kadar karmaşık yapıda olursa olsun, bu sözleşmeler dört temel türev ürün sözleşmesinin çeşitleri veya farklı bileşimleri olarak değerlendirilmektedir. Bu temel türev ürün sözleşmeleri forward, futures, swap ve opsiyon sözleşmeleridir.⁷ Bu noktadan hareketle bu çalışma kapsamında aşağıdaki sınıflandırma çerçevesi kullanılacaktır.

- Forward Sözleşmeler;
- Futures Sözleşmeler;
- Swap Sözleşmeleri;
- Opsiyon Sözleşmeleri;
- Diğer Türev Ürün Sözleşmeleri.

1.2. Türev Ürün Sözleşmelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türev ürün sözleşmelerinin ilk uygulamalarına dair olarak, M.Ö.5.yy'da Anadolu'da yaşamış Yunanlı Thales'in zeytinyağı atölyeleri örneği verilmektedir. Bu örneğe göre; Thales astroloji ve matematikten yararlanarak bir sonraki zeytin hasadının çok iyi olacağını öngörmüş ve zeytinyağı atölyelerini depozito karşılığında kendisine çalışacak şekilde kiralamıştır. O yıl zeytin rekoltesi gerçekten yüksek olunca

⁷ Michael Durbin, **All About Derivatives**, 2nd Edition, McGraw-hill, USA, 2011, s. 3-4.

söz konusu yağhanelere ihtiyaç yükselmiş, böylelikle Thales bu sözleşmeden kazançlı çıkmıştır. Thales örneğinde alım opsiyonuna benzeyen bir sözleşmenin, spekülatif amaçla akdedildiği anlaşılmaktadır.⁸

Organize piyasalarda işlem gören ilk türev ürün sözleşmesi örneği ise, 17.yy. sonunda Japonya’da ortaya çıkmıştır. “Dojima Pirinç Piyasası” adı ile oluşturulan organize piyasada, Japon toprak malikleri pirinç mahsullerini teminat göstererek, para gibi tedavül edilen alındı sertifikaları düzenlemişler. Ancak bu sertifikalar fiziki pirinç teslimini gerektirmediklerinden dolayı türev piyasa ile spot piyasa arasında ciddi fiyat farklılığı oluştuğundan, bu piyasa işlemleri yasaklanmıştır. Daha sonra söz konusu türev işlem piyasası, günümüz düzenlemelerine benzer düzenlemeler getirilerek tekrar işler hale getirilmiştir.⁹

Günümüzde türev işlem ve piyasalarının büyüklüğü ve etkinliğine imkân veren şartlar ise esas olarak Bretton Woods uluslararası para sisteminin sona ermesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu para sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrası finansal sistemin yeniden yapılandırılmasına dair bir sistemdir.¹⁰ Bu sistem “ayarlanabilir kur modeline” dayanmaktaydı. Her devlet parası, bir parite ile dolara bağlanmış ve devlet parasının belirlenen kurun $\pm$ %1 bandında (altında veya üstünde) hareket etmesine izin verilmiştir. Sistemde yer alan ülkelerin Merkez Bankaları bunu sağlamak üzere piyasaya dolar ile müdahale etmekteydiler. Amerikan dolarının kendisi de 1 Ons= 35 Dolar fiyatından altına bağlanmıştır. Dolayısı ile tüm sistem dolaylı olarak altına bağlanmıştır. Sistemde dış ödeme dengesizliklerini gidermek üzere, belirlenen paritelerin değiştirilmesine sınırlı olarak izin verilmektedir. Sistem kapsamında kurulan IMF’nin görevi dış ticaret açığı veren üye ülkelere kısa süreli kredi vermektir. Ancak Amerika’nın dış ödemeler bilançosu açıkları ile başlayan olaylar sonucunda sistemin 1973’te yıkıldığı kabul edilmiştir.¹¹

⁸ Sudi Apak, Metin Uyar, **Türev Ürünler ve Finansal Teknikler**, Beta, İstanbul, 2011, s. 9. Yalçın Karatepe, **Türev Piyasaları, Futures-Opsiyon-Swap**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 2011, s. 1.

⁹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰ Nurgül R. Chambers, **Derivatives Markets**, Avcıol Publishers, İstanbul, 1998, s. 1.

¹¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**, 13. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 543-558.

Bretton Woods sistemi, ulus üstü para sistemi olarak bazı istikrarsızlıklar barındırmaktaydı. Bu istikrarsızlıklar; özellikle az gelişmiş ülkeler için dış ödemeler bilançosu denkliği, dolara ve altına sabitlemeden kaynaklanan likidite sorunu, özellikle spekülasyon altın alımlarından kaynaklı güvensizlik sorunu, Amerikan doları emisyon kazançları, az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret koşulları altında kalkınamaması şeklinde sıralanmaktadır.¹²

Bu istikrarsızlıklar sonucu Bretton Woods sistemi yıkılmıştır. Bundan sonra para sisteminin sağladığı riskten korunma yerine, türev ürün sözleşmeleri vasıtası ile ticari işlemler için istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Bretton Woods sisteminin çökmesi ile döviz kurları ve faiz oranlarında dalgalanmaların arttığı bir döneme geçilmiştir. Bundan dolayı risk yönetimi işletmecilikte büyük önem kazanmıştır. Dolayısı ile piyasa aktörleri tarafından finansal riski önlemek ya da en azından azaltmak üzere; futures sözleşmeleri, forward sözleşmeleri, opsiyon ve swap sözleşmeleri gibi finansal araçlar çeşitlendirilerek geliştirilmiştir.¹³

1.3. Türev Ürün Sözleşmelerinin Türleri

1.3.1. Forward Sözleşmeleri

Forward sözleşmeleri diğer türev ürün sözleşmeleri ile karşılaştırıldığında, daha basit sözleşmeler olarak nitelendirilmektedirler. Tanım olarak forward sözleşmeler, sözleşme içeriğinde belirlenen bir değeri (döviz, faiz, ticari mal vb.), belirlenen gelecek bir tarihte, yine belirlenen bir fiyata alma ya da satmayı sağlayan sözleşmedir. Sözleşmeyi satan tarafın dolayısı ile değeri teslim edecek kişinin sözleşmedeki durumuna “kısa pozisyon”, sözleşmeyi alan tarafın dolayısı ile bahse konu değeri teslim alacak tarafın sözleşmedeki durumuna “uzun pozisyon” adı verilmektedir.¹⁴

¹² A.e., s. 558.

¹³ Chambers, a.g.e., s. 1.

¹⁴ Serhat Yanık ve Erkan Kilimci, **Turbo Sertifikalar Alternatif Bir Kaldıraçlı Türev Ürün**. Scala Yayıncılık. İstanbul, 2013, s. 23, Selvi, a.g.e., s. 8.

Forward sözleşmenin yapısına dair bazı özellikler şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle bu tür türev sözleşmeler organize bir piyasada (borsada) işlem görmez tezgâh üstü piyasalarda¹⁵ işlem görürler. Bu sözleşmeler standart sözleşme değildirler. Bu durum, tarafları borsa işlem maliyetlerinden (borsa ve takas komisyonu gibi) kurtaran ve onlara esneklik tanıyan müspet bir yapı arz etmektedir. Diğer yandan bu yapı itibari ile forward sözleşmeler kredi riski taşımaktadır (taraflardan birinin edimini yerine getirmeme riski). Ayrıca bu sözleşmelerin ikincil bir piyasası oluşturularak yeni fonlar yaratılamamaktadır.¹⁶ Yapısı itibari ile sözleşme serbestisi dâhilinde, sözleşmeye konu değer (örneğin finansal varlığın ya da ticari emtianın) özellikleri, teslim ve ödemenin gerçekleşeceği tarih, teslim yöntemi ve yeri, miktarı ve fiyatı gibi bütün sözleşme unsurları, yapılan görüşmeler vasıtası ile tarafların ihtiyacı ve satın alma gücü nispetinde serbestçe belirlenmektedir.¹⁷ Sözleşme vadesi geldiğinde sözleşmeye konu işlem ne olursa olsun gerçekleştirilir.¹⁸ Ancak sözleşmeye önceden madde konulması veya karşılıklı rıza ile sözleşme feshedilebilmektedir.¹⁹

Sözleşmenin somut yapısını anlatmak üzere şu örnek verilebilir. Ahşap mobilya imalatı faaliyeti ile uğraşan Tempo A.Ş., hammadde olarak kullandığı doğramalık ağacı dolar kuru ile Rusya'dan ithal etmektedir. Dolayısı ile Tempo A.Ş.'nin verdiği hammadde siparişlerini ödemek üzere dövize ihtiyacı olacaktır. Şirket her üç aylık periyotlarda ihtiyaç duyduğu 1.000.000 \$ için dolar kurunun yükselmesi riskinden korunmak üzere, kuru 2,80 TL/\$'dan sabitlemek üzere forward sözleşmesi yapmıştır. Dolayısı ile Tempo A.Ş. vade tarihinde spot kur (piyasa fiyatı) ne olursa olsun toplam 280.000.000 TL (=2,80 TL/\$x 1.000.000\$) karşılığında 1.000.000 \$ satın alacaktır.

Forward sözleşmenin fiyat yapısına ve yapılan ödemelere dair bazı temel özellikler şu şekilde açıklanabilir. Sözleşmenin yapıldığı tarihte ya da vade süresince

¹⁵ Overthe Counter (OTC) olarak ifade edilmektedir.

¹⁶ Selvi, **a.g.e.**, s. 8. Türel, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁷ Selvi, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸ Bazı durumlarda dayanak varlığın teslimatı değil nakdi uzlaşısı ile işlem sonuçlandırılır. M. Barış Akçay, Mehmet Kasap, Taner Doğuç, Güneş Kasap, **Türev Piyasalar ve Yapılandırılmış Ürünler**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 170-171.

¹⁹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 57.

bir nakit akışı söz konusu değildir.²⁰ Forward sözleşmelerde edimler vade sonunda sözleşmenin yapıldığı tarihte belirlenen forward değeri (forward sözleşme fiyatı) üzerinden yerine getirilir. Bu fiyat cari (spot) fiyattan farklı bir fiyattır. Eğer vade sonunda cari fiyat, forward sözleşme fiyatından yüksek olursa dayanak varlığın alıcısı olan sözleşme sahibi kâr edecektir (buna prim denir). Aksi halde vade sonunda cari fiyat, sözleşme fiyatından düşük olarak gerçekleşirse, alıcı olan sözleşme sahibi zarar edecektir ki buna da iskonto denir.²¹

Forward sözleşme fiyatını etkileyen unsurları ifade etmek üzere, aşağıda vadeye kadar ek getiri (temettü ödemesi gibi) sağlamayan bir varlığa dayalı forward sözleşme fiyatı formülüne yer verilmiştir.²²

$$F_{0,T} = S_0 e^{rT}$$

Burada;

F_0 : Forward Sözleşme Fiyatı

S_0 : Dayanak Varlık Piyasa Fiyatı

r : Risksiz Faiz Oranı

T : Sözleşmenin Vadesine Kalan Süreyi (yıl bazında)

ifade etmektedir.

Formülde de açıkça görüleceği üzere forward fiyatına etki eden temel unsurlar; dayanak varlığın piyasa fiyatı ve faiz oranıdır. Forward sözleşme fiyatının belirlenmesi sırasında dayanak varlığa dair beklenen fiyat algısının değil de faiz oranının esas etken olması dolayısı ile forward vadeli fiyatının piyasa faiz oranları kullanılarak hesaplanıyor olması gerçeğinin piyasada çok iyi bilinmediği ifade edilmektedir.²³

²⁰ A.e., s. 58.

²¹ Selvi, a.g.e., s. 8-9.

²² Yanık ve Kilimci, a.g.e., s. 28.

²³ Akçay v.d., a.g.e., s. 171.

Forward sözleşmesinin imzalanarak yürürlüğe girdiği anda sözleşmenin taraflar açısından değeri sıfır olur. Forward sözleşmesinin herhangi bir zamanda değerini belirleyen temel etken dayanak varlığın piyasa fiyatıdır. Dolayısı ile sözleşmenin başında sıfır olan değer sözleşme süresi içinde dayanak varlığın değerine göre artıp azalır.²⁴

Forward sözleşmeleri her tür dayanak ekonomik değer üzerine düzenlenebilmesine rağmen, ağırlıklı olarak döviz, faiz oranları ve ticari mallar üzerine düzenlenmektedir.²⁵

1.3.2. Futures Sözleşmeleri

Bu sözleşmeler, en önemli türev araçlar olarak ifade edilmektedir. Öyle ki türev araçlar terim olarak ortaya konmadan önce futures sözleşmeler yerleşik olarak kullanılmaktaydı.²⁶ Tanım olarak bu sözleşmeler, organize bir piyasada işlem gören, standart kalitede ve miktarda mal, finansal araç veya başka bir değer alınması veya satılması taahhüdünü içeren sözleşmelerdir.²⁷ Bu sözleşmeleri forward sözleşmelerinden ayıran temel karakteristik nitelikler, organize bir piyasada işlem görmeleri, devredilme imkânını sağlayan bir yapıda olmaları ve günlük olarak piyasa değerlerinin kolaylıkla izlenebilmesi dolayısı ile piyasa değeri ile değerlendirilebilmeleri (marking to market) şeklinde sıralanabilir.²⁸

Sözleşme yapısı analiz edildiğinde, futures sözleşmeler de forward sözleşmeler gibi taahhüt niteliğindedirler. Diğer taraftan futures sözleşmelerde tarafların edimlerini yerine getirmelerini destekleyen dolayısı ile sözleşmenin işletmeye gelecekte yarar sağlaması ihtimalini çok güçlü hale getiren iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar; Takas Merkezi ve Marjin Sistemidir.

²⁴ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 59.

²⁵ Raif Parlakkaya, **Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 111.

²⁶ Gupta, **a.g.e.**, s. 5.

²⁷ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 29.

²⁸ Mesut Yıldırım, **Banka Muhasebesi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2008, s. 318.

Takas Merkezi: Futures sözleşmelerde alıcı ve satıcı arasında bir takas kurumu(odası) (clearing house) bulunmaktadır. Bu kurum tarafların birbirine olan edim taahhütlerini diğer tarafa karşı taahhüt eder. Alım ve satım işlemlerini karşı karşıya getiren bu fonksiyon sayesinde, futures sözleşmelerde forward sözleşmelerinin aksine tarafların birbirini tanımasına ihtiyaç yoktur. Her satış işlemine karşı, bir alım işlemi gerçekleştiğinde takas merkezi bu emirleri onaylar.²⁹ Dolayısı ile bu yapıda standart sözleşmelerin işlem gördüğü, tarafların sözleşme risklerinin minimum düzeye indirildiği, dengeli bir piyasa yapısı sağlanmış olur.

Marjin Sistemi: Futures sözleşmelerin finansal araç olarak güçlü yapısına katkı sağlayan diğer temel unsur marjin sistemidir. Bu sistem işlemin gerçekleşmemesi riskine karşı alınan teminat tutarlarına yönelik bir sistemdir. Şöyle ki bu sözleşmeler için alım satım işlemlerini gerçekleştiren taraflardan başlangıç teminatı ve sürdürme teminatı adlarında teminatlar alınmaktadır. Bu teminatlar zarar riski dikkate alınarak tarafların yükümlülüklerini yerine getirememesi durumlarına karşılık olarak takas odası tarafından alınmaktadır.

Futures sözleşmeleri dayanak varlığın tesliminden çok, nakdi uzlaşısı ile kapatılmaktadır. Sözleşme teslim tarihine kadar el değiştirme işlevine sahiptir. Teslim tarihine geldiğinde ise nakdi uzlaşısı yanında pozisyon kapatma şeklinde teslim yapılmadan sözleşme sonlandırılabilir. Örneğin yatırımcı daha önce uzun pozisyon almış ise bu kez kısa pozisyon alarak pozisyonunu kapatabilmektedir.³⁰ Bir başka ifade ile bir sözleşme satın almış kişi bu kez aynı vade tarihli bir sözleşmeyi satmaktadır.³¹ Çoğu futures sözleşmelerde teslim tarihinden önce bu şekilde ters pozisyon alınarak pozisyon kapatma işlemine gidilmektedir.³² Dolayısı ile bu sözleşmeyle ilgili yapılan işlemler, dayanak varlığın tedavülü ile ilgili olmaktan çok öte bir anlam kazanmakta ve sözleşmenin kendisi çok açık olarak tedavüle konu varlık haline gelmektedir. Nitekim arz-talep kanunu bu sözleşmeler için geçerlidir. Eğer daha

²⁹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 34-35.

³⁰ Veli Akef "Finansal Türevlerle Hedging :Forward ve Futures İşlemleri", (Çevrimiçi) http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/vakel/veli_akef/Hedging.pdf, 21.05.2016.

³¹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 39.

³² Chambers, **a.g.e.**, s. 6.

fazla kişi kısa pozisyondan ziyade uzun pozisyon almak isterse diğer bir ifade ile alım yönünde hareket ederse fiyatlar yükselecek ve aksi şekilde hareket edilecek olursa fiyatların düşmesi gözlemlenecektir.³³

Futures sözleşmelerin fiyatlaması yapılırken de forward sözleşmelerde olduğu üzere gelecekteki bir işlem konu alındığından faiz oranı temel unsur olarak kullanılır. Fiyatlamamanın bütünü tamamen faizler, faiz dışındaki zaman maliyetleri (saklama, depolama gibi) ve dayanak varlığın spot fiyatı hususlarına dayanır. Bu hesaplama şeklinde diğer tüm değişkenlerin (beklenti, arz, talep gibi) sabit olduğu kabul edilmektedir.³⁴

Örnek kabilinden dayanak varlığı emtia olan ve saklama maliyetinin de kullanıldığı bir fiyatlama formülü şu şekilde olmaktadır.³⁵

$$F_0 = (S_0 + U) e^{rT}$$

Burada;

F_0 : Futures Sözleşme Fiyatını

S_0 : Dayanak Varlık Piyasa Fiyatını

r : Risksiz Faiz Oranını

T : Sözleşmenin Vadesine Kalan Süreyi (yıl bazında)

U : Saklama Maliyetini

ifade etmektedir.

Bu şekilde belirlenen teorik sözleşme fiyatı ile dayanak varlığın spot fiyatı arasındaki fark yatırımcının kâr zarar durumunu belirleyecektir. Şöyle ki sözleşme satın almış (uzun pozisyon almış) yatırımcı sözleşme vadesinde dayanak varlığın spot fiyatının sözleşme fiyatından yüksek olması halinde kâr elde edecek, aksi durum halinde ise zarar edecektir. Futures sözleşme satışında bulunan (kısa pozisyonda)

³³ Yanık ve Kilimci, **a.g.e.**, s. 31.

³⁴ Akçay v.d., **a.g.e.**, s. 176.

³⁵ Yanık ve Kilimci, **a.g.e.**, s. 36.

yatırımcı ise sözleşme vadesinde spot fiyatın sözleşme fiyatının üzerinde olması halinde zarar edecek, spot fiyatın sözleşme fiyatının altına düşmesi halinde ise kâr etmiş olacaktır.

Uygulamada çok değişik dayanak varlık üzerine futures sözleşmeler düzenlenebilmekle beraber, temel olarak döviz, faiz oranları ve ticari mallar üzerine düzenlenmektedirler.

1.3.3. Swap Sözleşmeleri

Kelime olarak değiş tokuş anlamına gelen swap; genel anlamda tarafların yükümlü oldukları ödemeleri önceden belirlenmiş şartlar çerçevesinde mütakabil olarak değiştirmeleridir. Daha spesifik olarak; iki yada daha fazla sözleşme tarafının farklı mali piyasalarda farklı kredi üstünlüğüne sahip olmaları dolayısıyla piyasadaki rekabetçi üstünlüklerinin kullanılmasıdır. Swap sözleşmeler bu amaçla taraflardan her birinin yararını optimize edecek şekilde önceden belirlenen ödeme planlarının değiştirilmesini sağlayan finansal sözleşmelerdir.³⁶ Bu tanımlar tam olarak işaret etmese de swap işlemi ticari mallar üzerine de yapılabilmektedir. Ancak bu tür sözleşmelerin esas kullanım alanı döviz ve faiz ödemelerinin takası olmaktadır. Bahse konu swap sözleşmelerin yaygınlaşmasını sağlayan esas unsur ise 1970 yıllarında sermaye hareketlerine ve döviz işlemlerine getirilen kısıtlamalardır.³⁷

Swap sözleşmelerinin temel karakteristiğine dair şu açıklamalar yapılabilir. Çoğunlukla bir banka ya da aracı kurum bu işlemlere aracılık yapmaktadır. Dolayısı ile swap işlemlerinde riskin bir finansal aracı tarafından üstlenilmesi söz konusudur.³⁸ Ancak bu işlem yapısı ile bu tür sözleşmelerin organize bir piyasada işlem görmesi mevzubahis değildir. Dolayısı ile bu sözleşmelere dayalı işlemlerde işlem riskinin

³⁶ Engin Kurun, **Faiz Riski Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**, SPK Yayın No:181, Ankara, 2005, s.77.

³⁷ Apak ve Uyar, **a.g.e.** s. 112.

³⁸ Chambers, **a.g.e.**, s. 116.

varlığından bahsedilebilir. Bu sözleşmeler 2 ila 10 yıl arasında sürelerle yapılabilen ve en fazla işlem gören vade 5 yıl olmaktadır.³⁹

Swap sözleşmeler için dayanak varlık esas alınarak üçlü temel bir sınıflandırma şu şekilde yapılabilir; döviz (para) swap sözleşmeleri, faiz swap sözleşmeleri ve ticari mal swap sözleşmeleri.⁴⁰ Temel swap çeşitleri bunlar olmakla birlikte kokteyl swapı, amortize edilmiş swap gibi yine sözleşmeye konu değerin takas edilmesine dayanan swap türleri 'de mevcuttur.⁴¹ Döviz (para) swaplarında taraflar döviz pozisyonlarını değiş tokuş yapar ve gelecekteki vade tarihinde değiş tokuş yapılan bu dövizleri birbirlerine geri ödeyerek sözleşmeyi sonlandırırlar. Bunun yanında ara ödemelerin yani faizlerin nihai takası da yapılmaktadır. Faiz oranları sabit ya da değişken olabilmektedir. Burada faiz miktarı swap işleminin karşı tarafındaki döviz pozisyonu üzerinden hesaplanır. Diğer bir ifade ile swap işleminde karşı tarafın faiz ödemeleri yüklenilir. Bu yönü ile işlem normal kredi işleminden ayrılmaktadır.⁴²

Faiz swaplarında ise faiz riskinden korunmak amacı ile değişken faiz oranlı borçlanma araçları ve sabit faiz oranlı borçlanma araçlarının değişimi söz konusu olmaktadır. Bu tür swap sözleşmesinin iki tarafı genelde aynı döviz cinsinden belirli tarihlere isabet eden iki ayrı nakit akışının değişimi üzerine anlaşma sağlamaktadırlar.⁴³ Bu tür swap sözleşmelerinin döviz swap sözleşmelerinden esas farkı anaparanın sözleşme yahut vade tarihinde el değiştirmemesi yalnızca faiz hesaplamasına temel teşkil etmesidir.⁴⁴

Ticari mal swap sözleşmelerinin önceki geleneksel uygulamasında miktar esasına göre mal mübadelesi söz konusuydu. Bu uygulamada miktar esasına göre belirlenen oranda pirinç ile fasulye, pamuk ile fındık, ilk madde ve malzeme ile mamul gibi malların değiş tokuşu yapılmaktaydı. Ancak günümüzde swap uygulamaları bu

³⁹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 115.

⁴⁰ Selvi, **a.g.e.**, s. 23.

⁴¹ Parlakkaya, **a.g.e.**, s. 131.

⁴² Akçay v.d., **a.g.e.**, s. 470.

⁴³ Juan Ramirez, **Accounting For Derivatives: Advanced Hedging Under IFRS 9**, Second Edition, John & Wiley Sons Inc., USA, 2015, s. 99.

⁴⁴ Selvi, **a.g.e.**, s. 26.

şekilde trampa esasına değil fiyatlandırma esasına dayanmaktadır. Bu uygulamada taraflardan birisi belirlenen malın belirlenen sabit fiyatı ile satıcısı diğer taraftan aynı malın değişken piyasa fiyatı ile de alıcısıdır. Diğer taraf ise aynı malın sabit fiyatla alıcısı, değişken piyasa fiyatı ile satıcısıdır.⁴⁵ Faiz swapındaki anaparada olduğu gibi sözleşmeye konu varsayımsal mal taraflar arasında el değiştirmemektedir. Sabit fiyat ile değişken fiyat arasında oluşan fark aracı finansal kuruma ödenmekte veya ondan tahsil edilmektedir.⁴⁶

1.3.4. Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmesi tanım olarak belirli bir opsiyon primi karşılığında sözleşmeyi satın alana dayanak varlığı ileri bir vadede satın alma veya satma hakkı veren sözleşmeyi ifade etmektedir. Ödenen opsiyon primi sözleşme satın alırken peşin ödenir ve iade edilmez. Bu sözleşmeler; enerji, değerli madenler üretiminde kullanılan ürünler gibi emtia üzerine tanzim edilebileceği gibi faiz oranları, döviz, hisse senedi endeksleri hatta futures sözleşmeler üzerine de yazılabilmektedir.⁴⁷

Opsiyon sözleşmeleri ilk olarak tezgah üstü piyasalarda (over the counter-OTC) işlem görürken, daha sonra 1973 yılında Şikago Opsiyon Borsası'nda (Chicago Board Options Exchange) akabinde Amerika ve Avrupa'daki borsalarda işlem görmeye başlayınca, bu tür sözleşmelerin organize piyasalardaki işlem etkinliği, tezgah üstü piyasadaki etkinliğini önemli ölçüde azaltmıştır.⁴⁸

Opsiyon sözleşmelerinin genel nitelikleri şu şekilde açıklanabilir. Bu sözleşmeler alıcıya (sözleşme alıcısı) fiyat güvencesi sağlamaktadır. Opsiyon primi alıcı için karşılaşılabileceği azami zarar tutarını ifade etmektedir. Bunun karşısında satıcının (sözleşme satıcısı) verilen fiyat güvencesi karşısında kârı opsiyon primi olmakla

⁴⁵ Remzi Örtten, İpek Örtten, **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001, s. 329-330.

⁴⁶ Selvi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁷ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁸ Kürşat Yalçın, Hasan Bal, Cihan Tanrıöven, E. Ebru Aksoy, Çiğdem Kurt, **Finansal Teknikler ve Türev Araçlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 238.

birlikte, teorik olarak sınırsız bir zarar riski vardır.⁴⁹ Bu risk dolayısı ile organize piyasada işlem gören opsiyon sözleşmeler için takas odasına teminat verme yükümlülüğü sözleşmenin satıcına yüklenmektedir. Sözleşmenin alıcısı yalnızca opsiyon primi ödemektedir. Borsada işlem gören opsiyon sözleşmeleri futures sözleşmeleri gibi takas odası ve marjin sistemi kurallarına tabi standart nitelikte sözleşmelerdir.

Esas olarak iki tür opsiyon sözleşmesi vardır. Satın alma (call) opsiyonu, opsiyon primi karşılığında, sözleşmeyi elinde bulundurana dayanak varlığı belirli bir vadede ve belirli bir fiyattan alma hakkı verir. Satma (put) opsiyonu ise, aynı şekilde opsiyon primi karşılığında bu kez sözleşmeyi elinde bulundurana, dayanak varlığı belirli vadede ve fiyattan satma hakkı veren opsiyon sözleşmesi türüdür.⁵⁰ Opsiyon sözleşmelerinde diğer bir sınıflandırma: Amerikan opsiyonu, Avrupa opsiyonu ve Bermuda opsiyonu olarak yapılmaktadır. Amerikan opsiyonunda alım veya satım hakkı vade tarihine kadar herhangi bir zamanda kullanılabileniyorken, Avrupa opsiyonunda bu hak ancak sözleşmenin vade tarihinde kullanılabilir. Bermuda opsiyonunda ise bu hak daha önceden belirlenmiş bazı tarihlerde kullanılabilir.⁵¹

Opsiyon sözleşmeler döviz, faiz oranı, hisse senedi, hisse senedi endeksi ve emtia üzerine yazılabilmektedir⁵². Bunun yanında, finans kavramı olarak opsiyon, daha geniş bir anlamda kullanılmakta ve; varantlar,⁵³ hisse senedi ile değiştirilebilir tahviller ve geri çağrılabilir tahviller opsiyon içeren varlıklar olarak izah edilmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 73.

⁵⁰ Yanık ve Kilimci, **a.g.e.**, s. 39.

⁵¹ Selvi, **a.g.e.**, s. 33.

⁵² Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s.77.

⁵³ Bir şirketin kendisi tarafından kendi hisse senedini belirli bir tarihten önce belirli bir fiyata satma taahhüdünü içeren kıymet.

⁵⁴ Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Alan J. Marcus, Çev. Ünal Bozkurt Tarkan Arıkan Hatice Doğukanlı, **İşletme Finansının Temelleri**, Mc Grow Hill-Literatür, İstanbul, 2007, s. 683-685.

Opsiyon sözleşmeleri için devamlı olarak cari piyasa fiyatının takibi ve buna göre opsiyon sözleşmesinin kârlılığının kavramsallaştırılması söz konusudur. Örneğin satın alma opsiyonu için, kullanım fiyatı⁵⁵ cari fiyatın üstünde seyrediyorsa bu opsiyon kârlı durumdadır.⁵⁶ Aksi durumda ise yani kullanım fiyatı cari fiyatın altında seyrediyor ise opsiyon zarardadır.⁵⁷ Buna mukabil opsiyonun kullanım fiyatı cari fiyata yaklaşık olarak eşit ise opsiyon başa baş⁵⁸ durumdadır.⁵⁹ Gerçek anlamda kârlılık ve zarar durumu değerlendirmesinde ise opsiyon primi tutarının da dikkate alınması gerekmektedir.

Opsiyon sözleşmelerinde uygulama fiyatı forward sözleşmelerde olduğu üzere dayanak varlığın şimdiki değerinin hesaplanması ile belirlenmektedir. Tabi, tezgah üstü piyasalarda uygulama fiyatı için karşılıklı rıza şeklinde herhangi bir fiyat üzerinde uzlaşılabilir.⁶⁰ Ancak borsada işlem gören opsiyonlar için borsaların bazı yerleşik kurallarına göre uygulama fiyatı oluşturulmaktadır.⁶¹ Örneğin hisse senedi opsiyonları için hisse fiyatlarının 5 \$ ile 25 \$ arasında olması halinde bu fiyatlar 2,50 \$ aralıklarla belirlenecektir. Fiyatların 25 \$ ile 200 \$ arasında olması halinde ise fiyatlar 5 \$ aralıklarla belirlenecektir. Hisse fiyatlarının 200 \$'ın yukarısında olması halinde ise uygulama fiyatı 10 \$ aralıklarla belirlenecektir (Örneğin: hisse fiyatının 84 \$ olması halinde satın alma ve satım opsiyonları 80 \$, 85 \$, 90 \$ olarak belirlenecektir).⁶² Bunun dışında esnek opsiyonlar olarak adlandırılan bazı opsiyon sözleşmelerinin uygulama fiyatlarında, çok daha fazla serbestlik söz konusudur.⁶³

Opsiyon sözleşmelerinin değerinin hesaplanmasına yönelik olarak çeşitli modeller geliştirilmiştir. Bu modellerden en yaygın olarak kullanılanı Black ve

⁵⁵ “Strike price”

⁵⁶ “In the Money”

⁵⁷ “Out of the Money”

⁵⁸ “at the Money”

⁵⁹ Selvi, **a.g.e.**, s. 32.

⁶⁰ Don M. Change: **An Introduction to Derivatives, 4th Edition**, The Dryden Press, USA, 1998, s.

36. OTC piyasada forward fiyatlaması kullanım fiyatı için kullanılabilir (Akçay v.d., **a.g.e.**, s. 182).

⁶¹ Hilling, **a.g.e.**, s. 31.

⁶² John Hull, **Options, Futures, and Commodities, 7th Edition**, Pearson Prentice Hall, USA, 2009, s. 185.

⁶³ Change: **a.g.e.**, s. 36.

Scholes modelidir. Modelde uygulama fiyatı da hesaplama unsuru olarak kullanılmaktadır. Aşağıda modele dair temel formüller verilmektedir.⁶⁴

$$\text{Satın Alma Opsiyonun Değeri} = SN(d_1) - Ke^{-rT}N(d_2)$$

$$\text{Satma Opsiyonun Değeri} = Ke^{-rT}N(-d_2) - SN(-d_1)$$

$$d_1 = \frac{\ln\left(\frac{S}{K}\right) + \left(r + \frac{\sigma^2}{2}\right)t}{\sigma\sqrt{t}}$$

$$d_2 = d_1 - \sigma\sqrt{t}$$

Burada;

S : Opsiyona konu varlığın cari piyasa değerini

K: Opsiyonun uygulama fiyatını (işleme koyma fiyatı)

r : Opsiyonun vadesi ile uyumlu risksiz faiz oranını

t: Opsiyonun vadesine kalan süreyi

σ^2 : Varlığın getirisindeki değişkenlik (varyans)

$N(d_1)$ ve $N(d_2)$ = d_1 ve d_2 için kümülatif normal dağılım değerlerini ifade etmektedir.

1.3.5.Diğer Türev Ürün Sözleşmeleri

Dört temel türev ürün sözleşmesi dışında, günümüzde birçok yeni türev ürün sözleşmeleri ve türev ürün benzeri sözleşmeler ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, bu yeni türev ürün sözleşmeleri dört temel türev ürün sözleşmesinden hareket edilerek geliştirilmiştir.⁶⁵ Bunun da ötesinde tüm türev ürün sözleşmelerinin temelinde iki türev ürünün olduğu da ifade edilmektedir; forward sözleşmeleri ve opsiyon sözleşmeleri.⁶⁶ Çeşitli kaynaklarda konu çok geniş ve dağınık olarak ele alınmaktadır. Bununla

⁶⁴ Yanık ve Kilimci, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁶⁵ Durbin, **a.g.e.**, s. 3-4.

⁶⁶ Robert E. Whaley, **Derivatives Markets, Valuation and Risk Management**, John &Wiley Sons Inc., USA, 2006, s. 3.

beraber diğer yeni nesil türev ürünlere dair iki temel sınıflandırmaya alt başlıkları ile birlikte aşağıda yer verilecektir; egzotik opsiyon sözleşmeleri ve yapılandırılmış finansal ürünler.

Egzotik Opsiyon Sözleşmeleri⁶⁷; Bu sözleşmeler daha önce hakkında açıklamalar yapılan opsiyon sözleşmelerinin geliştirilmiş biçimlerine tekabül etmektedir. Şöyle ki daha önce bahsedilen opsiyon sözleşmeler, vanilla (standart yada düzenli) opsiyonlar olarak sınıflandırılmaktadır. Egzotik opsiyonlar ise vanilla opsiyon olmayan diğer tüm opsiyonlar olarak sınıflandırılmaya dahil edilmektedir. Egzotik opsiyonların vanilla opsiyonlardan ayrıldığı temel kriter, bu opsiyonların daha düşük tutarda opsiyon primi gerektirmesidir. Bu opsiyon sözleşmeleri çok çeşitli nitelikler taşımakta ve bunların genel bir sınıflandırmaya tabi tutulmaları güç olmaktadır. Bu opsiyonlarda, genel ve ortak özellik olarak yalnızca isabet eden değerden (the strike) bahsedilebilir. O da spesifik olarak gerekli koşulun sağlanması halinde elde edilecek değerdir. Olası bir sınıflandırma şu başlıklar altında sunulabilir; bağımlı opsiyonlar (path-dependent options), korelasyon opsiyonlar (correlation options) ve diğer egzotik opsiyonlar.

Bağımlı Opsiyonlar (Path-dependent Options): Bu opsiyon türünde, netice olarak yapılacak ödeme, dayanak varlığın fiyatının (kur, faiz oranı) tüm işlem süresince nasıl seyir izlediğine bağlı olarak belirlenecektir. Bunlardan öne çıkanları ortalama fiyat opsiyonları (average rate options), sınır opsiyonları (barrier options) ve fiyat aralığı tahakkuk opsiyonlarıdır (range accrual options). Asya tipi opsiyonlar olarak bilinen ortalama fiyat opsiyonlarında yapılacak ödeme, opsiyonun vade tarihinden önce belirlenen bir dönem zarfında dayanak varlığın fiyatının (kur, faiz oranı) aldığı ortalama değere göre belirlenmektedir. Ortalama fiyatın alınması, değişkenliğin bir kısmını giderdiğinden dolayı bu opsiyonlarda prim maliyeti düşüktür.⁶⁸ Sınır opsiyonları en yaygın egzotik opsiyonlardır. Bu opsiyonlarda yapılacak ödeme, dayanak varlığın fiyatının vade tarihinden önce belirlenen eşiği

⁶⁷ Ramirez, **a.g.e.**, s. 118. İkinci jenerasyon opsiyonlar olarak da ifade edilmektedir (Parlakaya, **a.g.e.**, s. 154).

⁶⁸ **A.e.**, s. 155.

(sınırı) geçip geçmemesine bağlıdır. Sınır opsiyonlarının bazılarında bu eşiğin aşılp aşılmadığına vade süresince değil de yalnızca vade tarihinde bakılır. Genel olarak iki tür sınır opsiyonu vardır: yüksek fiyat (knock-in) ve düşük fiyat (knock-out) sınır opsiyonları.

Düşük fiyat opsiyonunda, vade süresince dayanak varlığın fiyatı belirlenen eşiğe ulaştığında opsiyon süresi sona erer ve opsiyon geçersiz olur. Yüksek fiyat opsiyonu düşük fiyat opsiyonun tersidir. Dolayısıyla bu opsiyonda vade süresince dayanak varlığın fiyatı belirlenen eşiğe ulaştığında opsiyon geçerli olur. Esasen bu iki opsiyon türü birbirine eklenince normal bir opsiyona eşit hale gelirler. Bu opsiyonlar belirli şartlarda geçerli olmaları nedeni ile daha az maliyetlidir.⁶⁹ Fiyat aralığı tahakkuk opsiyonunda ise yapılacak ödeme, önceden belirlenen süre zarfı içinde, dayanak varlık fiyatının belirli fiyat aralığında kaldığı gün sayısına göre belirlenir.

Korelasyon Opsiyonlar (Correlation Options): Bu opsiyonlarda yapılacak ödeme birden fazla dayanak varlığa bağlı olarak belirlenir. Bunların en yaygın olanları; sepet opsiyonları (basket options), miktar ayarlı opsiyonlar (quanto option) ve fark opsiyonlarıdır (spread option). Sepet opsiyonlarda dayanak varlık tek bir varlıktan öte bir portföy şeklindedir. Miktar ayarlı opsiyon ise opsiyon ile dayanak varlığın ayrı döviz kurları üzerinden belirlendiği opsiyonlardır. Vade tarihinde yapılacak ödeme döviz kuru miktarı üzerinden hesaplanarak ülke döviz kuruna çevrilir. Üçüncü sık karşılaşılan korelasyon tipi opsiyon olan fark opsiyonlarında yapılacak ödeme ise, iki fiyat (endeks, döviz kuru, faiz oranı) arasındaki fark şeklinde belirlenir.⁷⁰

Diğer Egzotik Opsiyonlar: Diğer iki kategoride yer almayan tüm egzotik opsiyonlar bu kategoride yer alır. Bu kategorideki en yaygın opsiyonlar dijital opsiyonlardır (digital options). Bu opsiyonlarda önceden belirlenen şartın vade sonunda gerçekleşmesi durumunda önceden belirlenmiş miktarda getiri sağlanır. Bu şart gerçekleşmezse opsiyon geçersizdir. Bu durumda yalnızca opsiyon primi kadar zarar edilmiş olunur.⁷¹

⁶⁹ A.e., s. 156.

⁷⁰ Ramirez, a.g.e., s. 118.

⁷¹ Akçay v.d., a.g.e., s. 198.

Yapılandırılmış Finansal Ürünler: Bu çalışma kapsamına alınacak ikinci sınıflandırma başlığı yapılandırılmış finansal ürünlerdir (structured products). Bu başlık altında verilecek alt başlıklara dair sınıflandırmaya geçmeden önce yapılandırılmış finansal ürünler ile yapılandırılmış finans kavramı farkına yer verilecektir.⁷² Yapılandırılmış finans, belirli varlıkların bir havuz haline getirilmesi ve bu havuza dair nakit akışların sınıflandırılması ile yatırımcılara menkul kıymet halinde satılması işlemleri olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle kredi riskinin transferi yapılmış olur. Örnek olarak varlığa dayalı menkul kıymetler (asset backed securities, ABS), teminatlı borç yükümlülükleri (collateralized debt obligations, CDOs) verilebilir. Yapılandırılmış finansal ürünler ise belirli bir yatırımcı kitlesinin spesifik risk-getiri ihtiyacını karşılamak üzere, çeşitli temel yatırım bileşenlerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulan finansal araçlardır.⁷³ Bu finansal araçlara dair Avrupa Yapılandırılmış Yatırım Enstrümanları Birliği (EUSIPA)'nin sınıflandırılması aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

⁷² Yanık ve Kilimci, **a.g.e.**, s. 48.

⁷³ **A.e.**, s. 48.

Tablo 1: EUSIPA'ya göre Yapılandırılmış Finansal Ürünler

1 YATIRIM ÜRÜNLERİ (INVESTMENT PRODUCTS)
11 Anapara Koruması (Capital Protection)
1100 Sınırsız Anapara Koruması (Uncapped Capital Protection)
1110 Dönüştürülebilir Sertifikalar (Exchangeable Certificates)
1120 Sınırlı Anapara Koruması (Capped Capital Production)
1130 Nakavtlı Anapara Koruması (Capital Protection With Knock-Out)
1140 Kuponlu Anapara Koruması (Capital Protection With Coupon)
12 Getiri Arttırıcı Ürünler (Yield Enhancement)
1200 İskontolu Sertifikalar (Discount Certificates)
1210 Bariyerli İskontolu Sertifikalar (Barrier Discount Certificates)
1220 Tersine Dönüştürülebilir Sertifikalar (Reverse Convertibles)
1230 Bariyerli Tersine Dönüştürülebilir Sertifikalar (Barrier Reverse Convertibles)
1240 Sınırlı Yüksek Performans Sertifikaları (Capped Out performance Certificates)
1250 Sınırlı Prim Ödeyen Sertifikalar (Capped Bonus Certificates)
1260 Ekspres Sertifikalar (Express Certificates)
13 Katılım Odaklı Finansal Ürünler (Participation)
1300 Takipçi Sertifikalar (Tracker Certificates)
1310 Yüksek Performans Sertifikaları (Out performance Certificates)
1320 Prim Ödeyen Sertifikalar (Bonus Certificates)
1330 Yüksek Performans Prim Ödeyen Sertifikalar (Out performance Bonus Certificate)
1340 Çift Yönlü Kazandıran Sertifikalar (Twin-Win Certificates)
2 KALDIRAÇLI YAPILANDIRILMIŞ ÜRÜNLER (LEVERAGE PRODUCTS)
21 Nakavtsız Kaldıraç (Leverage without Knock-Out)
2100 Varantlar (Warrants)
2110 Fark Varantları (Spread Warrants)
22 Nakavtlı Kaldıraç (Leverage with Knock-Out)
2200 Nakavtlı Varant (Warrant with Knock-Out)
2210 Turbo Sertifika (Mini-Future)
2230 Çift Nakavtlı Varantlar (Double Knock-Out Warrants)
23 Sabit Kaldıraç (Constant Leverage)
2300 Sabit Kaldıraçlı Sertifikalar (Constant Leverage Certificates)

Kaynak: Serhat Yanık ve Erkan Kilimci, **Turbo Sertifikalar Alternatif Bir Kaldıraçlı Türev Ürün**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 50-51.

Tablo-1’de belirtilen yapılandırılmış finansal ürünler hakkında ana başlıklar altında aşağıdaki Tablo-2’de yer alan açıklamalar verilebilir.

Tablo 2: Yapılandırılmış Finansal Ürünler ile İlgili Açıklamalar

Anapara Koruması (Capital Protection)
Bu ürünler sözleşmenin alıcısına başlangıç sermayesini, finansal ürünü vadesine kadar elde tutması karşılığında garanti eden ve buna ek olarak riskli bir yatırım aracına katılım imkanı sağlayan yapılandırılmış ürünlerdir.
Getiri Arttırıcı Ürünler (Yield Enhancement)
Getiri arttırıcı ürünler, yukarı yönlü hareket kabiliyeti ve daha yüksek getiri niteliği yanında anapara garantisi sağlamayan araçlardır.
Katılım Odaklı Finansal Ürünler (Participation)
Bu finansal ürünler ise öz olarak dayanak varlığın performansına belirli oranda katılım sağlarlar. Katılımcı dayanak varlığın performansına kaldıraçlı katılabilir. Dayanak varlığın piyasa fiyatı belirli bir sınırın altına düşmedikçe, bazı durumlarda koşullu korunma mümkündür.
Kaldıraçlı Yapılandırılmış Ürünler (Leverage Products)
Nakavtsız Kaldıraçlı Sertifikalar (Leverage without Knock-Out)
Bunlar herhangi bir limit olmaksızın dayanak varlığın fiyat hareketlerine 1:1 orantıdan daha yüksek katılım sağlayan yüksek riskli ürünlerdir.
Nakavtlı Kaldıraçlı Sertifikalar (Leverage with Knock-Out)
Bunlar da limitsiz kaldıraçlarla aynı şekilde yüksek katılım oranı ile katılım sağlamakla birlikte bu ürünler bir limit fiyat seviyesi içerirler.
Sabit Kaldıraçlı Sertifikalar (Constant Leverage)
Bu ürünler yatırımcısına yukarı ve aşağı fiyat hareketlerinden sabit bir oranda kaldıraçlı bir getiri şansı yaratan genellikle bir sınır fiyat seviyesine sahip ürünlerdir.

Kaynak: Yanık ve Kilimci, **age.**, s. 50-51.

1.4. Türev Ürün Sözleşmelerinin Ekonomik Özü ve Kullanım Amaçları

Birey ya da işletmelerin gelirleri, genellikle onların servetlerinde veya sermayelerinde belirli bir dönem zarfında ortaya çıkan artış şeklinde tanımlanmaktadır. Bu geliri elde etmek üzere, yapılan sermaye yatırımının fiyatı, gelecekte beklenen getirinin bugünkü değere indirgenen tutarı olarak belirlenir. Ancak beklenmeyen durumların ortaya çıkması, beklenen getirinin elde edilme olasılığını etkileyebilecektir. Diğer yandan yatırıma dair tüm riskler elimine edilir ise beklenen getiri ya da kayıp tamamen öngörülebilir hale gelecektir.⁷⁴

Bu noktada risk ve belirsizlik kavramlarının açıklanmasına ihtiyaç vardır. Şöyle ki; finansal kavram olarak belirsizlik, “elde edilebilecek muhtemel sonuçların dağılımıdır”. Dağılım gösterdiği genişlik ölçüsünde belirsizlik de artabilecektir. Risk ise, “gerçekleşmesi muhtemel sonuç ile gerçekleşen fiili sonuç arasındaki sapmadır”.⁷⁵ Bu tanım ışığında mevcut riskler, türev ürün sözleşmeleri ve beklenen getiri ile dengelenir ise kabul edilebilir bir seviyede olacaktır.⁷⁶

Çalışmanın başında açıklandığı üzere, Bretton Woods Sistemi’nin çökmesi ile mali piyasalarda artan kur ve faiz riski ortamında, piyasa kaynaklı olarak geliştirilen ve kullanım hacmi artan türev ürün sözleşmeleri, temelde riskten korunma amaçlı olarak kullanılmaktaydı. Diğer yandan, günümüzde bu sözleşmeler riskten korunma amacının ötesinde farklı fonksiyonlar da icra etmektedirler. Türev ürün çeşitleri özelinde örnek verilecek olursa örneğin, ekonomik olarak swap sözleşmeleri üç fonksiyonu icra etmektedir: farklı sermaye piyasalarını bir araya getirerek gerekli kullanım imkanının sağlanması, mali piyasaların yapısal ve kurumsal farklılıklarından faydalanılması ve risk yönetimine esneklik sağlanması. Böylelikle swap sözleşmeleri; riskten korunma amacı dışında arbitraj, kaynak kullanım maliyetlerini düşürmek ve aktif getirilerini yükseltmek amaçları ile de kullanılmaktadırlar. Futures ve opsiyon

⁷⁴ Hilling, **a.g.e.**, s. 17-19.

⁷⁵ Bu belirsizlik ve sapma karşısında yatırım için bireyler ayrıca risk primi talep edeceklerdir.

⁷⁶ Akçay v.d.,**a.g.e.**, s. 72. Esasen genel olarak tüm risklerden korunmak üzere üç korunma yönteminden bahsedilmektedir: sigorta, aktif pasif yönetimi ve türev ürün sözleşmeleri. Bkz.: Türel,**a.g.e.**, s. 13.

sözleşmeleri ise riskten korunma gereksinimi dışında temel olarak spekülasyon amacı ile kullanılmaktadır.⁷⁷

Türev ürün sözleşmelerinin kullanım amaçlarına yönelik olarak yapılan ampirik araştırmaların çoğunluğu bu sözleşmelerin riskten korunma amacı ile kullanıldıkları varsayımı üzerinden hareket etmektedirler. Diğer yandan araştırma bulguları göstermektedir ki; işletmeler türev ürün sözleşmelerini spekülatif amaçlar ve kazanç raporlaması gibi birçok amacın içinde olduğu çeşitli amaçlarla da kullanıyor olabilirler.⁷⁸ Vergi yükümlülüklerinden kaçınma dahil yasal yükümlülüklerden kaçınma da bu amaçlar içinde belirtilmektedir.⁷⁹

Bütün kullanım fonksiyonları ve bu sözleşmelerin ekonomik özü dikkate alındığında, türev ürün sözleşmelerinin kullanım amaçları, riskten korunma (hedging) ve spekülasyon olarak temel bir sınıflandırma ile ifade edilmektedir.⁸⁰

⁷⁷ Selvi, **a.g.e.**, s. 6.

⁷⁸ Hariom Manchiraju, Spencer Pierce, Sri S. Sridharan, “The Economic Substance of Derivatives”, Indian School of Business and Northwestern University, Eylül 2012, s.43. (Çevrimiçi) <http://events.isb.edu/AccountingResearchConference/File/Derivativespaper.pdf>, 16 Mayıs 2017. Türkiye’deki finansal ve finansal olmayan kuruluşların türev ürün sözleşmelerini kullanımına yönelik yapılan çalışmaların bulgularına bu çalışmanın son bölümünde yer verilecektir (Selvi v.d.,**a.g.e.**; Türel, **a.g.e.**).

⁷⁹ Hilling, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁰ Selvi, **a.g.e.**, s. 8., Apak ve Uyar, **a.g.e.**, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİN MUHASEBE TEORİSİ ÇERÇEVESİ VE ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (UFRS) KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ, DEĞERLENMESİ VE RAPORLANMASI

Bu bölümde türev ürün sözleşmelerinin ekonomik özü/özün önceliği¹ ile uyumlu bir raporlama biçimi olarak bu sözleşmelerin gerçeğe uygun raporlamasını irdelemek amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından yayınlanan, 39 no.lu Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS 39) ve 9 no.lu Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS 9) kapsamında açıklanan ölçme ve raporlama düzenlemeleri incelenecektir.² Nitekim yürürlükteki son düzenleme olarak, UFRS 9’da standardın amacı “finansal tablo kullanıcılarına işletmenin gelecekteki nakit akışlarının tutarını, zamanını ve belirsizliğini değerlendirmelerinde, ihtiyaca uygun ve faydalı bilgiyi sunacak şekilde finansal varlıklara ve finansal borçlara ilişkin finansal raporlama ilkelerini belirlemektir” olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde standartların değerlendirme yaklaşımının özgünlüğü ve temeline dair açıklamalar yapılabilecektir. Standartların konu ile ilgili açıklamalarına geçmeden önce, UFRS Kavramsal Çerçevesi içinde yer alan konuya ilişkin kavramlar açıklanacaktır.

¹ Ekonomik öz yerine Muhasebe literatüründe Özün Önceliği Kavramının kullanılması yerinde olacaktır. Özün Önceliği Kavramı, “işlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onlara ilişkin değerlendirmelerin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin esas alınması gereğini ifade eder. Genel olarak işlemlerin biçimleri ile özleri paralel olmakla birlikte, bazı durumlarda farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu takdirde özün biçime önceliği esastır.” Nalan AKDOĞAN, Orhan Sevilengül, **Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, 11.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, Şubat 2003, s.7.

² Dünya’da en yaygın kullanım sahası bulan standart seti olması yanı sıra, Türkiye’de de BDDK (Banka Düzenleme ve Denetleme Kurulu) tarafından yayımlanan Yönetmelik ve SPK (Sermaye Piyasası Kurumu) tarafından yayımlanan ilgili tebliğ uyarınca, bankalar ile halka açık ve borsada işlem gören şirketlerin UFRS’lerin Türkçe ’ye çevirisi niteliğindeki TFRS’leri esas alarak finansal raporlama yapmaları öngörülmüştür. Yine en son yeni Ticaret Kanunu ve ilgili ikincil düzenlemelerle bahse konu standartların Türkiye’deki uygulama kapsamı genişletilmiştir.

2.1. Sermayenin Korunması- Kâr İlişkisi

Kavramsal Çerçeve 'de sermayenin korunması-kâr ilişkisi ve tahakkuk esas kavramları açıklanmıştır. Bu kavramların kendi aralarındaki ilişki ve gerçeğe uygun değer raporlaması ile ilişkilerinin önemi bakımından, bu çalışmada bu hususlara dair açıklamalara yer vermek yararlı olacaktır. Sermayenin korunması kavramı, ticari kârın belirlenmesini sağlamaya yönelik olarak ortaya atılan bir kavram olduğu için çok önemlidir.³ Nitekim gerek alım-satım amaçlı olarak elde tutulanlar olsun gerekse riskten korunma amacı ile elde tutulan türev ürün sözleşmeleri olsun, bilanço içinde raporlandığı durumda yapılacak değerlendirme sonucu ortaya çıkan kayıp veya kazancın kâr veya zararda yahut özkaynaklar altında raporlanarak daha sonra kâr veya zarar olarak dikkate alınması gerekecektir. Dolayısı ile kâr ve sermayenin korunması kavramları ile türev ürün sözleşmelerinin değerlemesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

Muhasebe teorisi kapsamında geliştirilen beş çeşit sermayenin korunması yaklaşımından bahsedilmektedir.⁴ Bu yaklaşımlar; finansal sermayenin korunması, satın alma gücü temelli sermayenin korunması, sermayenin fiziki korunması, beklenen gelirle ilişkili sermayenin korunması ve sermayenin zaman değerinin korunması yaklaşımıdır.

Finansal sermayenin korunması yaklaşımına göre sermaye, işletme sahiplerinin işletmeye koyduğu varlıkların parasal değeri ile ölçülmektedir.

Satın alma gücü temelli sermayenin korunması yaklaşımına göre ise, satın alma gücü paritesi paranın belirli bir sepet dahilindeki mal ve hizmeti satın alma kapasitesini yansıtmaktadır. Genel fiyatlardaki yükselişler satın alma gücü paritesini etkiler. Buradaki sermayenin korunması tanımına göre, dönem başı sermayenin satın

³ Richard G. Schroeder, Myrtle W. Clark, Jack M. Cathey, **Financial Accounting Theory and Analysis: Text and Cases**, 11th Edition. Wiley, USA, 2013, s. 151.

⁴ George O. Gamble, "Concepts of Capital Maintenance", (Çevrimiçi) http://www.wiley.com/college/schroeder/0471379549/pdfs/gamble_g.pdf, 30.03.2016.

alma gücü tutarı korunmadan, kâr hesaplanamamaktadır. Kullanılan tüketici fiyat endeksi ölçüsünde elde edilen kâr sermayenin korunması lehine azalmaktadır.

Sermayenin fiziki korunması yaklaşımında, sermayenin üretim kapasitesinin korunmasına odaklanılmıştır. Bu yaklaşımda, mevcut üretim kapasitesinin korunması bu üretimi sağlayan varlıkların, işletme içindeki yeterliliklerinin korunmasını esas almaktadır. Sermayenin fiziki korunması çerçevesinde gerçekleşmiş ve gerçekleşmemiş kazançlar ekonomik kârı oluşturmak üzere değerlendirilmektedir. Değer düşüklüğü, amortisman ve yerine koyma maliyeti karşılandıktan sonra dağıtılabılır kâr gerçekleşmemiş sermaye kazançlarını da içermektedir.

Beklenen gelirle ilişkili sermayenin korunması yaklaşımında da, esas olan fon değeri olarak dikkate alınan sermaye değeridir. Sermayede beklenmeyen bir durumdan kaynaklı olarak artış olması durumunda da beklenen gelirden, sermaye içeriğindeki varlıktaki artış dikkate alınarak hesaplanan amortisman düşülerek nihai beklenen gelir hesaplanır.

Sermayenin zaman değerinin korunması yaklaşımı, diğer yaklaşımlara izafeten yeni tartışılmaya başlanmıştır. Yaklaşımda temel olarak sermaye olarak yapılan yatırımın alternatif maliyeti dikkate alınmaktadır. Buradan yola çıkarak işletme hissedarlarının yaptığı sermaye yatırımının esas alınan faiz oranı ile ayarlanmış sermaye düzeyleri korunmadan kâr hesabına geçilmemektedir.

Tüm bu yaklaşımlara yönelik olarak ileri sürülen temel eleştiri bu yaklaşımların standart bir ölçme kriterine sahip olmamalarıdır. Özellikle paranın zaman değerinin fiyat artışları dolayısı ile istikrarlı olmadığı durumlarda satın alma gücü paritesini dikkate alan yaklaşımın kullanımı önerilmektedir.⁵

⁵ Gamble, a.g.e., s. 235.

Finansal raporlama için Kavramsal Çerçeve metni içeriğinde son olarak “Sermaye ve Sermayenin Korunması Kavramları” başlığına yer verilmiştir.⁶ Kavramsal Çerçevede sermayenin korunması kavramının önemi açıkça ifade edilmiştir. İlgili paragrafta sermayenin korunması kavramının sermaye ile kâr arasındaki bağlantıyı kurduğu ifade edilmiştir. Buna göre sermayenin devamlılığı için gerekli varlık artışlarının üzerindeki varlık kazanımları sermayenin getirisi yani kâr olarak tanımlanmıştır. Kâr gelirlerden giderler (dikkate alınıyorsa sermaye koruma düzeltmesini de içerir) çıkarılarak belirlenir.⁷ Burada finansal durum tablosu ve kâr/zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosunu (statement of profit or loss and other comprehensive income) bağlayan temel esas olan kâr veya zarar da kavramlaştırılmış olmaktadır.

Bahse konu başlık altında, sermayenin korunması ve kârın belirlenmesine yönelik olarak iki çeşit sermayenin korunması kavramı belirtilmiştir; sermayenin finansal olarak korunması ve sermayenin fiziki olarak korunması.⁸ Buna göre, sermayenin finansal olarak korunmasında esas olarak dönem sonundaki sermayenin parasal tutarının, dönem başındaki parasal tutarını aşması halinde kâr elde edilmektedir. Bu parasal tutar nominal parasal birimlerle veya sabit satın alma gücü birimleri ile ölçülebilecektir. Finansal açıdan sermaye; işletmenin net varlıkları (tüm varlıklar-borçlar) veya işletmenin özkaynakları olarak ifade edilmiştir. İşletme hissedarlarının işletmeye koyduğu veya işletmeden çektiği değerler bu hesabın dışında tutulacaktır.⁹

Sermayenin fiziki olarak korunması; faaliyette bulunabilme kabiliyeti, üretim kapasitesinin korunması hususları ile tanımlanmaktadır. Buna göre; işletme sahiplerinin sermayeye dönem içinde ekledikleri veya çektikleri elimine edildikten

⁶ Kavramsal Çerçevenin son hali IASB tarafından Eylül 2010’da yayınlanmış olup proje devam etmektedir. Bu kapsamda eklenen yeni bölümler 1989 tarihli eski metnin yerine geçmektedir. Sermayenin korunması ile ilgili bölüm eski metinden kalan 4. bölüm kapsamında yer almaktadır.

⁷ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.60.

⁸ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.59.

⁹ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.59,4.63.

sonra, sermayenin/ net varlıkların dönem sonundaki fiziki üretim kapasitesi dönem başındaki seviyesini aşıyorsa kâr elde edilmiştir.¹⁰

Kavramsal çerçevede, bu iki sermayenin korunması kavramı çerçevesinde dikkate alınacak ölçme esasları da açıklanmıştır. Fiziki sermayenin korunması kavramına uygun ölçme esasının cari maliyet esası olduğu, ancak finansal sermayenin korunması kavramının ise herhangi bir ölçme esasını gerektirmediği ifade edilmiştir.¹¹

Buna göre; sermayenin finansal korunması yaklaşımında, elde tutulan varlıkların fiyatlarındaki nominal fiyat artışları elde tutma kazancı olarak kabul edilecek ancak bu artışlar, ilgili varlıklar bir şekilde elden çıkarılıncaya kadar tahakkuk ettirilmeyebilecektir (realizasyon). Sabit satın alma gücü birimleri ile ifade edilen sermayenin finansal korunması uygulamasında ise varlıkların fiyatlarındaki genel fiyatlar düzeyi üzerindeki artışlar kâr olarak kabul edilecektir. Diğer artışlar ise sermaye koruma düzeltmesi olarak özkaynaklar içinde dikkate alınacaktır.¹²

Kavramsal çerçevede, cari maliyet (current cost); varlıklar ölçülürken aynı veya muadili varlığın alınması için gereken nakit ve/veya nakit benzeri varlıkları ifade etmektedir. Borçlar için ise borcun ödenmesi için gerekli nakit ve nakit benzeri varlığın iskonto edilmemiş değeri olarak izah edilmiştir. Teoride cari maliyet yerine cari değer (current value) kavramı da kullanılmaktadır. Fiziksel üretim kapasitesi bir noktada net varlıkların cari değeri ile ifade edilmektedir. Gerçeğe uygun değer (fair value) cari değer kapsamında ifade edilmektedir.¹³

¹⁰ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.59,4.64.

¹¹ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.61.

¹² Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.63.

¹³ Schroederv.d.,**a.g.e**, s. 151-155. Bugünkü değer için çok kullanılan yaklaşımlar olarak Giriş Fiyatı (Entry Price) veya Yerine Koyma Maliyeti (Replacement Cost) , Çıkış Değeri (Exit Value) veya Satış Fiyatı (Selling Price) , Beklenen Nakit Akışlarının Bugünkü Değeri (Discounted Present Value of Expected Future Cash Flows) yaklaşımları izah edilmiştir. Bugünkü değer kapsamında en son Gerçeğe Uygun Değer ölçüsü tanıtılmıştır.

Sermayenin fiziki korunması kavramı kapsamında ise varlık ve borçlardaki fiyat değışiklikleri kâr içinde dikkate alınmaz ve bunlar sermaye koruma düzeltmesi olarak özkaynaklar içinde dikkate alınır.¹⁴

Her iki sermayenin korunması yaklaşımı birlikte değeriendirildiğinde, kavramsal çerçevenin mevcut şekli ile açıkça gerçeğe uygun değeri terimini içermemesine rağmen, sermayenin korunması kavramlarının bu ölçme modelini engellemediğı ve buna ilişkin altyapı düzenlemesinin daha sonraya bırakıldığı, yapılacak açık düzenleme ile gerçeğe uygun değeri raporlamasına ilişkin düzenleme yapılabileceğı değeriendirmesi yapılabilir.¹⁵

2.2. Tahakkuk Esası

Sermayenin korunması ile kâr kavramları yanında, tahakkuk esaslı raporlama finansal durum tablosu ile kâr / zarar ve diğeri kapsamlı gelir tablosu unsurlarının temellendirilmesi ve açıklanması için önem arz etmektedir. Kavramsal Çerçevenin yenilenen metni içinde, tahakkuk esasına göre finansal tablolara yansıtılan finansal performans, işletmenin ekonomik kaynakları ve hakları esas alınarak açıklanmıştır. Buna göre; gerçekleşen işlem, olay ve durumlar nakit girişleri veya ödemeler başka dönemde gerçekleşse bile işletmenin kaynak ve haklarını etkiledikleri dönemde raporlanır. Bu şekilde yapılan raporlama işletme performansının değeriendirilmesinde daha iyi bir temel sağlayacaktır. Bu bilgi işletme faaliyetleri ile ne ölçüde nakit girişı kapasitesinin arttırıldığı yanında piyasa fiyatlarındaki ya da faiz oranlarındaki değerişimler gibi olayların işletmenin net nakit girişı kapasitesini ne ölçüde etkilediğı hususlarını da açıklar.¹⁶

¹⁴ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.64.

¹⁵ Nitekim Mayıs 2015’te yayınlanan Finansal Raporlama için Kavramsal Çerçeve nihai taslak metninde sermayenin korunması kavramları büyük oranda aynı şekilde korunmuş ayrıca Ölçme ile ilgili 6. Bölümünde diğeri değerieme metotları içinde gerçeğe uygun değeri de açıkça yer verilmiştir. IASB, “May 2015 Exposure Draft Conceptual Framework for Financial Reporting”, (Çevrimiçi) <http://www.ifrs.org/-/media/project/conceptual-framework/exposure-draft/published-documents/ed-conceptual-framework.pdf>, 16.07.2017.

¹⁶ Kavramsal Çerçeve, Paragraf A.17, A.18, A.19.

2.3.Finansal Araçların Raporlanması ve Değerlemesine Dair Teorik Çerçeve

UFRS Kavramsal Çerçevesinin, standart düzenlemeleri için teorik çerçeve sağladığı dikkate alınarak¹⁷ varlık, borç ve özkaynakların tanımları bu metne dayalı olarak açıklanabilir. Varlık, esas nitelik olarak işletmeye fayda sağlayacak değerler olup bunlar geçmiş işlemler neticesinde ortaya çıkmış ve işletmenin kontrolü altında olan değerlerdir. Borç ise ödenince, işletmenin ekonomik kaynak sağlama potansiyeli olan değerlerindeki çıkışa neden olacak ve yine geçmiş olaylardan kaynaklanan yükümlülüklerdir. Özkaynaklar ise kısaca net varlıklardır. Başka bir ifade ile işletmenin toplam varlıklarından toplam borçlarının çıkarılması sonucu ulaşılan değerdir.¹⁸

Finansal araç tanımına UMS 32’de yer verilmiş olup ve diğer standartlarda bu tanıma atıf yapmaktadırlar. Buna göre öncelikle finansal araç bir sözleşmedir. Bu sözleşme dolayısı ile bir işletmenin finansal varlığında artış olurken diğer bir işletmenin finansal borcunda ya da özkaynağa dayalı finansal aracında artış olmaktadır.¹⁹ UMS 32’de finansal araçlar finansal varlıklar, finansal borçlar ve özkaynağa dayalı finansal araçlar olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve tanımlanmışlardır.²⁰

İzleyen bölümlerde türev ürün sözleşmelerinin raporlama ve değerlemesine ilişkin çerçeve finansal varlıklar üzerinden açıklanacaktır.

2.3.1.Finansal Varlıklar

Finansal varlıklar UMS 32’de aşağıdaki unsurları içerecek şekilde tanımlanmıştır²¹;

- nakit,

¹⁷ David Alexander, Anne Britton, Ann Jorissen, **International Financial Reporting and Analysis**. 4 Edition. Cengage Learning EMEA, USA, 2009, s. 137.

¹⁸ Kavramsal Çerçeve, Paragraf 4.4.

¹⁹ UMS 32, Par. 11 Tanımlar.

²⁰ UMS 32, Par. 11 Tanımlar.

²¹ Yıldız Özerhan, Serap Yanık, **Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları**. Türmob Yayınları-427. Ankara, 2012, s. 165.

- başka bir işletmenin özkaynağına dayalı finansal araçlar; hisse senedi, iş ortaklıklarındaki paylar vs.,
- sözleşmeden doğan ve başka işletmeden nakit ya da finansal varlık almayı sağlayan hak; ticari alacaklar, alacak senetleri, tahviller vs.,
- potansiyel olarak lehe olacak şekilde başka işletme ile finansal varlık ya da borcun takasını sağlayan sözleşmeden doğan hak,
- işletmenin kendi özkaynağına dayalı finansal aracı almak zorunda olduğu ya da olabileceği türev olmayan sözleşme ya da
- işletmenin kendi özkaynağına dayalı finansal aracını, nakit, finansal varlık takası dışındaki bir şekilde ödenebilecek bir türev ürün sözleşmesi.

Türev ürün sözleşmeleri işletmenin lehine hak doğuran sözleşmeler olarak finansal varlık olarak addedilmektedirler.²² Finansal varlıklar finansal raporlama standartlarına göre ilk muhasebeleştirmede gerçeğe uygun değerle değerlendirilmektedirler. Finansal varlıklar daha sonra yapılan değerlemeye dair düzenlemelere göre (UFRS 9) üç sınıfa ayrılmaktadır.

2.3.1.1.İtfa Edilmiş Maliyet Değeri ile Değerlenen Finansal Varlıklar

Bu değerlendirme sınıflandırmasında yer alacak finansal varlıklar, işletmenin varlık yönetim modeli ve varlıkların sözleşmeye bağlı nakit akış özellikleri ile uyumlu borçlanma türü yatırımlardır (debt investment). Ayrıca bu varlıklara gerçeğe uygun değer değerlemesi uygulanmamış olması gerekmektedir.²³

2.3.1.2.Gerçeğe Uygun Değer ile Değerlenen ve Diğer Kapsamlı Gelir İçinde Raporlanan Finansal Varlıklar

Varlık yönetim modeli ve varlıkların sözleşmeye bağlı nakit akış özellikleri bu şekilde sınıflandırmalarını gerektiren ve elden çıkarma amacı ile de tutulan borçlanma türü yatırımlar ve alım satım amacı ile elde tutulmayan özkaynağına dayalı

²² Ramirez, a.g.e, s. 2.

²³ A.e.,s. 2.

finansal varlıklar bu sınıflandırmada yer alır. Ayrıca işletme bu varlıkları için gerçeğe uygun değer değerlendirme farklarını kâr veya zararda raporlama seçeneğini uygulamamış olmalıdır.²⁴

2.3.1.3. Gerçeğe Uygun Değer ile Değerlenen ve Kâr veya Zarar İçinde Raporlanan Finansal Varlıklar

Diğer sınıflandırmalarda raporlanmayan finansal varlıklar bu grupta yer almaktadır. Şöyle ki şartları standartta belirtilen itfa edilmiş maliyet ve farkların diğer kapsamlı gelir içinde raporlandığı gerçeğe uygun değer raporlaması dışındaki finansal varlıklar, gerçeğe uygun değer ile değerlendirilerek, kazanç ve kayıpları da kâr veya zarar içinde raporlanacaktır.

2.4. Türev Ürün Sözleşmelerinin Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi ile İlgili UFRS Düzenlemeleri

Türev ürün sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesine dair spesifik bir sınıflandırma sağlamak üzere muhasebenin tanımına başvurulmaktadır.²⁵ Muhasebenin geniş olarak yapılan bir tanımı şöyledir:

*Mali nitelik taşıyan mübadele işlemleri ile kısmen de olsa benzeri ekonomik olayları para cinsinden sistemli bir şekilde teşhis, toplama, kaydetme, sınıflandırma ve anlamlı olarak özetleme işlemleriyle varılan sonuçları, yorumlayarak ticari kişiliğin sahiplerine, yöneticilerine ve bu kişilikle ilişkisi bulunan diğer kimselere, amaçlarına uygun, faydalı bilgileri sağlayan sanat, bilim ve tatbikattır.*²⁶

Muhasebenin genel tanımından ve sunulan finansal bilginin niteliğinden yola çıkılarak türev ürün sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin temel konular aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

²⁴ A.e., s. 2.

²⁵ Selvi, a.g.e., s. 8.

²⁶ **Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri.** İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu, Ankara, 1968.

- Türev ürün sözleşmelerinin kaydedilmesi,
- Türev ürün sözleşmelerinin değeri,
- Türev ürün sözleşmelerinin raporlanması ve sunumu.²⁷

UFRS’de türev ürün sözleşmelerini de içerir şekilde finansal araçlara dair, öncelikle sınıflandırma ve sunum için UMS 32 kapsamında düzenlemeler yapılmıştır. UMS 32’den sonra UFRS 7 finansal araçlara dair sunum ve dipnot açıklamaları için dizayn edilmiştir. Aynı standart grubu içinde, UMS 39’da finansal araçların muhasebeleştirilmesi ve ölçümüne dair düzenlemeler yapılmıştır.²⁸

Bu bölümde UMS 39 ve daha sonra onun yerine geçmek üzere yayınlanan UFRS 9 düzenlemeleri açıklanmıştır. Düzenlemeler açıklanırken bu çalışmanın amacına uygun olarak türev ürün sözleşmelerinin değeri ve değeri sonucu ortaya çıkan kazanç veya kayıpların raporlanması hususları üzerinde durulacaktır.

2.4.1. UMS 39 Düzenlemeleri ve Konuya İlişkin Açıklamalar

Finansal araçların muhasebesi ile ilgili, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulunun (IASB) esas hedefi kapsamlı bir standart düzenlemesi ile konunun tüm yönlerinin dikkate alınmasıydı. Ancak Amerika uygulamasındaki uygulanma zorluğu da dikkate alınarak parçalı bir standart düzenlemesi yapısına gidilmiştir.²⁹ Kurul ilk olarak 1995 yılında 32 no.lu Uluslararası Muhasebe Standardını (UMS 32) yayınlamış ve bu standart 1996 yılında kullanılmaya başlanmıştır. UMS 39 ise 1998 yılında yayınlanmış ve standardın 2001 yılında uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Nihayet 2005 yılında Uluslararası Finansal Raporlama Standardı-7 (UFRS 7) yayınlanmış ve standart 2007 yılında uygulanmaya başlamıştır.³⁰ En son UMS 39’un yerine geçmek

²⁷ Selvi, a.g.e., s. 42.

²⁸ Bruce Mackenzie, **Wiley IFRS 2013: Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards**, 10 Edition. Wiley, 2013, s. 610.

²⁹ A.e., s. 612.

³⁰ Yakup Selvi, “Türev Ürün Sözleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi”, Riskonomi.com, (Çevrimiçi) 25 Mart 2016, <http://www.riskonomi.com/wp/?p=998>. ve Abbas Ali Mirza Magnus Orrell, Graham J. Hold, **IFR Practical Implementation Guide and Workbook**. Second Edition. Wiley, 2008, s. 237.

üzere UFRS 9 yayınlanmıştır. Bu standart son hali ile Temmuz 2014'te tamamlanmıştır. UFRS 9'un uygulanması 2018 yılında tamamen etkin hale gelecektir.

UMS 39'daki temel amaç finansal araçların finansal tablolarda raporlanması ve ölçümüdür. UMS 39'da finansal araçlara ilişkin esas sınıflandırma, finansal varlık, finansal borç ve özkaynağa dayalı finansal araç tanımlaması UMS 32'ye referansla yapılmaktadır. Ayrıca tüm finansal araçlara dair kamuoyuna yapılacak dipnot açıklamalarına yönelik olarak UFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar standardında ilkeler yer almaktadır.

UMS 39 temel olarak finansal araçların finansal tablolarda tanınması ve ölçümünü düzenlerken finansal araç tanımının ötesine geçerek, finansal olmayan kalemlerin satımına dair bazı türev ürün benzeri sözleşmeleri de kapsamaktadır. Bu sözleşmeler potansiyel olarak nakit veya diğer bir finansal araç ile ödenebilecek ya da sözleşmenin kendisi bir finansal araç gibi takasa tabi tutulabilecektir. Ayrıca finansal olmayan bu kalem, işletmenin normal alım satımına konu bir kalem olmayacaktır. Bu şartları karşılayan sözleşmelerin UMS 39 kapsamında yer alması ile türev ürün sözleşmeleri finansal araç tanımını karşılarsın karşılamasın UMS 39 düzenlemelerine konu edilmektedir.³¹

UMS 39'a göre, türev ürün sözleşmeleri de dahil olmak üzere finansal varlıklar veya borçlar ilk muhasebeleştirmede gerçeğe uygun değer ile ölçülürler.³² UMS 39'a göre türev ürünlerin sonraki ölçümlerinde ise bu ürünlere hangi amaçla taraf olduğu kriteri dikkate alınmaktadır. Standartın nitelemesi ile türev ürün sözleşmelerine iki amaçla taraf olunmaktadır; spekülatif amaç ile (alım- satım/ kâr amacı) veya riskten korunma amacı ile.³³ Standart metninde finansal araçların değerlemeye (ölçme, kâr ve zararda muhasebeleştirme³⁴) ilişkin ayrımı içerisinde dört

³¹ UMS 39 Paragraf 1,5 ve Mackenzie, **a.g.e.**, s. 612.

³² Paragraf 43.

³³ Selvi, **a.g.e.**

³⁴ Paragraf 45. Finansal araçlarla ilgili esas sınıflandırma UMS 32 içeriğinde ve yapılacak açıklamalar UFRS 7 kapsamında yapılmıştır. İşletme finansal rapor sunumlarında başka gruplandırmalar ve açıklamalar yapabilecektir.

finansal araç çeşidine yer verilmiştir. Bunlar; gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılan finansal varlık ve finansal borçlar, vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar, kredi ve alacaklar ve satılmaya hazır finansal varlıklar şeklindedir. İlki dışındaki üç finansal araç sınıfı için verilen tanımlarda “türev olmayan” nitelikleri vurgulanarak türev ürün sözleşmelerinin bu sınıflandırmalarda yer almayacakları açıkça belirtilmiştir.³⁵ Türev ürün sözleşmeleri, riskten korunma aracı olanlar dışında, gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılan finansal varlık ve finansal borç tanımı içinde yer almaktadır. Standart metninde finansal riskten korunmaya ilişkin düzenlemelere, ayrı bir kısımda yer verilmiştir.

Gerek riskten korunma amaçlı raporlamada, gerekse spekülatif amaçlı raporlama olsun, UMS 39’da türev ürün sözleşmeleri için temel ölçme kriteri olarak gerçeğe uygun değer ölçümü öngörülmüştür. Buna mukabil standartta bu duruma ilişkin olarak iki istisnai duruma yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, borsada işlem görmeyen özkaynağa dayalı finansal araca dayalı türev ürün sözleşmeleridir (bunlar itfa tarihine kadar maliyet bedeli ile değerlendirilmektedirler). İkincisi ise gerçeğe uygun değer güvenilir olarak uygulanamadığı diğer türev ürünlerdir (bunlar itfa tarihine kadar maliyet bedeli ile veya itfa edilmiş maliyet değeri ile değerlendirilmektedirler).³⁶

Riskten korunma amaçlı raporlamada riskten korunmaya konu aracın değerlendirme ölçütü ile riskten korunma aracının değerlendirme ölçütleri arasında uyumun sağlanarak aynı dönem finansal raporlanması amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak UMS 39’da üç tür riskten korunma türü sınıflandırılmasına gidilmiştir; gerçeğe uygun değer riskinden korunma, nakit akış riskinden korunma, yurtdışındaki işletmede bulunan net yatırım riskinden korunma.³⁷

Gerçeğe uygun değer riskinden korunmada, hem riskten korunan varlığın hem de riskten korunma aracının gerçeğe uygun değerinde oluşan değişiklik sonucu oluşan kazanç veya kayıp aynı dönem kâr-zarar tablosunda raporlanır. Gerçeğe uygun

³⁵ UMS 39 Paragraf 9.

³⁶ Ramirez, **a.g.e.**, s. 8.

³⁷ Türel, **a.g.e.**, s. 51.

değer riskinden korunma da riskten korunma muhasebesi raporlaması için aranan genel şartların büyük bir ehemmiyeti kalmamakta çünkü şartların sağlanmadığı durumlarda, türev ürün sözleşmesinin alım satım amaçlı olarak sınıflandırılması gerekmektedir. Nitekim bu sınıflandırmada da gerçeğe uygun değerlendirme sonucu kazanç veya kaybın kâr-zarar tablosunda raporlanması gerekmektedir.³⁸

Nakit akış riskinden korunmada ise riskten korunan varlık ve riskten korunma aracının, gerçeğe uygun değerinde oluşan değişiklik sonucu ortaya çıkan kazanç ve kayıpların aynı dönem raporlanması amaçlanmaktadır. Bunu sağlamak üzere, taraf olunan türev ürün sözleşmesinin değerlendirme tarihinde gerçeğe uygun değerindeki artış veya azalışlar diğer kapsamlı gelir / özkaynaklar içinde raporlanarak ertelenir. Riskten korunan kalem ile ilgili oluşan kazanç veya kaybın kâr-zarar tablosunda raporlandığı dönem, türev ürün sözleşmelerine dair ertelenen kazanç veya kayıplar kâr-zarar tablosunda raporlanır.³⁹

Türev ürün sözleşmesinin (riskten korunma aracının) değerindeki artış veya azalışın riskten korunma aracına ilişkin nakit akışını dengeleyemediği kısım yani etkinliğin sağlanmadığı kısım sınırlı olmak üzere türev ürün sözleşmesi değerindeki kazanç veya kayıplar doğrudan kâr-zarar tablosunda raporlanır.⁴⁰

Son olarak yurtdışındaki işletmede bulunan yatırım riskinin korunması raporlamasında da (net yatırım riskinden korunma) nakit akış riskindeki raporlamaya benzer bir raporlama söz konusudur. Riskten korunma aracına dair kazanç ve kayıp ile yurt dışındaki net yatırma ilişkin kur farkı kazanç ve kaybı yatırımın elden çıkarılacağı tarihe kadar, öz kaynaklar dahilinde kapsamlı gelir içinde raporlanarak ertelenir. Yatırım elden çıkarıldığı dönem, ertelenen bu kazanç ve kayıplar kâr-zarar tablosuna aktarılır.⁴¹ Yine burada da riskten korunma aracına dair kazanç ve kayıpların etkin olmayan kısmı doğrudan kâr-zarar tablosunda raporlanır.⁴²

³⁸ Türel, **a.g.e.**, s. 38.

³⁹ UMS 39 Paragraf 95.

⁴⁰ UMS 39 Paragraf 9, 95.

⁴¹ Türel, **a.g.e.**, s. 49.

⁴² UMS 39 Paragraf 102.

Aşağıda yer alan tabloda türev ürün sözleşmelerinin UMS 39 düzenlemelerine göre değerlendirme hükümleri özetlenmiştir.⁴³

Tablo 3: Türev Ürün Sözleşmelerinin UMS 39 Düzenlemelerine Göre Değerlemesine İlişkin Özet

Gerçeğe Uygun Değer Raporlaması	Değerleme Sonuçları
Alım Satım Amaçlı Olarak Elde Tutulan Türev Ürün Sözleşmeleri	Ortaya Çıkan Kazanç ve Kayıplar Kâr-Zarar Tablosunda Raporlanır
Riskten Korunma Türü	Değerleme Sonuçlarının Etkin Olan Kısmı
Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Dönemin Kâr-Zarar Tablosuna
Nakit Akışları Riskinden Korunma	Ertelenir(*) ve Bilançoda Özkaynaklarda raporlanır
Net Yatırım Riskinden Korunma	Ertelenir(*) ve Bilançoda Özkaynaklarda raporlanır
(*) Değerleme sonuçlarının etkin olmayan kısmı dönemin Kâr-Zarar Tablosuna aktarılır.	

2.4.2.UFRS 9 Düzenlemeleri ve Konuya İlişkin Açıklamalar

UMS 39, finansal ekonomik kriz ve Avrupa Birliği'nin onayını almak gerekçeleri ile yeniden düzenlenmiştir. Nihayet özellikle gerçeğe uygun değer raporlamasının finansal kriz ortamında sorgulanması ve standardın kompleks yapısı gibi nedenlerden dolayı, UMS 39, geçici bir standart olarak görülmeye başlanmıştır. 2008-2009 krizi finansal piyasaların ve ekonominin birbirine ne kadar bağlı olduğunu ve finansal bilgilerdeki saydamlığın önemini göstermiştir. Standardın finansal tablo kullanıcılarına, finansal araçlarla ilgili işlemlerin sonuçlarına ve bu araçların tüm risklerine dair kullanışlı bilgi sağlaması gerektiği ortaya çıkmıştır.⁴⁴

⁴³ Yakup Selvi, **a.g.e.**

⁴⁴ Mackenzie, **a.g.e.** s. 612.

Öte yandan alternatif olarak hazırlanıp yayınlanan UFRS 9, bu hali ile aynı şekilde karmaşık bir standart görünümündedir.⁴⁵ Basitleştirme çabaları içinde finansal araçların sonraki ölçümlerini temel iki kategoriye indirmesi belirtilebilir; itfa edilmiş maliyet değeri ve gerçeğe uygun değer ile ölçüm.⁴⁶ Ayrıca yapılacak ölçümde finansal araç bazında değil finansal araç grubu şeklinde getirilen yaklaşım da bu basitleştirmeye yönelik olarak değerlendirilebilir. Yine, gerçeğe uygun değere yönelik tartışmalara karşılık olarak gerçeğe uygun değerın temel ölçme kriteri olarak korunması ancak açık ve sistematik bir yaklaşım sunmak üzere, UFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü standardının yayınlanmasının anlaşılabilirliği sağlama kapsamında atılan bir adım olduğu değerlendirilebilir.

Standart düzenleniş yapısı ile türev ürünlere yönelik olarak diğer temel dört standart ile etkileşim içindedir. Bahse konu bu standartlar şunlardır: UMS 21 Kur Değişiminin Etkileri, UMS 32 Finansal Araçlar: Sunum, UFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü ve UFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar.⁴⁷

Finansal varlıklar UFRS 9’da finansal varlık yönetim modeli ve varlıkların sözleşmeye bağlı nakit akış özelliklerini⁴⁸ dikkate alan ölçme kriteri açısından 3 kategoride sınıflandırılmıştır; gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zararda raporlanan finansal varlıklar, gerçeğe uygun değer farkı diğer kapsamlı gelir içinde raporlanan finansal varlıklar ve itfa edilmiş maliyet değeri ile raporlanan finansal varlıklar.⁴⁹ Esas raporlama şekli olarak kazanç veya kaybın kâr veya zararda raporlanması

⁴⁵ Ramirez, **a.g.e.**, s. 325.

⁴⁶ Mackenzie, **a.g.e.**, s. 614.

⁴⁷ Ramirez, **a.g.e.**, s. 325.

⁴⁸ Varlık yönetim modeli ya da iş modeline göre; bireysel olarak ilgili finansal araca yönelik olarak değil ama ilgili finansal araç grubunun geneline yönelik olarak kilit yönetici personel tarafından belirlenen model olup sık sık değişmesi dolayısı ile finansa varlıkların yeniden sınıflandırılması umulmaz. Varlıkların sözleşmeye bağlı nakit akım özellikleri ise İtfa Edilmiş Maliyet için dikkate alınacaktır. Şöyle ki, finansal varlığın sözleşme hükümlerinin belirli zamanlarda sadece anapara ve anapara bakiyesine yönelik nakit akışlarına yol açması durumlarında bahse konu Varlık İtfa Edilmiş Maliyet ile değerlendirilecektir (varlık yönetim modeli şartı da sağlanmış ise). Ramirez (2015) **a.g.e.**, s. 6 ve UFRS 9 , B 4.1.2.bölüm.

⁴⁹ UFRS 9, 5.2.1.bölüm (ölçüm ve muhasebe tutarsızlığı ya da yanlış muhasebe eşleşmesi olarak adlandırılan durum istisna olarak gösterilmiştir).

öngörülmesine rağmen, aşağıda sayılan durumlarda kazanç veya kaybın diğer kapsamlı gelir içinde raporlanması öngörülmüştür.⁵⁰

- Riskten korunma muhasebesinin gereği bu durum söz konusu olabilir. Riskten korunma muhasebesi düzenlemeleri UFRS 9'a daha sonra eklenmiştir. Eklenen şeklienden önce UMS 39'da yer alan riskten korunma muhasebesi hükümlerine atıf yapılmış bu hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir.
- Alım satım amacı niteliği taşımayan bir amaçla özkaynağa dayalı bir finansal araca yatırım yapılması durumunda, değiştirilemeyecek bir tercih olarak bu yatırımdan kaynaklı kazanç veya kaybın diğer kapsamlı gelir içinde raporlanması söz konusu olabilir.
- Yine bir finansal borç için kredi riskinde ortaya çıkan değişikliklerle ilişkilendirilebilecek şekilde, gerçeğe uygun değerinde ortaya çıkan değişiklik tutarı diğer kapsamlı gelir içinde raporlanır. Ancak bu hususun yanlış muhasebe eşleşmesine yol açmaması gerekmektedir.

UFRS 9'da finansal borçlar için ölçme kriteri olarak belirtilen esas, itfa edilmiş maliyet değeridir. Ancak borçların gerçeğe uygun değerinden ölçülerek kayıp veya kazancın kâr-zarar tablosunda raporlanması imkanı da mevcuttur. Yine finansal varlığın devri sırasında oluşan borçlar, finansal teminat sözleşmeleri ve piyasa faiz oranlarının altında kredi kullandırmaya yönelik taahhütler için istisnai ölçme düzenlemeleri mevcuttur.⁵¹

UFRS 9'da türev ürünlere yönelik olarak ölçme yaklaşımı UMS 39'daki yaklaşıma paralellik göstermektedir. Öncelikle riskten korunma muhasebesinin parçası olsun ya da olmasın türev ürün sözleşmeleri finansal durum tablosuna yansıtılmaktadırlar. Ayrıca türev ürün sözleşmelerinde ortaya çıkan kayıp ve kazançlar, yöneltildikleri amaçlara yönelik olarak muhasebeleştirilmektedirler. Bu

⁵⁰ UFRS 9, 4.1.1.bölüm

⁵¹ UFRS 9, 4.2.1.bölüm

amaçlara göre türev ürün sözleşmeleri ayrıma tutulabilir; birinci ayırım olarak spekülâtif bir amaç (alım satım amacı) gözetilmiş olabilir. İkinci olarak herhangi bir amaca tahsis edilmemiş olarak elde tutulan türev ürün sözleşmeleri söz konusu olabilir. Son olarak riskten korunma amaçlarına yönelik elde tutulan türev ürün sözleşmeleri söz konusu olabilir. UFRS 9 altında bu riskten korunma amaçları, UMS 39'daki gibi; gerçeğe uygun değer riskinden korunma, nakit akış riskinden korunma ve net yatırım riskinden korunma olarak düzenlenmiştir.⁵²

Standartta alım-satım amaçlı ya da başka bir amaca tahsis edilmemiş olarak elde tutulan türev ürün sözleşmeleri; riskten korunma muhasebesi şartlarını sağlayamayan türev ürün sözleşmeleri ile işletmenin riskten korunma şartlarını sağlasa dahi bu şekilde sınıflandırmama kararı aldığı türev ürün sözleşmelerinden oluşur. Bu türev ürün sözleşmeleri, alım satım amaçlı varlık yahut yükümlülük olarak raporlanacaktır. UMS 39'daki gibi bu şekilde sınıflandırılan türev ürün sözleşmelerinin gerçeğe uygun değerinde ortaya çıkan kazanç ve kayıplar kâr veya zararda raporlanacaktır.⁵³

UFRS 9'a riskten korunma muhasebesi ile ilgili hükümler Kasım 2013'te eklenmiştir. Standart en son hali ile Temmuz 2014'te riskten korunma hükümlerini de içerecek şekilde yayınlanmıştır. Bu hali ile standart kural bazlı anlayıştan prensip bazlı anlayışa geçildiği iddiası ile tanıtılmıştır. Ayrıca bu yeni riskten korunma hükümlerinin, yatırımcıların risk yönetim aktiviteleri anlayışını geliştiren ve standardın amacına uygun olarak nakit akışlarının tutarı, belirsizliği ve zamanı hakkında bilgi sağlama amacında olduğu belirtilmiştir.⁵⁴ Ancak UFRS 9'un riskten korunma hükümlerinin son halini içeren şekli ile türev ürün sözleşmelerinin değerlemesine ilişkin UMS 39'a göre önemli bir farklılık getirmediği değerlendirilebilir.

⁵² Ramirez, **a.g.e.**, s. 25.

⁵³ **A.e.**, s. 25.

⁵⁴ Ifrs.org IFRS 9 project

Türev ürün sözleşmelerine yönelik yeni standartta yer alan bu hükümler üç riskten korunma amacı sınıflandırması için öz olarak şöyle açıklanabilir. Gerçeğe uygun değer riskinden korunmada amaç; finansal durum tablosunda raporlanan bir varlık ya da yükümlülüğün ya da raporlanmayan bir taahhütün gerçeğe uygun değerinde ortaya çıkan ve kâr veya zararı etkileyen değişikliklerin etkisini azaltmaktır. Dolayısı ile riskten korunulan varlık ve riskten korunma aracının gerçeğe uygun değerinde ortaya çıkan kazanç veya kayıp aynı dönem kâr veya zarara yansıtılır.⁵⁵ Ancak UMS 39 düzenlemesinden farklılık arz edecek şekilde⁵⁶ UFRS 9’da bu duruma ilişkin istisnai düzenleme getirilmiştir. Buna göre; eğer işletme riskten korunulan özkaynağa dayalı varlığın gerçeğe uygun değerindeki değişiklikleri ilk raporlama sırasında diğer kapsamlı gelir içinde raporlama kararı almışsa, riskten koruma aracının değerinde meydana gelen kazanç ve kayıplarda diğer kapsamlı gelir içinde raporlanacaktır.⁵⁷

Nakit akış riskinden korunmada ise UMS 39’da olduğu gibi riskten koruma aracının etkin olan kısmı için gerçeğe uygun değerindeki artış veya azalışlar diğer kapsamlı gelirden raporlanır. Riskten korunulan kaleme dair nakit akışlarının gerçekleştiği dönem, bahse konu artış veya azalışlar (kazanç ve kayıplar) kâr-zarar tablosunda birlikte raporlanır. Ancak türev ürün sözleşmesinin (riskten koruma aracının) etkin olmayan kısmı için ortaya çıkan kazanç ve kayıplar kâr-zarar tablosunda raporlanır.⁵⁸ Riskten korunma aracının etkin kısmı ise; korunma işleminin başından itibaren riskten korunma aracının toplam kazanç ya da kaybı ile riskten korunma aracının tahmini gelecek nakit akışlarının bugünkü değere taşınmış tutarında meydana gelen toplam değişimden düşük olanı şeklinde hesaplanır.⁵⁹

Yurtdışındaki işletmede bulunan net yatırım riskinden korunmada ise UMS 39’daki düzenlemeye paralel olarak nakit akış riskindeki raporlamaya benzer bir

⁵⁵ Ramirez, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁶ UMS 39’a göre riskten korunulan varlık satılmaya hazır finansal varlık olarak sınıflandırılmış olsa dahi korunulan riske ilişkin kazanç ya da kayıp yine kâr veya zararda raporlanır (Paragraf 89 (b)).

⁵⁷ UFRS 9, 6.5.8. bölüm.

⁵⁸ UFRS 9, 6.5.11.bölüm.

⁵⁹ Ramirez , **a.g.e.**, s. 29.

raporlama öngörülmüştür. Riskten korunma aracına dair kazanç veya kayıp (etkin olduğu tespit edilen kısmı) ve yurt dışındaki net yatırma ilişkin kur farkı kazanç veya kaybı yatırımın elden çıkarılacağı tarihe kadar, diğer kapsamlı gelir içinde raporlanarak ertelenir. Yatırım elden çıkarıldığı dönem ertelenen kazanç ve kayıplar kâr-zarar tablosuna aktarılır.⁶⁰ Ortaya çıkan kazanç ve kaybın etkin olmayan kısmı ise doğrudan kâr veya zararda raporlanır.⁶¹

Aşağıda yer alan Tablo 4'te türev ürün sözleşmelerinin UFRS 9 düzenlemelerine göre değerlendirme hükümleri özetlenmiştir.

Tablo 4: Türev Ürün Sözleşmelerinin UFRS 9 Düzenlemelerine Göre Değerlemesine İlişkin Özet

Finansal varlık yönetim modeli ve varlıkların sözleşmeye bağlı nakit akış özellikleri dikkate alınır.	
Gerçeğe Uygun Değer Raporlaması	Değerleme Sonuçları
Alım Satım Amaçlı Olarak Elde Tutulan, Bir Amaca Tahsis Edilmemiş Bulunan, Riskten Korunma Şartları Sağlansa Dahi Bu Şekilde Sınıflandırılmama Kararı Alınan Türev Ürün Sözleşmeleri	Ortaya Çıkan Kazanç ve Kayıplar Kâr-Zarar Tablosunda Raporlanır
Riskten Korunma Türü	Değerleme Sonuçlarının Etkin Olan Kısmı
Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma (Özkaynaklarda raporlama seçeneği mevcut.)	Dönemin Kâr-Zarar Tablosuna
Nakit Akışları Riskinden Korunma	Ertelenir(*) ve Bilançoda Özkaynaklarda raporlanır
Net Yatırım Riskinden Korunma	Ertelenir(*) ve Bilançoda Özkaynaklarda raporlanır
(*) Değerleme sonuçlarının etkin olmayan kısmı dönemin Kâr-Zarar Tablosuna aktarılır.	

2.5.Türev Ürün Sözleşmelerinin Değerlemesine İlişkin Örnekler

Türev ürün sözleşmelerinin gerçeğe uygun değerle raporlanması durumunda ortaya çıkan kazanç veya kaybın raporlanmasına ilişkin olarak aşağıda örnekler verilmiştir. Bu örnekler finansal araç olarak finansal durum tablosunda (bilançoda)

⁶⁰ Türel, a.g.e., s. 49.

⁶¹ UFRS 9 6.5.13. bölüm.

raporlanan ve gerçeğe uygun değer ile değerlendirme sonucu ortaya çıkan kazanç ve kaybın raporlamasına ilişkin açıklanan hususları daha somut olarak ortaya koyacaktır.

Alım-Satım Amaçlı Forward Türev Ürün Sözleşmesi

Hava taşımacılığı sektöründe faaliyet gösteren P A.Ş.'nin değişken yakıt maliyetleri söz konusudur. Şirket bu maliyetlerden dolayı ortaya çıkan nakit akış riski dolayısı ile belirlenmiş fiyatlardan jet yakıtı ve ham petrol (brent oil) forward sözleşmelerine taraf olmaktadır. Şirket riskten korunma muhasebesi için yeterli şartları taşımadığından bu sözleşmeleri alım-satım amaçlı olarak raporlamaktadır.

Şirket ham petrol fiyatını sabitlemek üzere, 1 Ocak 2016 tarihinde (sözleşme tarihi) 1.200.000 TL değerinde forward (vadeli alım) sözleşmesine taraf olmuştur. Sözleşmenin teslim tarihi (vadesi) 1 Ocak 2018'dir. 31.12.2016 tarihi itibarı ile sözleşmenin gerçeğe uygun değeri 200.000 TL artmıştır. 31.12.2017 tarihi itibarı ile sözleşmenin gerçeğe uygun değeri 50.000 TL düşmüştür.

P A.Ş.'nin ilgili değerlendirme tarihleri itibarı ile finansal tabloları izleyen tablolarda olduğu gibi hazırlanacaktır.

Şekil 1: P A.Ş.'nin 2016 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu

Forward Sözleşme Kazancı 200.000

Şekil 2: P A.Ş.'nin 31.12.2016 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu

Varlıklar	Kaynaklar
Forward Sözleşme Değeri 200.000	

Yukarıda yer alan kâr-zarar tablosu ve finansal durum tablosunda forward sözleşmesinin dönem sonunda gerçeğe uygun değer ile ölçülmesi sonucu ortaya çıkan kazanç raporlanmıştır.

Şekil 3: P A.Ş.'nin 2017 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu

Forward Sözleşme Zararı (50.000)

Şekil 4: P A.Ş.'nin 31.12.2017 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu

Varlıklar		Kaynaklar
Forward Sözleşme Değeri	150.000	

Bu kez ilgili dönem sonunda forward sözleşmesinin gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan zarar dönemin kâr-zarar tablosunda raporlanırken, türev ürün sözleşmesinin finansal durum tablosunda raporlanan değeri azaltılmıştır.

Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Faiz Swap Sözleşmesi

Amerika'da faaliyet gösteren A işletmesi, B işletmesine 1 Ocak 2017 tarihinde 10.000.000 \$ borç vermiştir. Verilen borç için 2 yıl boyunca 6 aylık vadelerle LIBOR (Londra Bankalar Arası Faiz Oranı) +%1 (100 baz puan) değişken faiz oranı belirlenmiştir. A işletmesi faiz oranlarının düşeceği beklentisine girdiği için nakit akış riskinden korunmak üzere 30 Haziran 2017'de bir faiz swap sözleşmesine taraf olmuştur.⁶²

Faiz swap sözleşmesine göre, işletme aynı vade yapısı (2 yıl vade) ile 10.000.000 \$ üzerinden 6 aylık vadelerle LIBOR +%1,25 (125 baz puan) değişken faiz oranı ile hesaplanacak faizi ödeyecek karşılığında %7 sabit faiz ile hesaplanacak faizi tahsil edecektir.

⁶² Örnekte konuya yönelik anlatımı sağlamak üzere küçük değişiklikler yapılmıştır. Paul M. Fischer, William J. Taylor, Rita H. Cheng, **Advanced Accounting**. 10th Edition. South-Western Cengage Learning, USA, 2009, s. 543-544.

Tablo 5: Verilen Borç ve Taraf Olunan Swap Sözleşmesine Dair Bilgiler

Vade Tarihleri	Swap Sözleşme İçin Tahsil Edilecek Faiz için Faiz Oranı	Swap Sözleşme İçin Ödenecek Faiz için Faiz Oranı LIBOR +% 1,25 *	Faiz Swap Sözleşmesinin Ölçülen Gerçeğe Uygun Değeri (Varsayım)**	Gerçeğe Uygun Değer'deki Değişim
31 Aralık 2017	% 7	% 7	--	--
30 Haziran 2018	% 7	% 6,9	9.505 \$	9.505 \$
31 Aralık 2018	% 7	% 6,6	19.361 \$	9.856 \$ (19.361-9.505)

* Veri LIBOR (Londra bankalar arası faiz oranı) rakamlarına % 1,25 eklenerek hesaplanmıştır

** Değişken (tahmini) ve sabit faiz oranları kullanılarak hesaplanan gelecekteki net nakit giriş veya çıkışlarının vade tarihlerine taşınarak hesaplanan değeri

Faiz swap sözleşmesinin raporlamasını göstermek üzere verilen borç için gerekli kayıt ve raporlamalar ihmal edilmiştir. Buna karşın nakit akışı riskinden korunma işleminde riskten korunan kaleme dair nakit akışlarının gerçekleştiği faiz ödeme tarihleri itibari ile nakit olarak elde edilen swap faiz gelirleri için riskin realize olduğu dolayısı ile bu faizlerin kâr-zarar tablosunda raporlandığı hususu gözden kaçırılmamalıdır. Raporlamaya kaynak işlemlerin anlatımını sağlamak üzere muhasebe kayıtları aşağıda sunulmuştur.

30.06.2017 tarihinde türev ürün sözleşmesinin gerçeğe uygun değeri sıfır olduğu için herhangi bir muhasebe kaydı söz konusu olmayacaktır.

31.12.2017 tarihli muhasebe kaydı

(\$)		/		
FAİZ SWAP SÖZLEŞMESİ			9.505	
ERTELENEN SWAP SÖZLEŞMESİ KAZANCI				9.505*

*Faiz Swap Sözleşmesinin Ölçülen Gerçeğe Uygun Değeri: Değişken (tahmini) ve sabit faiz oranları kullanılarak hesaplanan gelecekteki net nakit giriş veya çıkışlarının vade tarihlerine taşınarak hesaplanan değeri (örnekte bu değer varsayım olarak dikkate alınmıştır).

Ödenen ve tahsil edilen faiz için faiz oranları aynı olduğu için faiz kaydı yapılmamıştır.

Şekil 5: A A.Ş.’nin 2017 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu

Şekil 6: A A.Ş.’nin 31.12.2017 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu

Varlıklar	Kaynaklar
Faiz Swap Sözleşmesi 9.505	ÖZSERMAYE Ertelenen Swap Sözl. Kazancı 9.505

30.06.2018 tarihli muhasebe kaydı

(\$)	/		
KASA		5.000*	
FAİZ SWAP SÖZLEŞMESİ		9.856**	
DİĞER KAPSAMLI GELİR			14.856
/			
DİĞER KAPSAMLI GELİR		5.000***	
SWAP SÖZLEŞME KÂRI			5.000
/			

*5.000 (=10.000.000 x (0,07-0,069/2))

**Yine varsayım olarak dikkate alınan ve 19.361 \$ olan swap sözleşmesinin gerçeğe uygun değerinden yola çıkılarak hesaplanmıştır 9.856 \$ (19.361-9.505).

*** Riskten korunan kaleme dair nakit akışlarının bir kısmının gerçekleştiği 30.06.2018 tarihi itibari ile nakit olarak elde edilen swap faiz geliri için riskin realize olması dolayısı ile bu faiz kâr-zarar tablosunda raporlanacaktır.

Şekil 7: A A.Ş.’nin 2018 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu

Swap Sözleşme Kârı 5.000

Şekil 8: A A.Ş.'nin 30.06.2018 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu

Varlıklar	Kaynaklar
Faiz Swap Sözleşmesi 19.361*	ÖZSERMAYE Ertelenen Swap Söz. Kazancı 19.361* Dönem Karı/Zararı 5.000

* 19.361 =9.505+9.856

31.12.2018 tarihli muhasebe kayıtları

(\$)	/		
KASA		20.000*	
FAİZ SWAP SÖZLEŞMESİ			19.361
DİĞER KAPSAMLI GELİR			639**
/			

*20.000 (=10.000.000 X (0,07-0,066) /2)

** Hesaplanan ve gerçekleşen net nakit akışı ile gerçeğe uygun değer olarak hesaplanan (varsayım) tutar arasındaki fark.

/			
DİĞER KAPSAMLI GELİR		20.000	
SWAP SÖZLEŞME KÂRI			20.000*
/			

*** Riskten korunan kaleme dair nakit akışlarının gerçekleştiği tarih itibari ile nakit olarak elde edilen swap faiz geliri için riskin realize olması dolayısı ile bu faiz kâr-zarar tablosunda raporlanacaktır.

Şekil 9: A A.Ş.'nin 2018 yılı Kısmi Kâr-Zarar Tablosu

Swap Sözleşme Kazancı.....20.000

Şekil 10: A A.Ş.’nin 31.12.2018 tarihli Kısmi Finansal Durum Tablosu

Varlıklar	Kaynaklar
	ÖZSERMAYE
	Dönem Karı/Zararı 20.000
	Önceki Dönem Karı 5.000

Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma - Forward Sözleşmesi

GEMS Maden A.Ş.’nin 31 Ekim 2016 itibari ile 10.000 ons ağırlığında altın stoku mevcuttur. Bu altın stokunun net defter değeri 3.000.000\$’dır. (1 onsu 300\$) 31 Ekim 2016 tarihi itibari ile 1 ons altın 352\$ değerindedir. 1 Kasım 2016’da GEMS A.Ş. satıcı taraf olarak bir forward sözleşmesine taraf olmuştur. Sözleşme ile 10.000 ons için, 1 ons = 350\$ üzerinden anlaşma sağlanmıştır. Sözleşmede öngörülen teslim tarihi 31 Mart 2017’dir. GEMS A.Ş.’nin forward sözleşmesine taraf olmasının amacı, 1 Ons üzerinden 50\$ nihai kârı teminat altına almaktır (1 ons 300\$ stok net defter değeri ve 1 ons 350\$ forward sözleşme değeri). 31 Aralık 2016 değerleme tarihi itibari ile 31 Mart 2017 tarihli forward sözleşmesinin değeri 1 ons = 340\$’dır. Buna karşın altının spot fiyatı 1 ons = 342\$’dır. Sözleşmeden doğan 100.000 \$ kazanç söz konusudur. Buna karşın 1 ons altının değeri spot piyasada 352\$’dan 342\$’a düşmüştür. Dolayısıyla emtia değerinde de toplam 100.000 \$ kayıp söz konusudur.⁶³

Riskten korunma şartlarının sağlandığı ve etkinlik oranının %100 olduğu anlaşıldığından, gerçeğe uygun değer riskinden korunmaya yönelik finansal raporlama yapılmıştır. Örneği basitleştirmek üzere forward sözleşmesinin iskonto edilmesi ihmal edilmiştir. Tüm değerleme adımlarını göstermek üzere finansal tablolar değil muhasebe kayıtları kullanılmıştır.

⁶³ Örnekte konuya yönelik anlatımı sağlamak üzere küçük değişiklikler yapılmıştır. Fischer v.d. **a.g.e.**, s. 462-464.

31 Aralık 2016 tarihli muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

(\$)	/		
FORWARD SÖZLEŞMESİ		100.000	
FORWARD SÖZLEŞME KÂRI			100.000
(\$)	/		

* 10.000 Ons x (350\$- 340\$).

Diğer taraftan stoktaki emtia değerinde de aynı tutarda kayıp söz konusudur.

(\$)	/		
STOKTA MEYDANA GELEN ZARAR		100.000	
MAMUL STOKU HESABI			100.000
(\$)	/		

* 10.000 Ons x (352\$- 342\$).

Açıklamalar

1. Bu sözleşme ve işlemler gerçeğe uygun değer riskinden korunmaya yönelik olarak gerçekleştirildiğinden, riskten korunma aracının (forward sözleşmesi) gerçeğe uygun değerindeki değişim ve riskten korunan kıymetin (mamul stokları) gerçeğe uygun değerindeki değişim kâr-zarar tablosunda raporlanmıştır.

2. Mamul stoklarının defter değeri gerçeğe uygun değeri dikkate alınarak düzeltilmiş, böylelikle riskten korunma aracı ile riskten korunan kıymetin değerindeki değişiklik aynı dönemde raporlanmıştır. Mamul stoklarının düzeltilen defter değeri, maliyet bedeli ile net gerçekleştirilebilir değerden düşük olanın uygulanması kuralı gereği yeni maliyet değeri olarak dikkate alınacaktır.

Stoktaki tüm emtia 31 Mart 2017’de (bu aynı zamanda forward sözleşme teslim tarihidir) 1 Ons = 330 \$’dan üçüncü bir tarafa satılmıştır.

31 Mart 2017 tarihli muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

(\$)	/		
FORWARD SÖZLEŞMESİ		100.000	
FORWARD SÖZLEŞME KÂRI			100.000

* 10.000 Ons x (340\$- 330\$).

Ayrıca emtia stok değerinde 120.000\$ tutarında kayıp söz konusudur.

(\$)	/		
STOKTA MEYDANA GELEN ZARAR		120.000	
MAMUL STOKLARI HESABI			120.000

* 10.000 Ons x (342\$- 330\$).

(\$)	/		
NAKİT		3.300.000	
SATIŞLAR			3.300.000

* 10.000 Ons x 330\$

(\$)	/		
SATIŞLARIN MALİYETİ		2.780.000\$	
MAMUL STOKLARI HESABI			2.780.000\$

* Başlangıçta maliyet bedeli 3.000.000\$ olan mamul stokları hesabı değer düşüklüğü kayıpları dikkate alındığında 2.780.000\$ olarak satışların maliyetine yansımıştır (3.000.000\$- 100.000\$-120.000\$=2.780.000\$).

(\$)		/		
NAKİT			200.000\$	
	FORWARD SÖZLEŞMESİ			200.000\$
		/		

* Forward sözleşme nakdi uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Net uzlaşı tutarı sözleşme fiyatı ile spot fiyat arasındaki fark üzerinden hesaplanmıştır (10.000 Ons x (350\$- 330\$)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİ İLE İLGİLİ HUKUKİ MEVZUAT VE VERGİ MEVZUATI DÜZENLEMELERİ

Türev ürün sözleşmelerinin ortaya çıkış ve gelişim seyri değerlendirildiğinde, bu sözleşmelerin; işletmelerin ve diğer yatırımcıların işlem amaçlarına (riskten korunma veya spekülasyon) hizmet etmek üzere, devletin değil piyasanın geliştirdiği sözleşme türleri oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısı ile hukuki düzenlemelerin, piyasa temelli olarak gelişim seyri gösteren türev ürün sözleşmelerini kavraması ve değerlendirmesi yeterli hız ve düzeyde olamamaktadır.¹

Türk hukuk sisteminde, türev ürün sözleşmelerine dair özel hukuk düzenlemeleri yeterli derecede belirleyici kurallar içermemektedir. Dolayısı ile bu sözleşmelere dair vergi otoritesinin konuyu tanımlamaya ve kavramaya dair düzenlemelerine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak ve vergilendirme esaslarını izah etmek üzere, kanuni düzenlemelerin yanı sıra türev ürün işlemlerinin vergilendirilmesine dair tebliğ düzeyinde ikincil vergi düzenlemeleri de yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde vergi düzenlemeleri ve mali raporlama esasları, türev ürün sözleşmelerinin ekonomik özü ve kullanım amaçları hususları açısından değerlendirilecektir. Ayrıca vergi düzenlemelerinin Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ile kıyaslaması ve karşılaştırılması sağlanarak UFRS yaklaşımının temeli yeniden değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeleri yapmak üzere, konunun özel hukuk çerçevesi çizildikten sonra temel olarak gelir vergileri² düzenlemeleri irdelenecektir.

¹ Dolayısı ile vergi düzenlemelerinin de türev ürün sözleşmeleri ve bunun gibi hızlı gelişen finansal işlemleri izlemesi zordur. Antti Laukkanen, **Taxation of Investment Derivatives**, IBFD, Amsterdam, 2007, s.1.

² Gelir üzerinden alınan vergiler (Gelir Vergisi –Kurumlar Vergisi).

Konu kapsamında üzerinde durulacak temel konu, türev ürün sözleşmelerinin bir finansal araç olarak finansal durum tablosunda raporlanıp raporlanmayacağıdır. Vergi mevzuatı terimleri ile ifade edilecek olursa, esas konu türev ürün sözleşmelerinin bilançoda menkul kıymet olarak değerlemeye tabi tutulup tutulmayacağıdır. Bu husus muhasebe raporlaması ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Gelir vergileri dışında diğer vergi kanunlarının konuya yönelik düzenlemeleri de türev ürün sözleşmelerinin vergi düzenlemeleri açısından bir bütün olarak ne şekilde kavrandığına yönelik olarak açıklanacaktır.

3.1. Türev Ürün Sözleşmelerinin Hukuki Çerçevesi ve Özel Hukuk Düzenlemeleri

Türev ürün sözleşmelerine dair yetkili kurum ve mevzuat çerçevesini belirlemeye dair bazı yasal düzenlemeler mevcuttur. Bu kapsamda kambiyo mevzuatı temel yasası olan, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 1567 Sayılı Kanun³ ile döviz işlemlerine dair Bakanlar Kurulunun yetkisi yasal çerçeve içinde açıkça ortaya konmuştur. Bakanlar Kurulu en son 32 sayılı kararname⁴ ile döviz işlemlerine dair bu yetkisini kullanarak düzenleme yapmıştır. Ayrıca 5411 sayılı Bankacılık Kanunu⁵ içeriğinde türev ürün sözleşmelerine dair işlemler, bankaların faaliyet konuları içinde sayılmıştır. Bu temel düzenlemeler ve bu düzenlemelere dair alt düzenlemeler ile türev ürün sözleşmelerine dair işlem sınırlamaları ve kurumsal yetkilendirme esasları ortaya konmuştur.

Bu kurumsal yetkilendirme ve sınırlandırma çerçevesi dışında, türev ürün sözleşmelerinin nitelermelerine dair özel hukuktaki esas düzenleme alanı Sermaye Piyasası Kanunu ve Borçlar Kanunu ile belirlenmiştir. Türev ürün sözleşmelerinin ve bu sözleşmelere dair işlemlerin yapısına dair asıl düzenlemeler olmaları nedeni ile bu düzenlemeler bu bölümde değerlendirilecektir.

³ 25/2/1930 tarih ve 1433 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

⁴ 11/8/1989 tarih ve 20249 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır. Bu karar ile Türkiye'de sabit kur sisteminden serbest kur sistemine geçilmiştir. Dolayısı ile kur ve faiz oranları piyasa temelli olarak oluştuğundan riskten korunma ve spekülatif işlemlerin önemi çok artmıştır. Ertuğrul Akçaoğlu, **Finansal Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 40.

⁵ 01/11/2005 tarih ve 25983 (Mükerrer) sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

3.1.1.Türev Ürün Sözleşmelerine Dair Sermaye Piyasası Kanunu Düzenlemeleri

Türev ürün sözleşmeleri, Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında sermaye piyasası aracı olarak nitelendirilmiştir. 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun⁶bu belirlemesi, izleyen bölümlerde ifade edileceği üzere vergi düzenlemelerinde de dikkate alınmıştır. Kanunun kısaltmalar ve tanımlar başlıklı 3. maddesinde öncelikle sermaye piyasası araçlarının neyi ifade ettiğine yer verilmiştir. Bu maddeye göre;

“ ...

Sermaye piyasası araçları: Menkul kıymetler ve türev araçlar ile yatırım sözleşmeleri de dâhil olmak üzere Kurulca bu kapsamda olduğu belirlenen diğer sermaye piyasası araçlarını, ...” ifade eder.

Kanun hükmünde türev araçlar da açıkça sermaye piyasası araçları içinde ifade edildikten sonra, aynı madde içeriğinde türev araçların tanımına da yer verilmiştir.

Buna göre:

“ ...

Türev araçlar: Aşağıda sayılan veya Kurulca bu kapsamda olduğu belirlenen diğer türev araçları:

- 1) Menkul kıymetleri satın alma veya satma veya birbirleri ile değiştirme hakkı veren türev araçları,
- 2) Değeri, bir menkul kıymet fiyatına veya getirisine; bir döviz fiyatına veya fiyat değişikliğine; faiz oranına veya orandaki değişikliğe; bir kıymetli maden veya kıymetli taş fiyatına veya fiyat değişikliğine; bir mal fiyatına veya fiyat değişikliğine; Kurulca uygun görülen kurumlarca yayınlanan istatistiklere veya bunlardaki değişikliğe; kredi riski transferi sağlayan, enerji fiyatları ve iklim değişkenleri gibi ölçüm değerleri olan ve bu sayılanlardan oluşturulan bir endeks seviyesine veya seviyedeki değişikliğe bağlı olan türev araçları, bu araçların

⁶ 30/12/2012 tarih ve 28513 sayılı R.G.’de yayımlanmıştır.

türevlerini ve sayılan dayanak varlıkları birbirleri ile değiştirme hakkı veren türevleri,
...” ifade eder.

Böylelikle bu kanun ile türev ürün sözleşmelerinin sermaye piyasası aracı olarak belirlenmesi ve tanım çerçevesinin çizilmesi sağlanmıştır. Ancak bu sözleşmelerin özel hukuk kapsamında sözleşme hukuku yapısı ve menkul kıymet olup olmadıkları hususu vergi düzenlemeleri raporlamasına etki edecek olmasından dolayı değerlendirmeye ihtiyaç duyulan konulardır. İzleyen bölümde türev ürün sözleşmelerinin sözleşme hukukuna göre değerlendirilmesine yer verilecektir. Türev ürün sözleşmelerinin menkul kıymet olup olmadıkları meselesi ise vergi düzenlemeleri ile olan sıkı ilişkisi dolayısı ile vergi düzenlemeleri ile birlikte değerlendirilecektir.

3.1.2. Türev Ürün Sözleşmelerinin Hukuki Yapısı

Özel hukuk alanında sözleşmelerin hukuki yapısına dair esas düzenleme, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu⁷ kapsamında yapılmıştır. Bu kanun sistematığında sözleşmelere dair genel hükümlere yer verildikten sonra, bazı sözleşmelere dair özel düzenlemeler yapılmıştır. Türev ürün sözleşmelerine dair özel bir borç düzenlemesi bulunmadığından bu sözleşmelere genel düzenlemeler uygulanmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin olarak diğer özel sözleşmelerle kıyas şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

Genel hüküm olarak, Borçlar Kanunu’nun 12. maddesine göre, Kanunda aksi öngörülmediği sürece sözleşmelerin geçerliliği herhangi bir şekle bağlı değildir. Bu hüküm sözleşme serbestisi prensibini açıklamaktadır. Buna göre, vadeli işlem piyasalarında yönetmeliklerle şekli belirlenen futures ve opsiyon sözleşmeleri dışında diğer türev ürün sözleşmeleri, tarafların iradeleri doğrultusunda serbest bir şekilde düzenlenebilmektedir.

⁷ 04/02/2011 tarih ve 27836 sayılı R.G.’de yayımlanmıştır.

Bu düzenlemenin dışında türev ürün sözleşmelerinin bazı özel sözleşmelere benzemesi dolayısı ile ilgili sözleşme hükümlerinin bu sözleşmelere kıyasen uygulanabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda forward ve futures sözleşmelerin vadeli bir alım veya satım sözleşmesine benzemesi, swap sözleşmelerin ise ödünç sözleşmelerine benzemesi (para swapı için) dolayısı ile bu özel sözleşme hükümlerinin kıyasen uygulanması önerilmektedir. Faiz swap sözleşmelerinin ise kendine özgü (sui generis) sözleşmeler olduğu, dolayısı ile genel hükümler çerçevesinde bu sözleşmeyi hakimın örf ve adet hukukuna göre, bu da yoksa kural koyarak yorumlayabileceği ifade edilmektedir. Diğer taraftan opsiyon sözleşmeleri ise, alım (iştir) hakkı gibi yenilik doğuran hak tesisi olarak yorumlanmaktadır.⁸

3.2.Özel Hukuk Düzenlemeleri ve Vergi Düzenlemeleri Bağlamında Türev Ürün Sözleşmeleri

Esasen özel kişiler arasında özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan türev ürün sözleşmelerinin bu yönü vergi düzenlemeleri tarafından da dikkate alınmakla birlikte, vergi hukukunda sözleşmenin şekli özelliklerinin ötesine geçilerek yorum yapılabilmektedir. Vergi hukuku bir kamu hukuku dalı olarak kamu gücüne dayanan buyurgan kurallar içermektedir.⁹ Buna karşın izleyen bölümlerde menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları kavramları açıklandığı sırada görüleceği üzere, vergi hukukun da özel hukuk düzenlemelerinin nitelendirmeleri de kullanılmaktadır. Ancak vergi hukukunda vergiyi doğuran olayın ekonomik mahiyeti esastır. Dolayısı ile vergiyi doğuran olay ve buna uygulanacak vergi düzenlemesinin yorumunda hukuki biçimin ötesine geçilerek gerçek ekonomik özün kavranmasına ihtiyaç vardır.

⁸ Akçaoğlu, **a.g.e.**, s. 46-51.

⁹ Türkiye’de kamu hukuku- özel hukuk ayrımı hem doktrinde hem de uygulamada kabul edilmektedir. Özel hukuk kuralları genel olarak bireyler arasındaki ilişkileri, eşitlik ve irade özgürlüğü ilkelerine uygun düzenler. Medeni hukuk, Ticaret hukuku ve Medeni Hukukun bir dalı olarak kabul edilen Borçlar hukuku özel hukuk dallarıdır. Kamu hukuku alanında ise ilişkilerde taraflardan en az biri kamu kuruluşu olup kamu gücünün kullanıldığı taraflar arasında eşitsizliğin görüldüğü alan tanımlanmaktadır. İdare hukuku, Vergi hukuku kamu hukukunun dallarıdır. Şeref Gözübüyük, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 25,29.Adnan Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s.109.

“Ekonomik yaklaşım” olarak kavramsallaştırılan bu kuralın türev ürün sözleşmelerinin değerlendirilmesinde de dikkate alınması gerekmektedir.¹⁰

3.3.Vergi Düzenlemeleri Genel Çatısı ve Türev Ürün Sözleşmeleri

Türk Vergi Sistemi vergilendirilen ekonomik kaynağa göre yapılan sınıflandırmaya göre, üçlü bir yapı arz etmektedir. Buna göre yapılan sınıflandırma ve örneklendirilmesi aşağıda yer aldığı şekildedir.¹¹

1. Gelir üzerinden alınan vergiler: Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi
2. Servetten alınan vergiler: Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi
3. Harcamalardan alınan vergiler: Katma Değer Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi

Türev ürün sözleşmeleri, elde edilen gelir dolayısı ile Gelir ve Kurumlar Vergilerinin konusu ile ilgilidir. Diğer taraftan bu sözleşmelere dair yapılan işlemler, Katma Değer Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Damga Vergisi konularına da sirayet etmektedir.

Gelir üzerinden alınan vergiler, yükümlünün gerçek kişi veya kurum olması bakımından gelir vergisi ve kurumlar vergisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tabidir. Kurumlar Vergisi Kanunu’nda belirtilen kurumların gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarını elde etmeleri halinde ise elde edilen kazancın safi tutarı üzerinden kurumlar vergisi alınır. Dolayısı ile bu iki vergi türünde verginin konusu iktisaden aynı olmakla beraber mükellefleri ayrıdır.¹² İzleyen bölümlerde türev ürün sözleşmelerine dair Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi düzenlemeleri açıklanacaktır.

¹⁰ Akçaoğlu, **a.g.e.**, s. 65.

¹¹ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 226.

¹² Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 8. Bası, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002, s. 236-237.

3.3.1. Gelir Vergisi Kanunu, Gelirin Unsurları ve Türev Ürün Sözleşmeleri

Türev ürün sözleşmelerinin gelir vergisi açısından değerlendirilmesinde, gelirin tanımı ve unsurları içindeki yerinin belirlenmesi önemlidir. Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tabidir. Gelirin tanımı Kanunun¹³ 1. maddesinde yapılmıştır. Buna göre “gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır”. Gelir olarak dikkate alınan kazanç ve iratlar Kanunun 2. maddesinde sayılmıştır. Buna göre, gelire giren kazanç ve iratlar şunlardır: 1. Ticarî kazançlar, 2. Ziraî kazançlar, 3. Ücretler, 4. Serbest meslek kazançları, 5. Gayrimenkul sermaye iratları, 6. Menkul sermaye iratları, 7. Diğer kazanç ve iratlar. Diğer kazanç ve iratlar kanunun 80. Maddesine göre, a) Değer artış kazançları ve b) Arızı kazanç ve iratlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Sayılan bu kazanç ve iratlar yapısı gereği emek-sermaye bileşimlerine dayanan bir kaynağa bağlı olarak doğarlar. Buna göre, sadece sermayeye bağlı olarak doğan gelir unsurları menkul ve gayrimenkul sermaye iradidir. Ücret ve serbest meslek iradı unsurları ise durumuna göre emek mahsulü unsurlardır. Son olarak, ticari ve zirai kazançlar ise sermaye ve emek karşımı bir kaynaktan doğarlar.¹⁴

Türev ürün sözleşmelerinin, bir sözleşmeden kaynaklanan finansal işlemler olması ve emekten ziyade sermayenin ön plana geçmesi dolayısı ile bu sözleşmelerden kaynaklanan gelir; ticari kazanç, menkul sermaye iradı veya diğer kazanç ve iratlar unsurları içinde mütalaa edilmeye elverişlidir.¹⁵

Bu çalışmanın sınırları içinde kalmak adına, tek tek gelir vergisi unsurları üzerinde durmak yerine, türev ürün sözleşmelerinin ticari işletme açısından değerlemesi (ticari kazanç- kurum kazancı) ve kâr-zarar raporlaması çerçevesinde açıklamalar yapılacaktır. Diğer gelir unsurları bağlamında yapılacak değerlendirmeye ise ticari işletme kapsamında yapılacak değerlendirmeye katkı sağladığı ölçüde yer verilecektir.

¹³ 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu 06.01.1961 tarih ve 10700 sayılı R.G.’de yayımlanmıştır.

¹⁴ Yılmaz Özbalcı, **Gelir Vergisi Kanunu (Yorum ve Açıklamaları)**, Oluş Yayınları, Ankara, 2007. s. 289.

¹⁵ Akçaoğlu, **a.g.e.**, s.69.

Ticari kazanç Gelir Vergisi Kanunu'nun 2. maddesinde gelire giren kazanç ve iratlar içinde belirtildikten sonra, Kanunun 37 ila 51. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Kanunun 37. maddesine göre “her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar” ticari kazanç olarak tanımlanmıştır. Madde hükmü, bu genel tanımın yanında yedi faaliyet ve kazanç adını spesifik olarak sayarak bu kazançların kanunun uygulamasında ticari kazanç olarak addedileceğini hükme bağlamıştır. Belirtilen yedi faaliyetten birisi kendi nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımı ile devamlı uğraşanların faaliyetleri olarak düzenlenmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu'nda ticari faaliyetin tanımı açıkça yapılmamıştır. Dolayısı ticari ve sınai faaliyet tanımı için Türk Ticaret Kanunu hükümlerine başvurulmaktadır.¹⁶ 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun¹⁷ 11. maddesinde ticari işletme tanımına yer verilmiştir. Buna göre “(1) Ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir. (2) Ticari işletme ile esnaf işletmesi arasındaki sınır, Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararnamede gösterilir. ... ” Aynı kanunun 15. maddesine göre esnaf “(1) İster gezici olsun ister bir dükkânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri 11. maddenin ikinci fıkrası uyarınca çıkarılacak kararnamede gösterilen sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi esnafır. ...”. Kanun gerekçesinde ticari işletmenin modern bir terim olarak hizmet, iletişim ve bilişimi de içeren bir kavram olduğu ve ticari işletmenin Türk Ticaret Kanunu'nun merkez kavramı olduğu şeklinde önemi belirtilmiştir.

Türk Ticaret Kanunu'nun yukarıda yer verilen hükümlerine göre, ticari işletmenin çeşitli özellikleri mevcuttur. Bunlar: 1- esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin ifası, 2- bu faaliyetlerin devamlı olarak yürütülmesi, 3- bu faaliyetlerin bağımsız şekilde yürütülmesidir. Bu şekilde

¹⁶ Özbalcı, **a.g.e.**, s. 284.

¹⁷ 14/2/2011 tarih ve 27846 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

faaliyetlerin yürütüldüğü işletmeler, ticari işletme olarak kabul edilecektir. Esnaf için de temel ölçüt, ifa edilen ekonomik faaliyetin sermayesinden fazla bedenî çalışmaya dayanması ölçüsüdür. Ayrıca ticari işletme ile esnaf işletmesi arasındaki sınır, Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararname ile belirlenecektir. Esnaf belirlemesine yönelik temel ölçüt ticari işletmenin sermaye ve emek unsurlarını içeren bir organizasyon olduğuna da işaret etmektedir.

Bahsedilen unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, sermaye ve emek unsurlarını içeren bir organizasyon içinde bağımsız ve devamlı olarak yürütülen ayrıca gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetler, ticari faaliyetler olarak dikkate alınacaktır. Faaliyetin bu özellikleri yargısal içtihat ve doktrinle desteklenmektedir.¹⁸ Esnaf faaliyeti de gelir vergisi uygulamasında ticari faaliyet sayılmakla birlikte Kanunun 9. maddesinde bir kısım esnafa gelir vergisi muafiyeti tanınmıştır.

Bu şekilde faaliyet alanı tanımlanan ticari faaliyet ile iştigal eden işletme dahilinde türev ürün sözleşmelerine dair işlemler yapılması halinde elde edilen kazanç ticari kazanç olarak gelir vergisine tabi olacaktır.

3.3.2. Kurumlar Vergisi Kanunu

Kurumlar Vergisi ile kurumların safi olarak dikkate alınan kazançları vergilendirilmektedir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun¹⁹ 1. maddesinde mükellef olarak sayılan kurumların kazançlarının kurumlar vergisine tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. Kanun maddesinin ikinci fıkrasında kurum kazancının gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşacağı belirtilmiştir.

Kurumlar vergisi mükellefleri Kanunda a) sermaye şirketleri, b) kooperatifler, c) iktisadî kamu kuruluşları, ç) dernek veya vakıflara ait iktisadî işletmeler, d) iş ortaklıkları şeklinde sayılmıştır. Ayrıca Kanunun 6. maddesinde, safi

¹⁸ Öncel v.d., **a.g.e.**, s. 265.

¹⁹ 21/06/2006 tarih ve 26205 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

kurum kazancının tespitinde, Gelir Vergisi Kanunu'nun ticarî kazanç hakkındaki hükümleri uygulanır hükmü yer almaktadır.

Sayılan kurumların ticari işletmeleri dahilinde türev ürün sözleşmelerine dair işlemler yapılması halinde elde edilen kazanç kurum kazancı olarak kurumlar vergisine tabi olacaktır.

3.3.3. Türev Ürün Sözleşmelerinin Menkul Kıymet Olup Olmadığı Sorunu

Türev ürün sözleşmelerinin gelir ve kurumlar vergisi uygulamasında menkul kıymet olarak dikkate alınıp alınmayacakları hususu kritik bir öneme sahiptir.²⁰ Bu husus bu sözleşmelerin gelir vergisi açısından hangi gelir unsuru kapsamında değerlendirileceği durumuna da açıklık getirecektir. Ayrıca menkul kıymet olarak dikkate alınıp alınmama konusunun, vergisel açıdan yapılacak yeni düzenlemelerde de önemli bir nokta olduğu ifade edilmektedir.²¹

Bahse konu hususa dair literatürde çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre; türev ürün sözleşmeleri, kıymetli evrak niteliğinde menkul kıymetlerdir. Dolayısı ile bu menkul kıymetler işletmeye dahil kıymetler olarak piyasa fiyatı esas alınarak dönem sonu değerlemesine tabi tutulmalıdır. Buna göre, menkul kıymetlerin ticari işletmeye dahil olması halinde elden çıkarılması sonucu elde edilecek kazanç ticari kazanç, ticari işletmeye dahil olmaması halinde elden çıkarılması sonucu elde edilecek kazanç değer artış kazancı olarak dikkate alınacaktır.²² Başka bir görüş ise türev ürün sözleşmelerinin diğer sermaye piyasası araçları arasında sayılması gerektiği yönündedir.²³

²⁰ Yüksel Karaca, “Vadeli İşlemlerin (Forward, Futures ve Options) İşleyişi, Hukuki Altyapısı ve Vergisel Durumuna İlişkin Değerlendirmeler-III”, **Yaklaşım**, Yıl 9, Sayı 98, Şubat 2001, s. 68-75.

²¹ Namık Kemal Uyanık, “Türev Araçlar ve Forward ve Swap İşlemlerinin Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu”, **Yaklaşım**, Yıl 6, Sayı 66, Haziran 1998, s. 37-52.

²² H. Hadi Ekici, “Opsiyon Kontratlarının Mahiyeti ve Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, Sayı 225, Mayıs 2000, s. 80-87.

²³ Uyanık, **a.g.e.**, s.51.

Diğer bir görüş olarak, organize piyasalarda işlem gören futures ve opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymet olarak dikkate alınması gerektiği, forward sözleşmelerinin ise menkul kıymet olarak dikkate alınamayacağı ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre futures ve opsiyon sözleşmeleri piyasada devir kabiliyeti olan standart sözleşmeler olduğundan, menkul kıymet olarak kabul edilebilecektir. Ayrıca bu sözleşmelerin bir hakkı muhteva etmesi, belirli bir miktarı temsil etmesi, şartlarının SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) tarafından belirlenmesi gibi özellikleri de menkul kıymet tanımına uymaktadır. Öte yandan forward sözleşmeler organize piyasada işlem görme özelliği olmayan, üçüncü şahıslara devredilemeyen ve sözleşme serbestisi kapsamında düzenlenen sözleşmeler olduğu için menkul kıymet olarak kabul edilmemektedir.²⁴

3.3.4. Konunun Gelir Vergisi Unsurları Açısından Değerlendirilmesi ve Yargı Kararları Nitelemesi

Türev ürün sözleşmelerinin varlık olarak kabul edilip edilmemesi; bunların bilançoda yer alıp almaması, değerlemesi ve el değiştirmesi sırasında önem kazanmaktadır. Ticari faaliyet dışında gerçek kişi tarafından işlem yapılması halinde, organize piyasalarda işlem gören futures ve opsiyon sözleşmelerinin el değiştirmesi sonucu ortaya çıkan kazançlar, bu kıymetlerin menkul kıymet olarak kabulü durumunda, değer artış kazancı olarak nitelenecektir. Diğer taraftan değer artış kazancı dışında türev ürün sözleşmelerinden elde edilen gelirin menkul sermaye iradı olarak nitelendirilmesi diğer bir seçenek olarak ifade edilebilir.

Döviz üzerine yapılan forward işlemlerine dair verilen Danıştay kararlarında, elde edilen getirinin faiz değil kur farkından kaynaklandığından bahisle menkul sermaye iradı olarak nitelenemeyeceği sonucuna varılmıştır. Yargının bu yorumu karşısında türev ürün sözleşmelerinden elde edilen kazancın menkul sermaye iradı

²⁴ Karaca, **a.g.e.**, s. 71-72.

olarak değerlendirilmesi için kanuna açıkça hükmün konması gerektiği ifade edilmiştir.²⁵

Diğer taraftan işletmenin varlıkları arasında yer alan türev ürün sözleşmelerinden elde edilen kazançlar ise gerek gelir vergisi mükellefleri gerekse kurumlar vergisi mükellefleri açısından ticari kazanç hükümlerine göre vergilendirilecektir.²⁶

3.3.5. Konunun Gelir Vergisi Kanunu Hükümleri Açısından Değerlendirilmesi

Türev ürün sözleşmelerinin vergi düzenlemeleri açısından nasıl değerlendirileceğine dair ilk düzenleme Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67. maddesi içeriğinde yapılmıştır. Bu düzenleme ile vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri olarak ifade edilen türev ürün sözleşmeleri açıkça “diğer sermaye piyasası aracı” olarak tanımlanmıştır.

Geçici 67. maddenin 13. Fıkrasında

“... ”

Bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik veya finansal göstergeye dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alım, satım, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunur.” ifadesi yer almaktadır.

²⁵ Erkan Aydın, “Swap İşlemlerinden Sağlanan Kazançların Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Uygulamaları Açısından Niteliği”, **Yaklaşım**, Yıl 10, Sayı 109, Ocak 2002, s. 217-223. Esasen ticari işletme olmaksızın türev ürün sözleşmelerine dair işlemlerin devamlı şekilde yapılıyor olması halinde de elde edilen kazanç ticari kazanç olarak nitelenebilecektir. Nitekim Danıştay'ın vermiş olduğu kararda bir kazancın ticari kazanç sayılabilmesi için esas unsurun devamlılık olduğu açıkça ifade edilmiştir. İşin niteliği, organizasyonu yanında işlemlerin sayısal çokluğu bu devamlılığı belirleyecektir (4.D 13.11.1990 E: 1988/2497, K: 1990/3120).

²⁶ 193 sayılı GVK 37,38 ve 5520 sayılı KVK 6. Maddeler.

Madde kapsamında banka ve aracı kurumların aracılık ettikleri menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının alış-satış, alış-itfa, dönemsel getirileri ve ödünç işlemlerinden doğan gelirleri üzerinden, tevkifat (vergi kesintisi- stopaj) yapma yükümlülüğü getirilmiştir. Buna göre, vergi düzenlemeleri, türev ürün sözleşmelerini menkul kıymet olarak tanımlamaktan uzaklaşarak diğer sermaye piyasası aracı tanımını benimsemiştir.

Geçici 67.maddeyi düzenleyen 5281 sayılı yasa (Yürürlük; 01.01.2006) ile değer artış kazancını düzenleyen mükerrer 80.maddede de düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile menkul kıymetlerin yanında diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar da değer artış kazancı olarak hükme bağlanmıştır.

Türev ürün sözleşmelerinin vergi düzenlemeleri çerçevesindeki yerini belirlemeye yönelik diğer yasal düzenleme Gelir Vergisi Kanunu'nun 75. maddesi içeriğinde yapılmıştır. Buna göre menkul sermaye iradının tarifini yapan 75.maddenin ikinci fıkrasında kaynağı ne olursa olsun menkul sermaye iradı olarak sayılan gelirler içinde son bent olan 17. bentte (6327 sayılı kanun ile eklenmiştir; Yürürlük 29.08.2012) "Yukarıdaki bentlerde sayılanlar dışında Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine göre ihraç edilen her türlü sermaye piyasası araçlarından elde edilen gelirler" olarak ifade edilmiştir.

Bu düzenlemeler dikkate alındığında, diğer sermaye piyasası aracı olarak tanımlanan türev ürün sözleşmelerinin elden çıkarılması dışında elde edilen gelirler menkul sermaye iradı olarak kabul edilecektir. Yasal düzenlemelerin bu nitelenen şekli ile ticari işletme dahilinde finansal tablolarda raporlanacak türev ürün sözleşmelerinin tam olarak nasıl raporlanacağına dair bir sonuca varılamamaktadır.

3.3.6. Konunun Değerlendirilmesine Yönelik Vergi İdaresi Görüşü

Türev ürün sözleşmelerinin vergi düzenlemeleri açısından nasıl değerlendirileceğine dair idari düzeyde ilk tebliğ düzenlemesi Gelir Vergisi

Kanunu'nun Geçici 67. maddesine ilişkin 257 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği²⁷ ile yapılmıştır. Tebliğ düzenlemelerinden, tevkifata (stopaj) tabi tutulan dolayısı ile vergilendirilen matrahın, sözleşmeye dayanak kıymetin piyasa fiyatı ile işlem değeri yani sözleşme değeri arasındaki fark olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sözleşmenin değil ama dayanak varlığın piyasa fiyatı ile dikkate alınması söz konusudur. Ayrıca sözleşme dönemleri ile ilgili ortaya çıkan zararların takvim yılı aşılmamak kaydı ile mahsubuna imkan verilmesi, tebliğin işlemi diğer sermaye piyasası araçlarının alım satımından kaynaklanan işlemler olarak kavradığını göstermektedir²⁸.

257 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği sonrasında, konuya ilişkin olarak 19.01.2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren üç adet tebliğ düzenlemesi bulunmaktadır. Bu tebliğler, 282 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği²⁹, 5 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği³⁰, 89 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği'dir.³¹ Bahse konu tebliğ düzenlemelerinde yapılan açıklamalar, dört temel türev ürün sözleşmeleri olan forward, swap, futures ve opsiyon sözleşmeleri ile sınırlandırılmıştır.

Geçici 67. madde hükmü tebliğ metnine alınarak, türev ürün sözleşmelerinin “diğer sermaye piyasası aracı” olarak addolundukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte faiz swaplarında değişime konu faiz tutarları ile ilgili olarak bir yıllık karşılaştırma dönemi dikkate alınarak net kazanç tutarının dikkate alınması ve ihtiyari beyan hakkının tanınması bu işlemlerden elde edilen gelirin değer artış kazancı kapsamında değerlendirildiğini göstermektedir. Dolayısı ile diğer sermaye piyasası aracı olarak adlandırılan türev ürün sözleşmeleri kapsamında, zımnen bir kıymet alım satımı yapıldığı değerlendirilmektedir. Bunun dışındaki türev ürün sözleşmelerinden elde edilen gelirlerin diğer sermaye piyasası araçlarının dönemsel getirisi olarak (menkul

²⁷ 30/09/2016 tarih ve 26305 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

²⁸ Geçici 67. maddenin 11.fikrasında takvim yılı itibari ile beyanname verilmesi ve bu vasıta ile menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarından aynı türden olanları için oluşan zararların birbirinden mahsubu imkanı tanınmıştır.

²⁹ 19/01/2012 tarih ve 28178 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

³⁰ 19/01/2012 tarih ve 28178 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

³¹ 19/01/2012 tarih ve 28178 sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

sermaye iradı) kabul edilmesi dolayısı ile Geçici 67. madde kapsamında tevkifat vergilendirilmesine tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

1 seri no.lu Kurumlar Vergisi tebliğinin safi kurum kazancı başlıklı bölümünün sonuna alt bölüm olarak düzenlenen 5 seri no.lu Kurumlar Vergisi tebliğinde, türev ürün sözleşmelerinin bir kısmı için temelde bir taahhüt işlemi oldukları değerlendirilmesi yapılmıştır. Forward ve swap sözleşmeleri ile ilgili olarak yapılan açıklamalarda bu husus açıkça ifade edilmiştir. Buna binaen, gelirin elde edilmesi sözleşme vadesinde gerçekleşecektir. Dolayısı ile türev ürün sözleşmeleri için bunların varlık olarak kabulünden öte, temelde realizasyon (gerçekleşme) usulü tercih edilmektedir³². Buradan yola çıkılarak forward ve swap sözleşmelerinde vade tarihine kadar bir değerlendirme yapılmaması benimsenmiştir.³³ Buna karşın organize piyasalarda işlem gören futures ve opsiyon sözleşmeleri için açık bir nitelemede bulunmaksızın bu kıymetlerin borsa rayıcı ile değerlendirilecek birer kıymet olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan aracı kuruluş varantları için ise; bu sözleşmelerin opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymetleştirilmiş bir çeşidi olduğu ifade edilmiştir.

Aşağıda bahse konu tebliğ düzenlemelerinin türev ürün sözleşmelerine dair düzenlemeleri sözleşme bazında ticari işletme raporlaması bağlamında daha ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

3.3.6.1. Forward Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması

5 no.lu Kurumlar Vergisi Tebliğ düzenlemeleri, ticari işletme raporlanması açısından dikkate alındığında, taahhüt olarak değerlendirilen forward sözleşmeleri vergisel açıdan bir varlık olarak dikkate alınamayacaktır. Dolayısı ile borsa rayıcı (gerçeğe uygun değer) ile değerlendirme ve ortaya çıkan kayıp veya kazancın raporlanması söz konusu değildir.

³² Realizasyon usulünde, gelir realize olmadan vergilendirilmez çünkü realizasyon olmadan gelir henüz muhtemel ve açık olmayan bir niteliktedir. Laukkanen, **a.g.e.**, s. 1.

³³ Faiz swap sözleşmelerinde karşılıklı sözleşmeler dikkate alındığında faiz değişimlerinin (ödeme tarihlerinin) çakışmaması durumunda reeskont işlemi yapılarak faiz gider ve geliri dönemi uyumlandırılmaktadır.

Bu halde bu sözleşmeler nazım hesaplarda dikkate alınacaktır. Vade tarihinde ise dayanak kıymetin piyasa fiyatı ile sözleşme fiyatı arasında oluşan fark nakit uzlaşısı ile sonuçlanan sözleşme için kurum kazancında dikkate alınacaktır. Sözleşmenin vade tarihinden önce bozulması halinde ise ortaya çıkan kâr veya zarar bozulma tarihinde kurum kazancı ile ilişkilendirilecektir. Son olarak sözleşmeye esas varlığın vade tarihinde teslimi sözkonusu ise sözleşmede belirtilen birim değerleri üzerinden kayıtlara alınması gerekecektir. İlgili tebliğ düzenlemesinde forward sözleşmesi için verilen örnek aşağıdaki gibidir. Dönem sonu değerlendirme yapılmadığını vurgulamak üzere, örnekteki tarihler değiştirilmiştir.

Örnek: (M) Kurumunun 4/11/2016 tarihinde (B) Bankası ile yapmış olduğu 3 ay vadeli forward USD alım sözleşmesine ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

İşlem Tarihi : 4/11/2016

Vade Tarihi : 4/3/2017

Sözleşme Tutarı : 1.000.000 USD

Sözleşme Kuru : 1,4890.- TL

Vadede Spot Kur : 1,5268.- TL

Sözleşmeye baz alınan Sözleşmeye baz alınan

Kazanç = kıymetin piyasa fiyatına - kıymetin işlem(kullanım) fiyatına
göre oluşan değeri göre oluşan değeri

Kazanç = 1.000.000 USD x (1,5268-1,4890) = 37.800.- TL

Bu forward sözleşmeden (M) Kurumunun kazancı 37.800.- TL olarak hesaplanmış ve sözleşmenin vadesinde (B) Bankası tarafından (M) Kurumuna ödenmiştir. Dolayısıyla bu tutar vade tarihi itibarıyla (M) Kurumunun geliri olarak kurumlar vergisi matrahı hesabında dikkate alınacaktır. Böylelikle realizasyon sağlanmış olup piyasa fiyatı ile sözleşme fiyatı arasında oluşan fark nakit uzlaşısı ile sonuçlanan sözleşme için kurum kazancında dikkate alınacaktır.

Sözleşmenin vade tarihinden önce bozulması (realize olması) durumunda ise forward işleminden doğan kâr veya zararın sözleşmenin bozulma tarihinde kurum kazancı ile ilişkilendirilmesi gerekecektir.

Düzenlemeye göre, forward işleminin teslimat ile neticelenmesi durumunda (realizasyon), yapılan işlem esas itibarıyla bir varlığın alım-satımı olarak dikkate alınacağından, sözleşmenin vadesi itibarıyla alınan veya satılan varlıkların değerinin, sözleşmede belirtilen birim değer üzerinden dikkate alınarak kayıtlara alınması gerekmektedir.

3.3.6.2. Swap Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması

Swap sözleşmelerine dair yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde, yine sözleşmenin taahhüt işlemi olarak ele alındığı görülmektedir. Buna istinaden para swaplarında vade sonunda para birimlerinin tekrar değişimi sonucunda ortaya çıkan kâr veya zarar kurum kazancında dikkate alınacaktır.

Bu işlemde de sözleşmenin kendisi bir varlık olarak raporlanmamakta dayanak varlık (dayanak döviz) bilançoya alınarak değerlemeye tabi tutulmaktadır. Yine sözleşmenin bir varlık olarak finansal tabloya alınması söz konusu değildir. Bunun yerine değişime konu edilen faizler esas alınarak gelir gider raporlaması öngörülmektedir. Ancak burada faiz değişimlerinin çakışmaması durumunda, vadesi daha erken olan faiz ödemesi ile eşleştirmek için daha sonraki vadede ödenecek faiz tutarı aynı tarihe taşınarak (reeskont edilerek) ödemelerin karşılıklı raporlanması sağlanır. İlgili tebliğ düzenlemesinde swap sözleşmesi için verilen örnek bazı veriler ve açıklamalar basitleştirilmek amacı ile değiştirilerek aşağıda verilmiştir.

Örnek 2: Türkiye’de yerleşik (A) Bankası’nın 20.000.000 USD tutarındaki 1 yıl vadeli her 3 ayda bir LIBOR faiz ödemeli borcundan doğan ödemelerini karşılamak için, 30/7/2016 tarihinde yurt dışında yerleşik (B) Bankası ile % 4 sabit faiz oranı ile yaptığı 1 yıl vadeli ve her 6 ayda bir faiz ödeme şartı ile swap sözleşmesine ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Sözleşme Tutarı : 20.000.000 USD Sabit Faiz : % 4
Değişken faiz : USD LIBOR Sözleşme Tarihi : 30/7/2016

Tablo 6: Faiz Değişim Tarihleri İtibari ile LIBOR ve Kur Değerleri

Faiz Değişim Tarihleri:		LIBOR	Döviz Kuru
(A) Bankası	(B) Bankası		
	28/10/2016	%5,1	1,60
31/1/2017	31/1/2017	%4,5	1,62
	29/4/2017	%2,6	1,64
29/7/2017	29/7/2017	%3,8	1,67
	28/10/2017	%4,0	1,66

Tablo 7: Ödeme Tarihleri İtibari ile Kazanç ile İlişkilendirilecek Tutarın Hesabı

Ödeme Tarihleri			(B) Bankası Tarafından (A) Bankasına	(A) Bankası Tarafından	(A) Bankası Tarafından Dikkate Alınacak Reeskont Tutarı	(A) Bankasının Kurum Kazancının Tespitinde Dikkate Alınacak Tutar
(A) Bankası	(B) Bankası	LIBOR	Ödenen Faiz	(B) Bankasına Ödenen Faiz		
	28/10/2016	%5,1	255.000 USD (255.000x1,60= 408.000)		200.000 USD (200.000x1,60= 320.000)	88.000.- TL
31/1/2017	31/1/2017	%4,5	225.000 USD (225.000x1,62= 364.500)	400.000 USD (400.000/2 x 1,62= 324.000)		40.500.- TL
	29/4/2017	%2,6	130.000 USD (130.000x1,64= 213.200)		200.000 USD (200.000x1,64= 328.000)	(114.800).- TL
29/7/2017	29/7/2017	%3,8	190.000 USD (190.000x1,67= 317.300)	400.000 USD (400.000/2 x 1,67= 334.000)		(16.700).-TL
	28/10/2017	%4,0	200.000 USD (200.000x1,66= 332.000)		200.000 USD (200.000x1,66= 166.000)	0

Buna göre, 28/10/2016 tarihi itibarıyla (B) Bankası tarafından (A) Bankasına 408.000.-TL faiz ödemesi yapılmış olup (A) Bankası tarafından yapılan herhangi bir faiz ödemesi bulunmadığından, bu tarihte (A) Bankası tarafından yapılmış 320.000.-TL tutarındaki faiz gideri reeskontu ile (B) Bankası tarafından ödenen faiz geliri arasındaki net fark (A) Bankasının kurum kazancı ile ilişkilendirilmiştir. (A) Bankası tarafından gerçekleştirilen bu reeskont işlemi izleyen hesap dönemi başında (1/1/2017) ters kayıtla kapatılarak kurum hesapları ile ilişkilendirilmiştir.

Yine 29/4/2017 ve 28/10/2017 tarihlerinde de yapılan açıklama çerçevesinde, (A) Bankası tarafından yapılan herhangi bir faiz ödemesi olmasa dahi faiz gideri reeskontu yapılmış ve bu reeskont işlemi izleyen dönem başında yapılan ters kayıtla kapatılarak kurum hesapları ile ilişkilendirilmiştir.

31/1/2017 ve 29/7/2017 tarihlerinde ise bankaların karşılıklı ödemelerinin çakışması nedeniyle herhangi bir reeskont hesaplamasına gerek kalmamış, faiz gelir ve gideri arasındaki net fark kurum kazancına dahil edilmiştir.

Bu şekilde, faiz swapı işleminden (A) Bankası tarafından elde edilen kâr veya zarar ilgili oldukları hesap dönemi itibarıyla kurum kazancının tespitinde dikkate alınmıştır.

3.3.6.3. Opsiyon Sözleşmelerinin Ticari İşletme Raporlaması

Opsiyon sözleşmelerinde öncelikle tezgah üstü işlemlere konu opsiyon sözleşmeleri açıklanmıştır. Buna göre; opsiyon primi dışında forward ve swap sözleşmelerine paralel bir vergileme değerlendirilmesi yapılmıştır. Eğer kullanılacak ise, opsiyon hakkının kullanıldığı ana kadar opsiyon sözleşmesinin raporlanması ve değerlemesi söz konusu değildir. Opsiyon hakkının kullanımı ile nakdi uzlaş halinde bu tutar kurum kazancı ile ilişkilendirilecektir. Teslimat ile sonuçlanması halinde ise hakkın kullanıldığı zaman normal alım ya da satım işleminde yapılan kayıt ve raporlamanın yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Opsiyon primlerinde primi alan için sözleşmenin düzenlendiği tarihte gelirin raporlanması, ödeyen için ise opsiyon hakkının kullanıldığı veya sözleşmenin sona erdiği tarihte gider raporlaması öngörülmüştür.

3.3.6.4. Organize Piyasalarda İşlem Gören Sözleşmeler ve Varantların Ticari İşletme Raporlaması

Tebliğ düzenlemelerinde, Türkiye’de vadeli işlem ve opsiyon borsası (VİOB) olarak adlandırılan organize piyasalarda işlem gören türev ürün sözleşmelerine dair olarak farklı raporlama ve değerlendirme yorumları yapılmıştır.

Buna göre, bu piyasalarda işlem gören türev ürün sözleşmeleri iktisadi işletmeye dahil kıymetler olarak borsada oluşan uzlaşma fiyatına (borsa rayici) göre değerlendirilecektir. Dolayısı ile bu sözleşmeler varlık olarak bilançoda raporlanacak ve borsa rayici ile değerlendirileceklerdir.³⁴ Sözleşme vadesindeki nakdi uzlaşma ve sözleşme vadesinden önce sözleşmenin ters pozisyon alınarak kapanması halinde ortaya çıkan kazanç veya kayıp kurum kazancı ile ilişkilendirilecektir. Sözleşmenin teslimat ile sonuçlandırılması halinde ise sözleşmeye dayanak varlık sözleşmede belirtilen birim değeri üzerinden kayıtlara alınacaktır.

Aracı kuruluş varantlarına ilişkin düzenlemeler de vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile aynı paraleldedir. Bununla birlikte bu sözleşmeler açıkça opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymetleştirilmiş bir çeşidi olarak izah edilmiş ve menkul kıymet niteliğindeki bir sermaye piyasası aracı olarak tanımlanmıştır.

Dar mükellef kurumların iktisadi işletmeleri açısından elde edilen kazançlar ticari kazanç olarak değerlendirildiğinden yukarıda yer verilen açıklamalar bu mükelleflerin türev ürün sözleşmeleri kazançlarına da uygulanacaktır.

³⁴ 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) 10.01.1961 tarih ve 10703 – 10705 sayılı R.G.’de yayımlanmıştır. 289. madde hükmü uygulanarak bu değerlendirme yapılmıştır.

3.4.Türev Ürün Sözleşmelerine Yönelik Vergi Düzenlemeleri ve UFRS Düzenlemelerinin Birlikte Değerlendirilmesi

Türev ürün sözleşmelerine yönelik vergi düzenlemeleri, öncelikle bütüncül ve tekçi bir yaklaşım sergilenerek şekillendirilmemiştir. Türev ürün işlemlerinin bütününe karşı onların finansal tablolarda raporlanmasını sağlayacak finansal araç, menkul kıymet gibi bir nitelendirme yapılmamıştır. Bu nitelendirme yerine, bu sözleşmeler “diğer sermaye piyasası araçları” olarak nitelendirilmiştir. Bu yaklaşım şekli ile Sermaye Piyasası Kanunu tanımlama çerçevesi korunmuştur.

Ticari işletmeye dahil iktisadi kıymet olarak türev ürün sözleşmelerinin vergisel değerlendirme yaklaşımı, temel olarak ikili bir ayrıma dayanmaktadır. Buna göre, birinci ayırım olarak tezgah üstü piyasalarda işlem gören ve bir borsa fiyatı olmayan türev ürün sözleşmeleri bir taahhüt işlemi olarak dikkate alınıp, bu sözleşmeler bilanço kalemi olarak raporlanamayacaktır. İşlem ancak realize olduğunda (gerçekleştiğinde) gerekli finansal raporlama bu mübadele işlemi üzerinden yapılacaktır. İkinci ayırım olarak, organize piyasalarda işlem gören türev ürün sözleşmeleri için ise farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu sözleşmeler bilançoda piyasa fiyatı dikkate alınarak raporlanacaktır.

Buna karşın muhasebe teorisinde, bu çalışmanın ikinci bölümünde yer alan UMS 39 ve UFRS 9 düzenlemelerine ilişkin açıklanmalarından da anlaşılacağı üzere, sözleşme bazlı bir değerlendirme modeli benimsenmiştir. Bu model geleneksel muhasebe yaklaşımının aksine işlem (mübadele) bazlı değildir.

Muhasebe teorisinde geleneksel değerlendirme yaklaşımı; mübadele, değişim (exchange) bazlıdır. Bu yaklaşımda muhasebeleştirme taraflardan birinin edimine bağlıdır. Ayrıca dayanak varlıklar için piyasa fiyatı yerine sözleşme fiyatı kullanılır. Bu yaklaşımda, değerlendirme yöntemi olarak tarihi maliyet (historical value) kullanılır. Mübadele tarihine (işlem tarihi) kadar herhangi bir değerlendirme yapılmaz. İşlem fiyatının dikkate alınması ve değişim tarihine kadar değerlemenin yapılmamasının

arkasındaki asıl argüman muhasebe ve raporlamada belirsizliğin azaltılmasıdır.³⁵ Bu sözleşmeler müeccel³⁶ nitelikte sözleşmelerdir. Dolayısı ile sözleşmenin başında geleceğe yönelik işletmeye sağlanacak yararın güvenilir olarak ölçülememesi argümanı da ileri sürülmektedir.³⁷

Türev ürün sözleşmelerinin bilançoda raporlamasını sağlamak üzere sözleşme bazlı yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir.³⁸ Bu sözleşmeler için değerlendirme gününde ve vade tarihinde piyasa fiyatı dikkate alınmaktadır.³⁹ Bu yaklaşım türev ürün sözleşmelerinin bilançoda raporlamasını da olası kılmıştır.⁴⁰

Sözleşme bazlı olan muhasebe teorisi yaklaşımı gerek UMS 39 gerekse UFRS 9 ‘da da dikkate alınarak bu sözleşmelerin kullanım amaçlarına, ekonomik özlerine uygun olarak finansal raporlamasını mümkün hale getirmiştir. Diğer yandan, vergisel işletme raporlaması bu yeni yaklaşımı temel bir yaklaşım olarak almak yerine daha önce ifade edildiği şekli ile ikili bir yaklaşım seyri göstermektedir. Bu yaklaşım şekli ile forward, swap ve organize piyasalarda işlem görmeyen opsiyon türü sözleşmeler vergi uygulamasında bilanço kalemi olarak raporlanamamaktadır.

³⁵ John S. Hughes, “Toward A Contract Basis of Valuation in Accounting”, **The Accounting Review**, 53, (4), January 1978, s. 882-894.

³⁶ Vadesi gelmemiş.

³⁷ Hilling, **a.g.e.**, s. 177.

³⁸ **A.e.**, s.177.

³⁹ Hughes bu sözleşmelerin finans alanında nasıl değerlendiriliyorsa muhasebe alanında da piyasa fiyatının aynı metot ile değerlendirilebileceğini önermiştir. **A.e.**, s. 884.

⁴⁰ **A.e.**, s. 884.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİNİN FİNANSAL RAPORLANMASINA
YÖNELİK TÜRKİYE UYGULAMASI: DAHA ÖNCE YAPILAN
ÇALIŞMALAR VE YAPILAN ARAŞTIRMA VERİLERİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde türev ürün sözleşmelerinin Türkiye’deki finansal raporlanmasında alınan yol ve mevcut durumun araştırma kapsamına alınan şirketlerin finansal tablo ve dipnotlarının analizi ile ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amacı sağlamak üzere, önce türev ürün sözleşmelerinin daha önceki kullanım amaçları ve raporlama yapısına ışık tutması dolayısı ile aşağıdaki çalışma verileri özetlenecektir.

“Yakup Selvi, “Finansal Araçların Türkiye’deki Bankalarda Kullanımına Yönelik Bir Araştırma”, Mart 2000.”¹

Daha sonra son durumu ortaya koymak üzere bu çalışma kapsamında yapılan araştırma sonucu elde edilen veriler, yine daha önce yürütülen ve aşağıda dipnot bilgisi verilen iki çalışma verileri ile maddeler halinde karşılaştırmalı olarak verilerek analiz edilecektir.

1. Yakup Selvi, Aslı Türel, M. Kemal Yılmaz ve Engin Kurun, “Türev Ürün Sözleşmelerinin Reel Sektör Şirketleri Tarafından Kullanımı ve Riskten Korunma Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Bir inceleme”, Aralık 2007.²

2. Aslı Türel, “Riskten Korunma Muhasebesi ve Finansal Tablolarda Raporlanması”, Doktora Tezi, Haziran 2008.³

¹ Selvi, **a.g.e.**, s. 221.

² Yakup Selvi, Aslı Türel, Mustafa Kemal Yılmaz, Engin Kurun, “Türev Ürün Sözleşmelerinin Reel Sektör Şirketleri Tarafından Kullanımı ve Riskten Korunma Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Bir inceleme”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt:9, Sayı:4, Aralık 2007, s. 225-258.

³ Bahse konu çalışmada, “Türk bankacılık sektöründeki türev ürün sözleşmelerinin kullanımı ve riskten korunma muhasebesi uygulamasının en son durumunu tespit etmek ve bu durumu Türk reel

4.1.Finansal Araçların Türkiye’deki Bankalarda Kullanımına Yönelik Olarak Daha Önce Yürütülmüş Bir Araştırma

Bu araştırma kapsamında 1996 yılı içinde Türkiye’de faaliyette bulunan 69 bankanın türev ürün sözleşmelerinin kullanımlarına ve muhasebeleştirilmesine ilişkin uygulamaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Türk bankacılık sektöründe türev ürün sözleşmelerinin kullanımının artışına vurgu yapılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektöründe türev ürün sözleşmeleri olarak daha çok forward ve swap sözleşmelerinin kullanıldığı futures ve opsiyon sözleşmelerinin ise diğer temel sözleşmelere göre çok tercih edilmediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu sözleşmelerin çoğunlukla bilanço hesapları yerine “Nazım Hesaplarda” takip edilmekte olduğu, buna karşın bankaların çoğunluğu tarafından bu sözleşmelerin bilanço tarihi itibarıyla hem iç hem de dış raporlama amaçlı olarak değerlemeye tabi tutulduğu tespit edilmiştir. Yine, değerlendirme aşamasında bankaların, türev ürün sözleşmelerine hangi amaçla taraf olunduğuna göre ayırım yapılması hususunda açık bir veri elde edilemediği ancak bazı türev ürün sözleşmeleri itibari ile bankaların çoğunluğunun bu ayırımı yapmadığı tespit edilmiştir.

sektöründeki durumla karşılaştırmak” amaçlanarak elde edilen bulgular İMKB-100 endeksinde yer alan ve toplam 79 reel sektör şirketini kapsama alan diğer çalışma (Selvi v.d, **a.g.e.**, s. 234) verileri ile karşılaştırılmıştır. Yine çalışma verileri daha ayrıntılı olarak değerlendirilerek başka bir çalışma (Yakup Selvi, Aslı Türel, Mustafa Kemal Yılmaz, Engin Kurun, “Türev Ürün Sözleşmelerinin Reel Sektör Şirketleri Tarafından Kullanımı ve Riskten Korunma Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Bir İnceleme”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt:9, Sayı:4, Aralık 2007, s. 225-258) ile karşılaştırılarak yeni bir çalışmaya da (Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671). konu edilmiştir. Karşılaştırmalı sunum sağlandığından bu çalışmanın verileri analiz edilirken bu iki çalışmaya referans verilecektir.

4.2.Türkiye’de BIST-100 Reel Sektör Şirketleri ile Mevduat Bankalarında Türev Ürün Sözleşmelerinin Finansal Raporlaması Üzerine Bir Araştırma

4.2.1.Araştırmanın Amacı

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra oluşturulan Bretton Woods para sisteminin çökmesi ile birlikte türev ürün sözleşmeleri Dünya ve Türkiye ölçeğinde işletmeler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bilanço büyüklüğü olarak veri verilecek olursa, Türkiye’deki tüm bankaların bilanço kalemi toplamı olarak 2002 yılında tüm türev finansal araçlar toplamı 25.396,27 (milyon TL) iken 2016 yılında bu kalemin toplamı 1.970.726,20 (milyon TL) olmuştur.⁴

İfade edilen önemine binaen bu çalışmada Borsa İstanbul (BİST)’da işlem gören BIST 100 endeksi içinde yer alan reel sektör işletmeleri ve Türkiye’de faaliyet gösteren tüm mevduat bankalarında türev ürün sözleşmelerinin kullanımı, finansal raporlanmasının son durumu ve türev ürün sözleşmeleri ile ilgili olarak ertelenmiş vergi raporlamasının tespiti amaçlanmıştır. Ulaşılan tespitler daha önce yapılan iki araştırmanın verileri ile birlikte analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ile türev ürün sözleşmelerinin özüne uygun raporlanmasının açıklanmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de açıklandığı üzere UFRS yaklaşımında türev ürün sözleşmelerinin kullanım amacına, ekonomik özüne yönelik bir raporlama şekli benimsenmiştir. Vergi düzenlemelerinde ise işlem, kayıt temelli ve diğer özel hukuk düzenlemeleri çerçevesinde bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde örnek olarak seçilen işletmelerin hangi türev ürün sözleşmelerini hangi amaçla kullandıkları ve bu kullanım amaçları doğrultusunda UFRS yaklaşımı ile nasıl raporlama yaptıkları ortaya konacaktır. Son olarak araştırma kapsamında elde edilen çeşitli verilerle UFRS yaklaşımı ile yapılan finansal raporlama sonucunda muhasebe kârının vergi kârından farklılaşması sonucu raporlanan ertelenmiş verginin de boyutları kavranmış olacaktır. Böylelikle ulaşılabilecek sonuçlar ile türev ürün

⁴ **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Bülten** [# \(Çevrimiçi\)](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis), 13.04.2017.

sözleşmelerinin raporlanması ile ilgili UFRS ve vergi düzenlemeleri yaklaşımlarının farklılıklarının açıklanması ve anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

4.2.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma kapsamına 2016 yılı içinde Türkiye’de faaliyet gösteren BİST 100 şirketleri içinde yer alan tüm reel sektör şirketleri (69 şirket) ile yine aynı dönem zarfında Türkiye’de faaliyet gösteren toplam 34 mevduat bankası (tüm mevduat bankaları) alınmıştır.

4.2.3. Araştırma Metodolojisi ve Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırma kapsamı dahilinde yer alan şirketlerin 2016 faaliyet dönemine⁵ ait bağımsız denetimden geçmiş konsolide finansal tabloları ve dipnotları arşivsel veri olarak içerik analizine⁶ tabi tutulmuştur.

Elde edilen bu veriler 10 yıl önce gerçekleştirilmiş (2016 faaliyet yılı) aynı araştırma kapsamına tekabül eden iki araştırma⁷ verileri ile mukayese edilerek analiz edilmiştir.

4.2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada, 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren BİST 100 dahilindeki toplam 69 reel sektör şirketi ile Türkiye’de faaliyet gösteren toplam 34 mevduat bankası incelenmiştir.

⁵ Araştırmanın yapıldığı tarihte en güncel finansal tablolardır.

⁶ Miklos Vasarhelyi. "Academic Research in Accounting and Auditing. " Handbook of Accounting and Auditing. Ed. Palmer Burton, J.C.R.E., R. S. Kay, Warren Gorham, and Lamont. Chapter 48. Boston, 1981, s. 48/1-48/26.

⁷ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671

4.2.4.1. Reel Sektör İşletmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı ve Mevduat Bankalarının Türleri

Çalışmaya konu reel sektör şirketlerin faaliyet gösterdiği sektörlerle bankaların türlerine göre dağılımı Tablo-8 ve Tablo-9’da sunulmuştur.

Tablo 8: Mevduat Bankalarının Türleri

Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	3
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	9
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	1
Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Bankalar	15
Türkiye’de Şube Açan Yabancı Bankalar	6
TOPLAM	34

Çalışmanın yürütüldüğü tarih itibari ile Türkiye’de katılım bankaları dahil toplam 51 banka faaliyet gösterirken bunlardan 34 tanesi mevduat bankası statüsünde olduğundan bu çalışma kapsamında sadece 34 banka alınmıştır.

Tablo 9: Reel Sektör Şirketlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

İmalat Sanayi	43
Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar	7
Elektrik, Gaz ve Su	5
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	6
Teknoloji	2
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	4
İnşaat ve Bayındırlık	1
Madencilik	4
TOPLAM	72

BİST 100 dahilindeki mali kuruluşlar olarak sınıflandırılan şirketler çıkarıldığında 72 reel sektör şirketine ulaşılmıştır. Bunun yanında reel sektör olarak sınıflandırılan 3 şirketin⁸mevcut davalı statülerinin sürmesi dolayısı ile yayınlanmış finansal raporlarına ulaşılammıştır. Bahse konu şirketler analizin dışına çıkarıldığında kapsama dahil edilen reel sektör şirket sayısı 69'dur.

4.2.4.2. Türev Ürün Sözleşmesine Taraf Olunup Olunmadığı

Araştırma verilerinin derlenmesi sonucunda, Tablo-10'da görüldüğü üzere araştırma kapsamına alınan toplam 69 reel sektör şirketinden 34 tanesinin, 34 mevduat bankasından ise 27 tanesinin türev ürün sözleşmesine taraf olduğu tespit edilmiştir. Buna göre reel sektör şirketlerinde türev ürün sözleşmesi kullanımı %34'iken, bankacılık sektöründe bu oran %79'ulaşmaktadır. Bankacılık sektörü verilerinde dikkati çeken husus ise türev ürün sözleşmesi kullanmayan bankaların büyük çoğunluğunun yabancı sermayeli bankalar olmasıdır.⁹

Tablo 10: Türev Ürün Sözleşmesi Kullanımı

BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	Mevduat Bankaları
34	27
%49	%79

Bu veriler daha önce yürütülen araştırmaların¹⁰ verileri ile karşılaştırıldığında Tablo 11'de görüldüğü üzere reel sektör şirketlerinde şirket sayısı ve oransal olarak bir artış olduğu gözlenmektedir. Mevduat bankalarının türev ürün sözleşmesi kullanımına bakıldığında ise yaklaşık aynı sayıda bankanın türev ürün sözleşmesine taraf olduğu halde oran bazında biraz düşüş olduğu gözlenmektedir.

⁸ İpek Doğal Enerji Kaynakları Araştırma ve Üretim A.Ş., Koza Altın İşletmeleri A.Ş., Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş.

⁹ Türev ürün sözleşmesine taraf olmayan 7 bankadan 5 banka yabancı sermayelidir. JP Morgan Chase Bank N.A., İntesa Sanpaolo S.p. A, Habib Bank, Bank Mellat, Turkland A.Ş., Rabobank A.Ş.

¹⁰ Yakup Selvi, Aslı Türel, "Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study", **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671

Tablo 11: Önceki Çalışmalarda Türev Ürün Sözleşmesi Kullanımı

İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	Mevduat Bankaları
28	28
%35	%85

4.2.4.3. Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri

Taraf olunan türev ürün sözleşmesi türlerine bakıldığında ise reel sektör şirketleri tarafından en çok kullanılan türev ürün sözleşme türünün forward olduğu açıkça görülmektedir. Forward sözleşmesini sırası ile swap, opsiyon, diğer sözleşmeler ve futures sözleşmeler takip etmektedir. Tablo-12’de görüldüğü üzere türev ürün sözleşmesine taraf olan toplam 34 reel sektör şirketinden 26’sı forward, 17’si swap, 3’ü diğer ve 1’i futures sözleşmesine taraf olduğunu açıklamıştır. Şirketlerden biri ise bu hususta finansal tablolarında açık bir bilgi sunmamıştır.¹¹ Bu çalışmada diğer türev ürün sözleşmesi olarak sınıflandırılan sözleşmeler olarak şirketler¹², sıfır maliyetli üç bariyerli bantları (zerocost 3 waycollar) ve sıfır maliyetli dört bariyerli bantları (zerocost 4 waycollar), yapılandırılmış çapraz kur swap sözleşmeleri ve asimetrik ileri vadeli knock-out sözleşmelerine taraf olduklarını açıklamışlardır.

Diğer taraftan mevduat bankalarının en çok swap sözleşmelerine taraf oldukları tespit edilmiştir. İlgili dönemde türev ürün sözleşmesine taraf olmuş bankaların tümü (toplam 27 banka) swap sözleşmesine taraf olmuştur. Taraf olunan yabancı para ve faiz oranı türev ürünü nevilerinden ve finansal tablo açıklamalarından bu sözleşmelerin etkin olarak hem faiz hem de kur riskine yönelik olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Diğer sözleşmelere taraf olan banka sayısı ise sırası ile şöyledir; forward 25 banka, opsiyon 19 banka, diğer sözleşmeler 4 banka ve futures sözleşmeler ise 2 banka. Diğer türev ürün sözleşmeleri olarak açıklama yapılan sözleşmeler içinde kredi temerrüt swapları, toplam getiri swapları vb. gibi türev ürün

¹¹ Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

¹² Turkcell A.Ş., Türk Hava Yolları A.Ş., Net Turizm A.Ş.

sözleşmeleri yer almaktadır. Taraf olduğu türev ürün sözleşmesi çeşidini açıklamayan mevduat bankası bulunmamaktadır. Tablo-12’da bu veriler türev ürün sözleşmelerine taraf olan toplam kurum sayısına bölünerek yüzdelik oranlar şeklinde de verilmiştir.

Tablo 12: Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri

	Forward	Futures	Opsiyon	Swap	Diğer	Belirtilmemiş
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	26	1	15	17	3	1
	%76	%3	%44	%50	%9	%3
Mevduat Bankaları	25	2	19	27	4	0
	%93	%7	%70	%100	%15	%0

Çalışmanın karşılaştırıldığı önceki çalışma verileri¹³ ise şöyledir. İMKB 100 reel sektör şirketleri içinde en çok taraf olunan türev ürün sözleşmesi türü bu çalışmanın verilerine uyumluluk gösterir şekilde forward türev ürün sözleşmesidir. 18 reel sektör şirketi forward sözleşmesine taraf olduğunu açıklamıştır. Diğer taraf olunan türev ürün sözleşmeleri şirket sayısı büyüklüğüne göre sırası ile; 11 şirket swap, 5 şirket opsiyon, 3 şirket futures şeklindedir. Bir şirket ise taraf olunan sözleşme çeşidini açıklamamıştır. Dolayısı ile sayı ve yüzdesel olarak reel sektör şirketlerinde en çok forward ve swap sözleşmelerine taraf olunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yüzdesel olarak forward ve özellikle opsiyon sözleşmelerine taraf olunmanın arttığı ifade edilebilir. Özellikle opsiyon sözleşmelerindeki oranın %18’den %44’e çıkması kayda değer bir artıştır. Önceki çalışmaların banka verileri değerlendirildiğinde bu çalışma verileri ile uyumlu olarak en çok taraf olunan sözleşme çeşidinin aynı oran ile (%100) swap sözleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bunu izleyen sözleşmeler taraf olunan sayı ve yüzde büyüklüğü sırası ile forward, opsiyon, futures ve diğer türev ürün sözleşmeleridir. Banka verilerinde ise futures sözleşmelerine taraf olanların önemli oranda düştüğü tespit edilmiştir. Bu oran %39’dan %7’ye düşmüştür. Futures sözleşmelerindeki bu düşüş karşısında opsiyon sözleşmelerindeki %50’den %70’e

¹³ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 12 (2), 2010, s. 663-671.

artış kayda değer bir artıştır. Taraf olunan türev ürün çeşidini belirtmeyen mevduat bankası o dönemde de mevcut değildir.

Tablo 13: Önceki Çalışmalarda Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmesi Türleri

	Forward	Futures	Opsiyon	Swap	Diğer	Belirtilmemiş
İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	18	3	5	11	-	1
	%64	%11	%18	%50	-	%4
Mevduat Bankaları	25	11	14	28	6	0
	%89	%39	%50	%100	%21	%0

Mevcut çalışma ve önceki çalışma verileri ortak yanları itibari ile birlikte okunduğunda gerek reel sektör şirketlerinin gerekse mevduat bankalarının en çok swap ve forward sözleşmelerine taraf olduğu anlaşılmaktadır. Reel sektör şirketlerinde en çok forward sözleşmelere taraf olunurken, mevduat bankalarında en çok swap sözleşmeleri kullanılmaktadır.

4.2.4.4. Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar

Taraf olunan türev ürün sözleşmelerinin dayalı olduğu varlıklara bakıldığında, reel sektör şirketleri tarafından taraf olunan türev ürün sözleşmelerinin çoğunluğunun açıkça döviz dayanan sözleşmeler olduğu görülmektedir. Tablo-14'te görüldüğü üzere, döviz dayalı sözleşmeleri kullanan BİST reel sektör şirket sayısı 28 olup, türev ürün sözleşmesine taraf olan toplam 34 şirketin %82'sine tekabül etmektedir. Döviz dayanan türev ürün sözleşmesini sırası ile faize, ticari emtia veya fiyata ve en son borsa endeksine dayalı sözleşmeler izlemektedir. Şirketlerden biri ise bu hususta finansal tablolarında herhangi bir açıklama yapmamıştır.¹⁴

Yine aynı tabloda mevduat bankalarının taraf olduğu türev ürün sözleşmelerinin dayalı olduğu varlıklara bakıldığında öncelikle herhangi bir türev ürün sözleşmesine taraf olan mevduat bankasının tabiatı ile faize dayalı türev ürün

¹⁴ Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

sözleşmesine taraf olduğu görülmektedir. Yine nerede ise aynı sayı ve oranda mevduat bankasının döviz dayalı türev ürün sözleşmesine taraf olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerleri sırası ile ticari mal / fiyat ve endeks değerlerinin takip ettiği görülmektedir. Çerçevenin tümüne bakıldığında gerek reel sektör şirketlerinin gerekse mevduat bankalarının çoğunlukla döviz ve faize dayalı türev ürün sözleşmelerine taraf oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 14: Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar

	Döviz	Faiz	Mal/fiyat	Endeks	Belirtilmemiş
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	28	15	7	1	1
	%82	%44	%21	%3	%3
Mevduat Bankaları	26	27	5	1	0
	%96	%100	%19	%4	%0

Bu çalışma verilerinin karşılaştırıldığı önceki çalışma verilerine¹⁵ bakıldığında, Tablo-15’te görüldüğü üzere türev ürün sözleşmesine taraf olan 28 reel sektör şirketinden, 23 şirketin döviz kuru, 7 şirketin faiz oranı ve 6 şirketin de mala (fiyata) dayalı türev ürün sözleşmesi kullandığı saptanmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren ve türev ürün sözleşmesine taraf olan 28 mevduat bankası verilerine bakıldığında ise bahse konu bankaların tümünün (28 tanesinin de) döviz kuruna dayalı türev ürün sözleşmesi kullandığı tespit edilmiştir. Yine 18 bankanın faiz oranına ve 1 bankanın da hisse senedi endeksine dayalı türev ürün sözleşmesine taraf olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15: Önceki Çalışmalarda Taraf Olunan Türev Ürün Sözleşmelerinin Dayalı Olduğu Varlıklar

	Döviz	Faiz	Mal/fiyat	Endeks
İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	23	7	6	-
Yüzde Oranı % Kullanan 28 içinde	%82	%25	%21	-
Mevduat Bankaları	28	18	-	1
Yüzde Oranı % Kullanan 28 içinde	%100	%64	-	%4

¹⁵ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 12 (2), 2010, s. 663-671.

Bu çalışma verilerinin karşılaştırıldığı önceki çalışma verilerine¹⁶ bakıldığında, her iki çalışma setinde de tüm şirket ve bankalar tarafından döviz ve faiz oranına dayalı türev ürün sözleşmelerine taraf olunarak döviz ve faiz oranlarındaki değişim ve istikrarsızlığa karşı aksiyon sağlandığı açıkça görülmektedir. Her iki çalışma setinde de reel sektör şirketlerinin daha çok döviz dayalı türev ürün sözleşmeleri kullandıkları görülmektedir. Mevduat bankalarında ise önceki çalışmaların verilerine göre yine daha çok döviz dayalı türev ürün sözleşmesi kullanılırken bu çalışma verilerine göre faiz oranına dayalı türev ürün sözleşmesi kullanımının daha fazla olduğu görülmüştür. Yine dikkat çekici bir sonuç olarak, önceki çalışma verilerinin aksine mevduat bankalarının mala (fiyata) dayalı türev ürün sözleşmelerine de %19 oranında (5 banka) taraf olduğu tespit edilmiştir.

4.2.4.5. Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları

Türev ürün sözleşmelerinin kullanım amaçlarına yönelik veriler dikkate alındığında temel çerçevede reel sektör şirketlerinin hemen hemen tamamının (herhangi bir sözleşme kullanan 34 şirket içinden 33'ünün, %97) türev ürün sözleşmelerini riskten korunma amacına yönelik olarak kullandıkları tespit edilmiştir (Tablo-16). Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarında ise durum biraz farklıdır. Mevduat bankalarının tümünün türev ürün sözleşmesini alım-satım amaçlı olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan türev ürün sözleşmesi kullanan mevduat bankalarının hemen hemen yarısının (%48) türev ürün sözleşmesini riskten korunma amacı ile de kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 16: Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları

	Riskten Korunma	Alım-Satım Amaçlı	Belirtilmemiş
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	33	0	1
	%97	%0	%3
Mevduat Bankaları	13	27	-
	%48	%100	-

¹⁶ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 12 (2), 2010, s. 663-671.

Daha önce yapılan çalışma verileri¹⁷ aynı amaçla dikkate alınarak değerlendirme yapıldığında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 100 şirketleri içinde bulunan ve türev ürün sözleşmesi kullanan toplam 28 reel sektör şirketinden 23 tanesinin bu sözleşmeleri çeşitli risklerden korunmak, 2 tanesinin ise alım-satım amacıyla kullandığı tespit edilmiştir. Bu şirketlerden 5 reel sektör şirketi türev ürün sözleşmelerini hangi amaçla kullandıklarını açıklamamışlardır.

Yine aynı kapsamda Türkiye’de faaliyet gösteren ve türev ürün sözleşmesine taraf olan toplam 28 bankadan 24 tanesinin riskten korunmak, 13 tanesinin ise alım-satım amacıyla türev ürün sözleşmelerine taraf oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, 2 banka ise hangi amaçla türev ürün sözleşmesine taraf olduklarını açıklamamışlardır.

Tablo 17: Önceki Çalışmalarda Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olma Amaçları

	Riskten Korunma	Alım-Satım Amaçlı	Belirtilmemiş
İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	23	2	5
	%82	%7	%18
Mevduat Bankaları	24	13	2
	%86	%46	%7

Çalışmaların sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, reel sektör şirketlerinin temel olarak türev ürün sözleşmelerini herhangi bir riskten korunma amacı ile kullandığı sonucuna varılmaktadır. Mevduat bankaları ile ilgili olarak veriler karşılaştırıldığında ise bu çalışmanın temel aldığı 2016 faaliyet dönemi finansal raporları verilerine göre, bu kurumlarda kullanım amacının daha çok alım-satım olduğu değerlendirilmesine varılmaktadır. Diğer taraftan daha önce yapılan çalışmaların verileri dikkate alındığında ilgili dönem raporlamasında reel sektör şirketleri ile beraber mevduat bankalarının da bu sözleşmeleri ekseriyetle riskten korunma amacı ile kullandığı sonucuna varılmaktadır.

¹⁷ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671.

4.2.4.6. Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama

Riskten korunma amacı ile türev ürün sözleşmelerine taraf olan kurumların riskten korunma muhasebesine göre raporlama yapıp yapmadıkları değerlendirildiğinde bu raporlamayı yapan kurumların çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Tablo-18’de görüldüğü üzere Türkiye’de faaliyet gösteren BİST 100 içinde olan ve türev ürün sözleşmesine riskten korunmak amacıyla taraf olan 33 reel sektör şirketinden 24’ünün (%73) 39 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 39) kapsamında riskten korunma muhasebesi hükümlerine göre raporlama yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu reel sektör şirketlerinden 9’u (%27) riskten korunma muhasebesi raporlaması yapmadığı yolunda açıklama yapmışlardır.

Diğer taraftan Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarından riskten korunma amacı ile türev ürün sözleşmelerine taraf olduğunu açıklayan 13 bankadan 8’i (%62) aynı zamanda riskten korunma muhasebesi raporlaması yaptığını da finansal tablo dipnotlarında açıklamıştır.

Tablo 18: Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama

	Evet	Hayır	Toplam
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	24	9	33
	%73	%27	-
Mevduat Bankaları	8	5	13
	%62	%38	-

Çalışmanın karşılaştırıldığı önceki çalışmalarda¹⁸ ise Tablo-19’da görüldüğü üzere türev ürün sözleşmesine riskten korunmak amacıyla taraf olan 23 reel sektör şirketinden, 9 tanesi (%39), 24 mevduat bankasından ise 4 (%17) tanesi riskten korunma muhasebesine göre raporlama yapmıştır.

¹⁸ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671.

Tablo 19: Önceki Çalışmalarda Riskten Korunma Muhasebesine Göre Raporlama

	Evet	Hayır	Belirtilmemiş	Toplam
İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	9	11	3	23
	%39	%48	%13	
Mevduat Bankaları	4	20	-	24
	%17	%83	-	

Bu çalışma verilerinin bahse konu önceki çalışma verileri ile karşılaştırılması durumunda riskten korunma muhasebesi uygulanmasının önemli derecede artış gösterdiği görülmektedir. Riskten korunma muhasebesine göre raporlama oranı reel sektör şirketleri için %39’dan %73’e mevduat bankaları için ise %17’den %62’ye yükselmiştir. İki çalışma seti arasındaki farklılık 10 yıllık süre içinde artan raporlama bilgi ve deneyimi ile açıklanabilir.

4.2.4.7. Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama

Tablo-20’de Riskten korunma muhasebesine göre raporlama yapan BİST 100 reel sektör şirketleri ile Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının hangi riskten korunma türüne ilişkin raporlama yaptığı kriteri dikkate alınarak özet veri sunulmuştur.

Buna göre, bu kapsamdaki gerek reel sektör şirketlerinin gerekse mevduat bankalarının riskten korunma muhasebesi uygulamasında ekseriyetle “Nakit Akış Riskinden” korunma raporlaması yaptığı anlaşılmaktadır. Riskten korunma raporlaması yapan 24 reel sektör şirketinden 21’i (%88) “Nakit Akış Riskinden” korunma raporlaması yaptığını açıklayarak gerçeğe uygun değer farklarını özkaynaklar içinde bir fonda¹⁹ raporladığını belirtmiştir. Yine bu şirketlerden 4’ü (%17) “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden” korunma raporlaması yaptığını açıklamıştır. Diğer yandan riskten korunma raporlaması yapan 8 mevduat bankasından 6’sı (%75) “Nakit Akış Riskinden” korunma raporlaması yaptığını, 4’ü (%50) ise “Gerçeğe

¹⁹ Genellikle riskten korunma fonu adı kullanılmaktadır.

Uygun Değer Riskinden” korunma raporlaması yaptığını açıklamıştır. Dolayısı ile mevduat bankalarından bir kısmı her iki saik ile riskten korunma raporlamasına başvurmuştur. Hem reel sektör şirketleri hem de bankacılık sektörü tarafından “Yurt Dışındaki İşletmede Bulunan Net Yatırım Riskinden” korunma amaçlı raporlama yapıldığına ilişkin hiçbir açıklama yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 20: Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama

	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Nakit Akış Riskinden Korunma	Yurtdışı İşletme Net Yatırım Riskinden Korunma
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	4	21	-
	%17	%88	-
Mevduat Bankaları	4	6	-
	%50	%75	-

Daha önce yapılmış çalışmalarda²⁰ ise, Türkiye’de faaliyet gösteren ve riskten korunma muhasebesi raporlaması yaptığını belirten 9 reel sektör şirketinden 5’inin “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden”, 4 şirketin ise “Nakit Akış Riskinden” korunma amacına yönelik raporlama yaptıklarını açıkladıkları tespit edilmiştir. Bahse konu çalışmalarda riskten korunma muhasebesi uyguladığını açıklayan 4 mevduat bankasından 3’ünün “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden”, 1 tanesinin ise “Nakit Akış Riskinden” korunma amacına yönelik olarak raporlama yaptıkları tespit edilmiştir.

²⁰ Yakup Selvi, Aslı Türel, “Derivatives Usage in Risk Management by Turkish Non-Financial Firms and Banks: A Comparative Study”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, 12 (2), 2010, s. 663-671.

Tablo 21: Önceki Çalışmalarda Riskten Korunma Türlerine İlişkin Yapılan Raporlama

	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Nakit Akış Riskinden Korunma	Yurtdışı İşletme Net Yatırım Riskinden Korunma
İMKB 100 Reel Sektör Şirketleri	5	4	-
	%56	%44	-
Mevduat Bankaları	3	1	-
	%75	%25	-

Her iki çalışma seti karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, gerek reel sektör şirketlerinde gerekse mevduat bankalarında yüzdesel oran olarak güncel çalışma verilerinde “Nakit Akış Riskinden” korunma amacına yönelik raporlama yapan kurumlar çoğunlukta iken daha önce yapılan çalışmalarda “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden” korunma amacına yönelik raporlama yapan kurumlar çoğunluktadır.

4.2.4.8. Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olunması Dolayısıyla Raporlanan Ertelenmiş Vergi

Bu çalışma kapsamında, daha önce yapılan çalışmalarda yer almayan “Ertelenmiş Vergi” raporlaması kriterine göre de veriler toplanarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamındaki kurumların “Ertelenmiş Vergi”ye dair finansal tablo dipnotlarında türev ürün sözleşmeleri dolayısı ile ortaya çıkan geçici farklardan dolayı ertelenmiş vergi raporlayıp raporlamadıkları hususu araştırılmıştır. Elde edilen verilerden ulaşılan sonuca göre, herhangi bir türev ürün sözleşmesine taraf olan reel sektör şirketleri tarafından bu sözleşmelerden dolayı “Ertelenmiş Vergi” raporlayan şirketler önemli bir sayıya ulaşmaktadır. Tablo-22’de görüldüğü üzere herhangi bir türev ürün sözleşmesine taraf olan toplam 34 reel sektör şirketinden 23’ü türev ürün sözleşmelerinden dolayı ertelenmiş vergi raporlamış, 5’i bu raporlamayı yapmamış ve diğer 6’sı bu hususa dair bir dipnot açıklaması yapmamıştır. Araştırma kapsamında incelenen finansal raporlar içinde ertelenmiş vergi dipnotlarında “diğer” kalemi ile belirtilen durumlar ve finansal araçların bir bütün olarak türev ürünleri de içerecek

şekilde ertelenmiş vergi hesaplamasına dahil edildiği durumlarda bu kurumlar “belirtilmemiş” olarak dikkate alınmıştır.

Diğer taraftan herhangi bir türev ürün sözleşmesine taraf olan bankalar tarafından bu sözleşmelerden dolayı “Ertelenmiş Vergi” raporlaması yapanların sayıları Tablo-22’de sunulmuştur. Tablodan da görüldüğü üzere, herhangi bir türev ürün sözleşmesine taraf olan toplam 27 mevduat bankasından 8’i türev ürün sözleşmelerinden dolayı ertelenmiş vergi raporlamış, 6’sı bu raporlamayı yapmamış ve 13’ü ise bu hususa dair bir dipnot açıklaması yapmamıştır. Mevduat bankalarının finansal varlıkları bir bütün olarak değerlendirildiği dipnot açıklamaları önemli bir sayıya tekabül etmektedir.

Tablo-22’de bu veriler türev ürün sözleşmelerine taraf olan toplam kurum sayısına bölünerek yüzdelik oranlar şeklinde de verilmiştir.

Tablo 22: Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Ertelenmiş Vergi Raporlanması

	Evet	Hayır	Belirtilmemiş
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	23	5	6
	%68	%15	%18
Mevduat Bankaları	8	6	13
	%30	%22	%48

4.2.4.9.Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Vergi Varlığı veya Yükümlülüğü

Bu çalışma kapsamında ayrıca yapılan “Ertelenmiş Vergi” raporlamasının potansiyel olarak “Ertelenmiş Vergi Varlığı” yahut “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” doğurma kriterine göre de veriler toplanarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda “Ertelenmiş Vergi”ye dair finansal tablo dipnotlarında türev ürün sözleşmeleri dolayısı ile ortaya çıkan geçici farklardan dolayı ertelenmiş vergi varlığı mı yoksa yükümlülüğü mü hesapladıkları hususu araştırılmıştır. Buna göre “Ertelenmiş Vergi” raporlayan reel sektör şirketleri içinde bu sözleşmelerden dolayı “Ertelenmiş Vergi

Yükümlülüğü” raporlayan şirketler çoğunluktadır. Mevduat bankalarında ise varlık ve yükümlülük raporlama sayısı eşittir. Tablo-23’te görüldüğü üzere “Ertelenmiş Vergi” raporlayan toplam 23 reel sektör şirketinden 14’ü türev ürün sözleşmelerinden dolayı “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” raporlamış, 9’u ise “Ertelenmiş Vergi Varlığı” raporlanmıştır.

Diğer taraftan “Ertelenmiş Vergi” raporlayan mevduat bankalarının bu sözleşmelerden dolayı “Ertelenmiş Vergi Varlığı” ya da “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” raporlama sayıları Tablo-23’te sunulmuştur. Tablodan görüldüğü üzere, türev ürün sözleşmelerinden dolayı “Ertelenmiş Vergi” raporlayan toplam 8 mevduat bankasından 4’ü türev ürün sözleşmelerinden dolayı “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” raporlamış, 4’ü ise “Ertelenmiş Vergi Varlığı” raporlamıştır.

Tablo-23’te bu veriler “Ertelenmiş Vergi” raporlayan toplam kurum sayısına bölünerek yüzdelik oranlar şeklinde de verilmiştir.

Tablo 23: Türev Ürün Sözleşmeleri Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Vergi Varlığı veya Yükümlülüğü

	Varlık	Yükümlülük
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	9	14
	%39	%61
Mevduat Bankaları	4	4
	%50	%50

4.2.4.10. Türev Ürün Sözleşmesine Taraf Olunması Dolayısı Ortaya Çıkan Ertelenmiş Verginin Büyüklüğü

Ertelenmiş Vergi tutarlarının kantitatif olarak da analize dahil edilmesi amacı ile türev ürün sözleşmelerine taraf olunması dolayısı ile “Ertelenmiş Vergi Varlığı” veya “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” olarak raporlanan tutarların toplam raporlanan “Ertelenmiş Vergi Varlığı” veya “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” tutarlarına bölünmesi sonucu bulunan oranlar hesaplanarak analiz edilmiştir. Bu oranlar reel

sektör şirketleri ve mevduat bankaları için ayrı ayrı hesaplanarak bulunan oranların aritmetik ortalaması alınmıştır.²¹

Başka bir ifade ile her şirket ya da mevduat bankası için aşağıda yer alan oranlar hesaplanmıştır.

Türev Ürün Sözleşmelerinden Kaynaklı Ortaya Çıkan Ertelenmiş Vergi Varlığı / Toplam Ertelenmiş Vergi Varlığı;

Türev Ürün Sözleşmelerinden Kaynaklı Ortaya Çıkan Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü / Toplam Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü.

Buna göre “Ertelenmiş Vergi” raporlayan reel sektör şirketleri için “Türev Ürün Sözleşmelerinden Ortaya Çıkan Ertelenmiş Vergi Varlığı / Toplam Ertelenmiş Vergi Varlığı” oranı %7 iken, aynı oran mevduat bankaları için %18 olarak hesaplanmıştır. Diğer taraftan “Türev Ürün Sözleşmelerinden Ortaya Çıkan Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü / Toplam Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” oranı reel sektör şirketleri için %13 iken aynı oran mevduat bankaları için çok daha yüksek bir oran olarak hesaplanmıştır (%65). Mevduat bankalarında türev ürün sözleşmelerinin taraf olma yoğunluğu daha fazla olduğu için ortaya çıkan ertelenmiş vergi oranlarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Karşılaştırılması yapılan oranlar aşağıda Tablo-24’te sunulmuştur.

Tablo 24: Türev Ürün Sözleşmelerine Taraf Olunması Dolayısı İle Raporlanan Ertelenmiş Verginin Ertelenmiş Vergi Toplamına Oranı

	Ert. Vergi Varlığı Oranı	Ert. Vergi Yükümlülüğü Oranı
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	%7	%13
Mevduat Bankaları	%18	%68

²¹ Neyran Orhunbilge, **Tanımsal İstatistik Olasılık ve Olasılık Dağılımları**, İşletme Fakültesi Yayın No:279, İstanbul, 2000, s. 75-76.

4.2.4.11. Türev Ürün Sözleşmesi Değerinin Finansal Durum Tablosundaki Büyüklüğü

Taraf olunan türev ürün sözleşmelerinin bilanço içindeki büyüklüğü diğer bir kantitatif veri olarak analize dahil edilmiştir. Şöyle ki türev ürün sözleşmelerine taraf olunması dolayısı ile varlık veya yükümlülük olarak raporlanan değerlerin toplam varlıkların değerine (toplam aktif büyüklüğüne) veya toplam kaynakların değerine (toplam pasif büyüklüğüne) bölünmesi sonucu bulunan oranlar hesaplanarak analiz edilmiştir. Bu oranlar reel sektör şirketleri ve mevduat bankaları için ayrı ayrı hesaplanarak bulunan oranların aritmetik ortalaması hesaplanmıştır.

Başka bir ifade ile her reel sektör şirketi ya da mevduat bankası için aşağıda yer alan oranlar hesaplanmıştır.

Varlıklar İçin:

Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı/ Toplam Varlıklar;
Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar;

Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar;

Toplam Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar.

Yükümlülükler İçin:

Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler;

Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler;

Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler;

Toplam Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler.

Buna göre, reel sektör şirketleri için “Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar” oranı 0,004 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,015’dir. Riskten korunma amaçlı türev ürün sözleşmelerine bakıldığında ise oranların yakın olduğu görülmektedir. Şöyle ki “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar” oranı reel sektör şirketleri için 0,006 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,005 olarak hesaplanmıştır. “Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar” oranları ise reel sektör şirketleri için 0,007 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,008 olarak hesaplanmıştır. Son olarak “Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri” dolayısı ile bütün türev ürün sözleşmeleri bakımından oranlar farklılaşmaktadır. “Toplam Türev Ürün Sözleşmeleri Varlığı / Toplam Varlıklar” oranı reel sektör şirketleri için 0,007 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,018 olarak hesaplanmıştır. Bu oranlar dikkate alındığında, her ne kadar mevduat bankalarının “Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri” büyüklüğü daha makul bir oranda ise de genel çerçevede türev ürün sözleşmeleri büyüklüklerinin toplam varlıklar içindeki oranı oldukça düşüktür. Açıklanan oranlar aşağıda Tablo-25’te sunulmuştur.

Tablo 25: Varlık Olarak Raporlanan Türev Ürün Sözleşmesi Tutarının Varlıklar Toplamına Oranı

	Alım-Satım Amaçlı Raporlananların Oranı	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananların Oranı	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananların Oranı	Bütün Türev Ürün Sözleşmelerinin Oranı
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	0,004	0,006	0,007	0,007
Mevduat Bankaları	0,015	0,005	0,008	0,018

Türev ürün sözleşmeleri yükümlülükleri için ise hesaplanan oranlar varlıklar ile karşılaştırıldığında yükümlülükler için hesaplanan oranların daha düşük bir seyirde seyrettiği görülmektedir. Buna karşın mevduat bankalarının oranlarının “Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananlar” hariç bu yükümlülükler açısından da daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Reel sektör şirketleri için “Alım-Satım Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler” oranı 0,0059 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,0087’dir. Riskten korunma amaçlı türev ürün sözleşmelerine bakıldığında ise “Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananlar” dışında mevduat bankalarının oranlarının yine daha yüksek olduğu görülmektedir. Şöyle ki “Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler” oranı reel sektör şirketleri için 0,0002 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,0006 olarak hesaplanmıştır. “Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlanan Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler” oranları ise reel sektör şirketleri için 0,0030 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,0015 olarak hesaplanmıştır. Son olarak “Toplam Türev Ürün Sözleşmeleri Yükümlülüğü / Toplam Yükümlülükler” oranı reel sektör şirketleri için 0,0048 iken aynı oran mevduat bankaları için 0,0092 olarak hesaplanmıştır. Bu oranlar dikkate alındığında, genel çerçevede türev ürün sözleşmeleri büyüklüklerinin pasif toplamı içindeki oranı oldukça düşüktür. Açıklanan oranlar aşağıda Tablo-26’da sunulmuştur.

Tablo 26: Borç Olarak Raporlanan Türev Ürün Sözleşmesi Tutarının Pasif Toplamına Oranı

	Alım-Satım Amaçlı Raporlananların Oranı	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananların Oranı	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Raporlananların Oranı	Bütün Türev Ürün Sözleşmelerinin Oranı
BİST 100 Reel Sektör Şirketleri	0,0059	0,0002	0,0030	0,0048
Mevduat Bankaları	0,0087	0,0006	0,0015	0,0092

SONUÇ

Dünyada özellikle “Bretton Woods” para sisteminin çökmesi ile uluslararası faiz ve kur istikrarsızlığı yoğun olarak yaşanmaya başlanmıştır. Ortaya çıkan yeni şartlar altında reel sektör işletmeleri ve finansal işletmeler hem yurt içi hem yurtdışı faaliyetlerini daha istikrarlı ve öngörülebilir şekilde yürütmek ve mevcut şartlar altında spekülasyon gelir sağlamak üzere yaygın olarak türev ürün sözleşmelerini kullanmaya başlamışlardır.

Çeşitli araştırma bulgularına göre, türev ürün sözleşmeleri spekülasyon amaçları ve kazanç raporlaması gibi birçok amacın içinde olduğu çeşitli amaçlarla kullanılmalarına karşın, sözleşmelerin bütün kullanım fonksiyonları ve bu sözleşmelerin ekonomik özü dikkate alındığında, türev ürün sözleşmelerinin temel kullanım amaçları, riskten korunma (hedging) ve spekülasyon olarak ortaya çıkmaktadır.

Türev ürün sözleşmelerinin, ekonomik özü (economic substance) ya da özün önceliği kavramı gereği sözleşmelerin kullanım amaçlarını dikkate alan UFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) düzenlemeleri konuya esas muhasebe düzenlemelerini oluşturmaktadır. Dünya’da yaygın uygulama sahası bulan UFRS ve Türkiye’de de ilgili kurumların (KGK) düzenlemeleri ile standartların Türkçe çevirisi niteliğindeki TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) geniş uygulama sahası bulmaktadır. Türkiye’de özellikle yeni Türk Ticaret Kanunu ve ilgili ikincil düzenlemeler neticesinde standartların uygulama sahası daha da genişlemiştir.

Gerek alım-satım amaçlı olarak elde tutulanlar için olsun gerekse riskten korunma amacı ile elde tutulan türev ürün sözleşmeleri için olsun, bilanço içinde raporlandığı sürece yapılacak değerlendirme sonucu ortaya çıkan kayıp veya kazancın kâr veya zararda yahut özkaynaklar altında raporlanarak daha sonra kâr veya zarar olarak dikkate alınması gerekecektir. Dolayısı ile kâr ve sermayenin korunması kavramları ile türev ürün sözleşmelerinin değerlemesi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda sermayenin fiziki korunması, gerçeğe uygun değer ile raporlama

yaklaşımına daha yakındır. Nitekim sermayenin fiziki korunmasında, işletme sahiplerinin sermayeye dönem içinde ekledikleri veya çektikleri değerler elimine edildikten sonra, sermayenin / net varlıkların dönem sonundaki fiziki üretim kapasitesi dönem başındaki seviyesini aşıyorsa kâr elde edilmektedir. Kavramsal çerçevede, fiziki sermayenin korunması kavramına uygun ölçme esasının cari maliyet esası olduğu ifade edilmiştir. Dolayısı ile türev ürün sözleşmelerinin gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesi, sermayenin fiziksel korunması kavramına daha yakındır.

Gerek riskten korunma amaçlı raporlamada, gerekse spekülatif amaçlı raporlamada olsun, türev ürün sözleşmeleri için temel ölçme kriteri olarak gerçeğe uygun değer ölçümü öngörülmüştür. Standartlarda üç tür riskten korunma sınıflandırmasına gidilmiştir; gerçeğe uygun değer riskinden korunma, nakit akış riskinden korunma, yurtdışındaki işletmede bulunan net yatırım riskinden korunma.

Türev ürün sözleşmelerinin UFRS yaklaşımına karşın bu sözleşmelere dair özel hukuk düzenlemeleri ve vergi mevzuatı hükümleri farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Konu kapsamında üzerinde durulan temel konu, türev ürün sözleşmelerinin bir finansal araç olarak finansal durum tablosunda raporlanıp raporlanmayacağıdır. Vergi mevzuatı terimleri ile ifade edilecek olursa, esas konu türev ürün sözleşmelerinin bilançoda menkul kıymet olarak değerlemeye tabi tutulup tutulmayacağıdır. Sermaye Piyasası Kanunu'nun belirlemesi ile türev ürün sözleşmeleri menkul kıymet değil ancak menkul kıymetlerle birlikte sayılan sermaye araçlarındandır. Borçlar Kanunu değerlendirmesine göre ise türev ürün sözleşmeleri bazı tipik sözleşmelerle kıyas edilse de esas olarak bu sözleşmeler tarafların iradeleri doğrultusunda sözleşme serbestisi çerçevesinde düzenlenebilecek sözleşmelerdir.

Vergi hukuku çerçevesinde açıklamaya yardımcı olacak ilke ekonomik yaklaşım ilkesidir. Buna göre; vergiyi doğuran olay ve buna uygulanacak vergi düzenlemesinin yorumunda hukuki biçimin ötesine geçilerek gerçek ekonomik özün kavranmasına ihtiyaç vardır. “Ekonomik yaklaşım” olarak kavramsallaştırılan bu kuralın türev ürün sözleşmelerinin değerlendirilmesinde de dikkate alınması gerekmektedir.

İktisadi kıymet olarak türev ürün sözleşmelerinin vergisel değerlendirme yaklaşımı, temel olarak ikili bir ayrıma dayanmaktadır. Buna göre, birinci ayırım olarak tezgahüstü piyasalarda işlem gören ve bir borsa fiyatı olmayan türev ürün sözleşmeleri bir taahhüt işlemi olarak dikkate alınıp, bu sözleşmeler bilanço kalemi olarak raporlanamayacaktır. İşlem ancak realize olduğunda gerekli finansal raporlama bu mübadele işlemi üzerinden yapılacaktır. İkinci ayırım olarak, organize piyasalarda işlem gören türev ürün sözleşmeleri için ise farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu sözleşmeler bilançoda piyasa fiyatı dikkate alınarak raporlanacaktır.

Buna karşın muhasebe uygulamasında, UMS 39 ve UFRS 9 düzenlemelerine ilişkin açıklanmalarından da anlaşılacağı üzere, sözleşme bazlı bir değerlendirme modeli benimsenmiştir. Bu yaklaşımda türev ürün sözleşmelerinin bilançoda raporlamasını sağlamak üzere sözleşme bazlı yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu sözleşmeler için değerlendirme gününde ve vade tarihinde piyasa fiyatı dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşım türev ürün sözleşmelerinin bilançoda raporlamasını olası kılmıştır. Sözleşme bazlı olan muhasebe teorisi yaklaşımı, gerek UMS 39 gerekse UFRS 9 'da da dikkate alınarak bu sözleşmelerin kullanım amaçlarına, ekonomik özlerine uygun olarak finansal raporlanması mümkün hale gelmiştir.

Çalışmanın araştırma bölümünde Türkiye’de BİST 100 içindeki reel sektör şirketleri ve Türkiye’de faaliyet gösteren tüm mevduat bankaları tarafından 2016 faaliyet yılında taraf olunan türev ürün sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin raporlanma şekli ile ertelenmiş vergi raporlamasının sonuçları ortaya konmuştur. Çalışma sonuçları daha önce farklı akademisyenler tarafından yürütülmüş çalışma verileri ile birlikte değerlendirilerek sunulmuştur.

Buna göre, mevduat bankaları arasında genel anlamda türev ürün sözleşmelerine taraf olma oranı eskisi gibi yüksek seyrederken (%79) reel sektör şirketlerinin de türev ürün sözleşmelerine özellikle riskten korunma saiki ile taraf olma oranı artmış ve bu oran %35’ten %49’a ulaşmıştır.

Riskten korunma muhasebesi uygulayan reel sektör şirketleri ve mevduat bankaları sayısının önemli oranda artış göstermiş olması bu araştırmanın diğer önemli bir sonucudur. Son araştırma verileri gerek reel sektör şirketlerinin gerekse mevduat bankalarının “Gerçeğe Uygun Değer Riski” dolayısı ile riskten korunma muhasebesine başvurmaktan ziyade “Nakit Akış Riskinden Korunma” amaçlı olarak riskten korunma muhasebesi uygulamasına başvurduğunu göstermektedir.

Ayrıca türev ürün sözleşmeleri değerlemesi dolayısı ile ortaya çıkan ve UFRS ile Vergi Düzenlemeleri farklılıklarından kaynaklanan geçici farklardan dolayı “Ertelenmiş Vergi” raporlamasının önemli sayıda kurum tarafından yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu geçici farklar hem “Ertelenmiş Vergi Varlığı” hem de “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” raporlamasına yol açmıştır.

Yine kantitatif veriler olarak analiz edilen türev ürün sözleşmeleri dolayısı ile raporlanan “Ertelenmiş Vergi Varlığı” ve “Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü” değerlerinin toplam ertelenmiş vergi varlığı veya yükümlülüğü ile karşılaştırılması sonucunda, türev ürün sözleşmeleri dolayısı ile önemli oranda “Ertelenmiş Vergi” raporlandığı sonucuna varılmıştır.

Son olarak yine türev ürün sözleşmelerinin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan ve bilanço içinde varlık veya yükümlülük olarak raporlanan değerlendirme farkının, bilanço büyüklüğüne oranının reel sektör işletmelerine karşılık mevduat bankalarında daha yüksek olmasına rağmen, genel olarak çok düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın literatür çalışmasına ilişkin bölümleri, araştırma verileri ile birlikte değerlendirildiğinde, türev ürün sözleşmelerinin UFRS’ye göre değerlendirilmesi ve raporlamasının finansal raporlama bazlı olduğu ve sözleşmelerin kullanım amacının (ekonomik özünün) bu raporlamaya yön verdiği sonucuna varılmaktadır. Bu husus vergi mevzuatının işlem bazlı ve diğer hukuki mevzuat kaynaklı sınırlı yaklaşımı dikkate alındığında daha açık olarak anlaşılmaktadır. Gerek reel sektör firmaları gerekse mevduat bankalarının taraf oldukları türev ürün sözleşmelerinin finansal

raporlama uygulaması bu hususları somut olarak desteklemektedir. Bu alanda yapılacak yeni çalışmalarda, gerek temel türev ürün sözleşmeleri gerekse egzotik opsiyon sözleşmeleri ve yapılandırılmış finansal ürünleri içeren diğer türev ürün sözleşmelerine ilişkin farklı muhasebe ve vergi mevzuatı perspektifleri ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akçaoğlu, Ertuğrul : **Finansal Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- Akçay, M.Barış,
Mehmet Kasap, Taner
Doğuş, Güneş Kasap: **Türev Piyasalar ve Yapılandırılmış Ürünler**, Scala Yayıncılık. İstanbul, 2012.
- Akdoğan,
Abdurrahman: **Kamu Maliyesi**, 8. Bası, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002.
- Akdoğan, Nalan,
Orhan Sevilengül: **Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, 11.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, Şubat 2003.
- Akel, Veli: “Finansal Türevlerle Hedging: Forward ve Futures İşlemleri”, (Çevrimiçi)
http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/vakel/veli_akil/Hedging.pdf, 21.05.2016.
- Alexander, David,
Anne Britton,
AnnJorissen: **International Financial Reporting and Analysis**. 4 Edition. Cengage Learning EMEA, USA, 2009.
- Apak, Sudi, Metin
Uyar: **Türev Ürünler ve Finansal Teknikler**, Beta, İstanbul, 2011.
- Aydın, Erkan: “Swap İşlemlerinden Sağlanan Kazançların Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Uygulamaları Açısından Niteliği”, **Yaklaşım**, Yıl 10, Sayı 109, Ocak 2002, s.217-223.

- Brealey, Richard A., Stewart C. Myers, Alan J Marcus: **İşletme Finansının Temelleri**, Çev. Ünal Bozkurt, Tarkan Arıkan, Hatice Doğukanlı, 5 Edition. Literatür Yayıncılık, 1997.
- Chambers, R. Nurgül: **Derivatives Markets**, Avcıol Publishers, İstanbul, 1998.
- Change, Don M.: **An Introduction to Derivatives**, 4th Edition, The Dryden Press, USA, 1998.
- Change, Don M. ve Robert Brooks: **Introduction to Derivatives and Risk Management**, 10.th Edition, Cengage Learning, Boston, 2016.
- Durbin, Michael: **All about Derivatives**, 2nd Edition, McGraw-Hill, USA, 2011.
- Ekici, H. Hadi: “Opsiyon Kontratlarının Mahiyeti ve Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, Sayı 225, Mayıs 2000, s. 225-228.
- Fischer, Paul M., William J. Taylor, Rita H. Cheng : **Advanced Accounting**. 10th Edition. South-Western Cengage Learning, USA, 2009.
- Gamble, George O.: “Concepts of Capital Maintenance”,(Çevrimiçi) http://www.wiley.Com/college/schroeder/0471379549/pdfs/gamble_g.pdf, 30.03.2016.
- Gözübüyük, Şeref: **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi. Ankara, 14. Basım, 2000.

- Gupta, S. L.: **Financial Derivatives: Theory, Concepts and Problems**, PHI Learning Pvt. Ltd. New Delhi, 2005.
- Güriz, Adnan: **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 12. Basım, 2009.
- Hilling, Axel: “Income Taxation of Derivatives and other Financial Instruments– Economic Substance versus Legal Form”, **JIB Dissertation**, Series No:042, Jönköping University, 2007.
- Hughes, John S. : “Toward A Contract Basis of Valuation in Accounting”, **The Accounting Review**, 53, (4), January 1978, s. 882-894.
- Hull, John C.: **Options, Futures, and Commodities**, 7th Edition, Pearson Prentice Hall, USA, 2009.
- IASB, “May 2015 Exposure Draft Conceptual Framework for Financial Reporting”, (Çevrimiçi)http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Conceptual-Framework/Documents/May%202015/ED_CF_MAY%202015.Pdf,30.03.2016.
- Karaca, Yüksel: “Vadeli İşlemlerin (Forward, Futures ve Options) İşleyişi, Hukuki Altyapısı ve Vergisel Durumuna İlişkin Değerlendirmeler-III”, **Yaklaşım**, Yıl 9, Sayı 98, Şubat 2001, s. 68-75.

- Karatepe, Yalçın: **Türev Piyasaları, Futures-Opsiyon-Swap**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 2000.
- Kurun, Engin: **Faiz Riski Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**, SPK Yayın No:181, Ankara, 2005.
- Laukkanen, Antti: **Taxation of Investment Derivatives**, IBFD, Amsterdam, 2007.
- Mackenzie, Bruce: **Wiley IFRS 2013: Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards**. 10 Edition. Wiley, 2013.
- Manchiraju, Hariom, Spencer Pierce, Sri S. Sridharan : “The Economic Substance of Derivatives”, Indian School of Business and Northwestern University, Eylül 2012, (Çevrimiçi)
<http://events.isb.edu/AccountingResearchConference/File/Derivativespaper.pdf>, 16 Mayıs 2017.
- Mirza, Abbas Ali, Magnus Orrell, Graham J. Hold: **IFR Practical Implementation Guide and Workbook**. Second Edition. Wiley, 2008.
- Orhunbilge, Neyran: **Tanımsal İstatistik Olasılık ve Olasılık Dağılımları**, İşletme Fakültesi Yayın No:279, İstanbul, 2000.
- Öncel, Mualla, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan: **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 10 Basım, Ankara, 2002.

- Orhun Basık, Feryal, Cengiz Erdamar: **Finansal Muhasebe ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2. Basım, İstanbul, Kasım 2006.
- Örten, Remzi, İpek Örten: **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001.
- Özbalcı, Yılmaz: **Gelir Vergisi Kanunu (Yorum ve Açıklamaları)**, Oluş Yayınları, Ankara, 2007.
- Özerhan, Yıldız, Serap Yanık: **Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları**. Türmob Yayınları-427, Ankara, 2012.
- Parlakkaya, Raif: **Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- Ramirez, Juan: **Accounting For Derivatives: Advanced Hedging Under IFRS 9**, Second Edition, John&Wiley Sons Inc., USA, 2015.
- Schroeder, Richard G., Myrtle W. Clark, Jack M. Cathey : **Financial Accounting Theory and Analysis: Text and Cases**, 11th Edition. Wiley, USA, 2013.
- Selvi, Yakup: **Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi**, ARC Yayınları, Yayın No:5, İstanbul, 2000.

- Selvi, Yakup: “Türev Ürün Sözleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi”, Riskonomi.com, (Çevrimiçi) 25 Mart 2016, <http://www.riskonomi.com/wp/?p=998>.
- Selvi, Yakup, Aslı
Türel, M. Kemal
Yılmaz, Engin Kurun: “Türev Ürün Sözleşmelerinin Reel Sektör Şirketleri Tarafından Kullanımı ve Riskten Korunma Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi: IMKB-100 Şirketleri Üzerine Bir İnceleme”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt:9, Sayı:4, Aralık 2007, s. 225-258.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**, 13. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 1999.
- Türel, Aslı, Yakup
Selvi: “Accounting Issues Related to Hedge Accounting For Derivatives”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, Mart 2007, s. 97-116.
- Türel, Aslı: “Riskten Korunma Muhasebesi ve Finansal Tablolarda Raporlanması”, **İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Haziran 2008.
- Uyanık, Namık
Kemal: “Türev Araçlar ve Forward ve Swap İşlemlerinin Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu”, **Yaklaşım**, Yıl 6, Sayı 66, Haziran 1998, s. 37-52.
- Vasarhelyi, Miklos: "Academic Research in Accounting and Auditing." Handbook of Accounting and Auditing. Ed. Palmer Burton, J.C.R.E., R. S. Kay, Warren Gorham, and Lamont. Chapter 48. Boston, 1981, s. 48/1-48/26.

Whaley, Robert E.: **Derivatives Markets, Valuation, and Risk Management**, John&WileySons Inc., USA, 2006.

Yalçın, Kürşat,
Cihan Tanrıöven,
Hasan Bal, Emine
Ebru Aksoy, Çiğdem
Kurt: **Finansal Teknikler ve Türev Araçlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011.

Yanık, Serhat, Erkan
Kilimci: **Turbo Sertifikalar, Alternatif Bir Kaldıraçlı Türev Ürün**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Yıldırım, Mesut: **Banka Muhasebesi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2008.

IAS 39 Hedging: **Aligning Theory With Practice**, PriceWaterhouseCoopers, February 2005.

Conceptual Framework for Financial Reporting, IASB.

International Accounting Standard 32: Financial Instruments: Recognition and Measurement, IASB.

International Accounting Standard 39: Financial Instruments: Recognition and Measurement, IASB.

International Financial Reporting Standard 9: Financial Instruments, IASB.

Maliye Bakanlığı “**257 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği**”, Resmi Gazete, 30.09.2016, Sayı: 26305.

Maliye Bakanlığı “**282 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği**”, Resmi Gazete, 19.01.2012, Sayı: 28178.

Maliye Bakanlığı “**5 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği**”, Resmi Gazete, 19.01.2012, Sayı: 28178.

Maliye Bakanlığı “**89 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği**”, Resmi Gazete, 19.01.2012, Sayı: 28178.

Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri. İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu, Ankara, 1968.

Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Bülten
<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis#> (Çevrimiçi), 13.04.2017.

“**32 sayılı kararname**”, Resmi Gazete, 11.08.1989, Sayı:20249.

“**193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu**”, Resmi Gazete, 06.01.1961, Sayı: 10700.

“**213 sayılı Vergi Usul Kanunu**”, Resmi Gazete, 10.01.1961, Sayı: 10703 – 10705.

“**1567 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun**”, Resmi Gazete, 25.02.1930, Sayı:1433.

“5411 sayılı Bankacılık Kanunu”, Resmi Gazete,
01.11.2005, Sayı:25983 (Mükerrer).

“5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu”, Resmi Gazete,
21/06/2006, Sayı: 26205.

“6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu”, Resmi Gazete,
04.02.2011, Sayı:27816.

“6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu”, Resmi Gazete,
14/2/2011, Sayı: 27846.

“6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu”, Resmi Gazete,
30.12.2012, Sayı:28513.

ÖZGEÇMİŞ

Arif AYLUC TARHAN, 21 Eylül 1979 tarihinde Kars'ta doğmuştur. İlk ve Orta Öğrenimini Kocaeli'de tamamlamıştır. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olmuştur. Daha sonra 2008-2010 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe Yüksek Lisans programını “12 numaralı gelir vergileri standardı kapsamında gelir vergilerinin finansal raporlaması ve uygulamalı örnekler” başlıklı tez çalışması ile tamamlamıştır. Ayrıca 2013-2014 yılları arasında Birleşik Krallık'ta Southampton Üniversitesi'nde Management School'da MBA programını “An Investigation into the effectiveness of cost management system in large manufacturing companies of Turkey with a special emphasis on the use of activity based costing” başlıklı tez çalışması ile tamamlamıştır. Kendisi halen Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunda Vergi Müfettişi olarak çalışmaktadır.